

JUAN JOSE IRAZUSTA

NORK BERE BIDEA - I

NORK BERE BIDEA

(1)

AUSPOA LIBURUTEGIA

(143)

Auspoa Liburutegia
(EDITORIAL AUSPOA)

Plaza Santa María, 2 — Tolosa, Gipuzkoa
Teléfono (943) 67 12 82

JUAN JOSE IRAZUSTA

NORK BERE BIDEA

I

AUSPOA LIBURUTEGIA
1980

Oarra: Nobela au Argentina'n gertatzen da: Tierra del Fuego'n, Buenos Aires'en eta, zatirik aundiena, Patagonia'n, ango gautxoen oiturak-eta azalduaz. Azalaren apaingarri dan *grabado* ori orregatik aukeratu degu. *La Ilustración Española y Americana* aldizkarian agertu zan, 1878.IX.15'eko zenbakian. Goi eta bean onela dio: «*Tipos de la América del Sur. París, Familia de «gauchos» establecida actualmente en el jardín de aclimatación*». Jardin ori zer dan, beste orri batean adierazten da: «*Así como durante el año último se han presentado en el Jardín de Aclimatación de París, instalándose en él temporalmente, con permiso del Gobierno y del Municipio, pequeñas tribus de iroqueses, de esquimales y de pieles rojas, hoy se halla en el mismo sitio una numerosa familia de gauchos...*».

© Auspoa Liburutegia (Tolosa - Gipuzkoa)

Inprimatzaille: Itxaropena, S. A. - Errikobarra kalea, 2 - Zarautz

ISBN 84-7158-084-5 Obra completa

Depósito Legal: S. S. 352/80

ISBN 84-7158-085-3 Tomo I

Depósito Legal: S. S. 351/80

Agosto - 1980

ARKIBIDEA

<i>Itzaurrea</i>	9
Martiñek bere guraso eta senideeri ...	19
Aitak semeari	29
Kaxildak Martiñi	33
Martiñek On Ramon apaizari	39
Martiñek Kaxildari	45
On Ramonek Martiñi	51
Martiñek Ixidrori	57
Ixidrok Martiñi	63
Ate aundia	69
Itxasontzia	77
Anitaren aitorketa	83
Martiñen aitorketa	91
Buenos Aires	97
Lanean	115
Zañak moztutako landarea	119
Azken agurra	123
Martiñek Ixidrori	133
Martiñek Kaxilda eta Josetxori	141
Kaxildak Martiñi	149

ITZAURREA

Juan Jose Irazusta Mitxelena degu nobela onen egillea. Nor ote dan galdetuko du batek baño geiagok. Izan ere, ez-ezaguna izateak zer arriturik ez dauka. Ez baitu orain artean ez libururik, ez artikulorik, ez lerro bakar bat ere jendearentzat idatzi. Eta, bat-batean, nobela luze bat argitara eman.

Lerro auen bidez, bi gauza argitu nai genituzke. Bata, euskal nobelagille berri au nor ote dan; bestea, nobela au nola idatzi dan.

Orain ia bost urte, 1975'eko udaran, Donostia'n nere gelan lanean ari nintzala, telefonoz dei bat izan nuan. Gizaseme bat zan. Gutxi gorabera, onela esan zidan:

— Berorrek ez nau ni ezagutzen. Bañan nere lendabiziko artikuloa idatzi dut eta berorri erakutsi nai nioke.

Bestela ere lanaren morroi bizi baigera, zama berri ori nere bizkarretik bota nai izan nuan. Beste edozeñi erakusteko erantzun nion; ni baño

maixu obeak dozenaka arkituko zituala bazterretan.

Besteak, ordea, nere igesbide guziak arrazoi bakarrarekin ixten zituan:

— *Ez. Nik berorrekin nai dut. Nik berorrekin nai dut.*

Azkenean, egia esan bear badet, nere gogoaren kontra eta ezin bestean, onela esan nion:

— *Korreoz bialdu zazu, ba, eta nere iritzia ere korreoz bialduko dizut.*

Andik egun batzutara, sobre lodi xamar bat zertifikatuta etorri zitzaidan. Bañan emakume baten izena atzean: Irene Irazusta, C/ Juan de Olazabal 23, 7.º D, Rentería.

Sobrea idikita, eskutitz bat eskuz eta zenbait orri makinaz arkitu nituan. Eskutitzak onela zion:

«Aita Zabala, Colegio de San Ignacio:

Agurtu ondoren, nai nioke esan artikulo au dela lendabizikoa nik euskeraz idazten dutena. Badakit aldrebasa eta utsune asko dituela. Bañan obeto ez dakianak, al duen bezela egin bear. Ni Patagonia'n bizi izan naiz, eta an ezagutu nuan Ushuaia'n espetxean egondako bat. Onek esaten zizkidan presondegiko gorabera guziak, eta orregatik gogoratu zitzaidan, emen Euskalerrriari artikulu bat eskeintzea. Emen ez daukat iñor ori erakusteko, eta beorregana nator iritzi baten billa.

Protagonista da Martin. Ameriketara iges egin du, bere andregai Kaxilda aurdun utzita.

Baita ere idatzita daukat, bere aita Patxik egiten dion eskutitza, gogor xamarra. Eta beste bat Kaxildak egiten diona. Azkenik, etxeke gorabera guztien berri dakien apaiz On Ramonek egiten diona. Orain gelditzen naiz berorren iritziaren zai.

Irakurri ondoren, utzi beza mesedez or sarrean dagon emakume gazte orreri. Ni neronek jasoko dut emendik zazpi edo zortzi egunera.

Barkatu eta, eskerrak aurretik emanaz, agurtzen du adiskide berri onek: Juan Jose Irazusta.»

Ondoren, makinaz idatzitako orriak irakurri nituan. Irazusta'k zion bezela, euskaldun batek, Patagonia'tik, Argentina'ko presondegitik, Euskalerrira bere gurasoei egiten zien eskutitza zan; eta atzetik soka luzea etorri bearra. Orregatik, artikulorik ez; nobela baten asiera genduan. Eta, asiera ori ona iduritu baitzitzaidan, une berean egillearekin artu-emanetan astea erabaki nuan.

Bañan Irazusta'k etzuan bere zuzenbiderik jartzen. Orregatik, sobrearen atzean idatzita zegoan etxera joan nintzan arratsalde artan bertan.

Galdezka ibilli ondoren, Erretereri'ko etxe aundi berri oietako batera zuzendu ninduten. Zazpigarren bizitzako ate batean deitu eta emakume gazte bat agertu zan. Zer eta nola nenbilen adierazi nionean, onela erantzun zidan:

— *Gure aitak idatzia da. Nik makinaz pasa. Gustatu al zaio?*

— *Bai. Eta berarengana joan nai nuke.*

— *Poz ederra artuko du ba. Ondarrabia'n bizi da, Jaizubia ballaran, Zaldunborda-berri ba-*

serrian, Gaintxurizketa'tik beera asi, ezkerretara artu eta berealaxe.

Ara joan eta aiton ximel, argi eta bizi bat agertu zitzaidan, bere pipa eta guzi. Alkarren ezaguera egin ondoren, beraren artikuloaz izketan asi giñan.

Oso nere gustokoa zala eta lan ori aurrera eramateko esan nion nik.

Berak, idatzita zeuzkan gañontzeko puskak nere eskuetan jarri zituan. Bai nik an bertan irakurri ere. Ori egiteak badu bere garrantzia. Naiz eta letra garbia izan, illun xamar daudenak ere beti topatzen dira. Eta, etxera itzulitakoan, nori galdeturik ez dago. An irakurrita, berriz, duda guziak bereala argitu.

Ala, irakurri eta berriketa-aldi bat egin ondoren, etxera abiatu nintzan, idazki oiek nerekin nituala.

Andik aurrera, noizean bein, ni Zaldunborda-berri'ra joaten nintzan eta gauza bera egiten genduan. Juan Josek atal berria ekarri, nik bertan irakurri, dudak galdetu eta etxera. Orrela, pixkanaka, presarik gabe, liburu bukatu arte.

Bere lana egiteko, Juan Jose Irazusta goizean goiz jeikitzen zan, iru t'erdietan-edo. Kafetxo bat madalena batekin artu eta idazteari ekiten zion, etxeko sukaldean, gaueko ixiltasunean, egunsentira arte. Onela esaten du orain:

— Ez dakit zer aterako zan. Liburu dana illunpetan egiña da.

Auspoa'k baditu prosazko beste liburu batzuk, orain baño len argitaratuak. Bañan beste

*oietatik geienak lan geiago eman digute. Egillea-
rengana joan; askotan, esan bearrak galdezka
atera; sinopsis bat idatzi eta egilleari utzi. Bidea
markatu alegia, atal bakoitzean edo geienetan.*

*Oraingo ontan ez, ordea. Asieratik bukaera-
ño, Irazusta'k bere bideak ibilli ditu, guk ezer
ere lagundu gabe.*

*Obeto esateko, berak bere bideak asmatu di-
tu. Izan ere, beste prosa-liburu oietan, berari
gertatuak ezarri ditu egilleak paperean. Oroipe-
nak dira; memorias.*

*Irazusta onek berriz, nobela jator bat egin
du, kontraera-bidea edo argumentoa eta persona-
jeak ere asmatuaz, irakurleak ikusiko duanez.*

*Asmatu ez-ezik, bere iduripenetik sortutako
gertaerak eta kristau oien gora-berak bizi egiten
zitian. Bein baño geiagotan, beraren etxera joan
eta alkar agurtu orduko, onela esaten zidan:*

*— Martiñi gogorra pasa zaio. Ola eta ola
ibilli da.*

Edo bestela:

*— Gaur berri onak ditugu. Martin preson-
degitik atera dute. Orain Buenos Aires'en da.*

Azkenerrako, aurea nik artzen nion:

*— Zer moduz bolara ontan Martin eta pa-
milia?*

— Ondo. Lanean txintxo-txintxo ari dira.

*Are geiago. Batean, despedidakoan, bere kon-
taera andik eta emendik eramango zuala esaten
jardun zitzaidan. Bañan urrena joan nintzanean,
onela esan zidan:*

— Ez. Beste bide bat artu dut. Persona geiegi kastigatzea zan.

Alegia, bere iduripenean beste inun bizi etziran kristau oietaz urrikaldu eta kontaera aldatu

Nobelagille jator baten sena erakutsi digu, beraz, Irazusta'k. Ori nundik zetorkion jakin naiean, onela galdetu nion bein batez:

— Nobelarik irakurri izan al dezuz?

— Bai. Nobela batzuk irakurria naiz.

— Eta zure gustokoenak zein izan dira?

— Nere gustokoenak, nik irakurri ditudan liburu danetan, Don Quijote eta Martín Fierro dira.

Nik bi lan izan ditut. Lendabizikoa, egillea txalotu eta berotu. Egilleak, batez ere berria bada, orixe bear du aurren-aurrena: bere buruarekin konfiantza artu.

Bigarrena, esku-idatziak makinaz pasa. Denbora berean, ortografia-akatsak zuzendu, puntuazioa ezarri, bi bider esandakoak batekin utzi eta abar.

Irazusta'k, alegia, lenengo idazkera egin du. Bañan ondoren zenbat gauza moldatu eta zenbat lan egin bear dan, idazten gutxi saiatu danak ere ondotxo daki. Bigarren zeregin ori neretzat gelditu da. Bañan beti ere azken itza Irazusta'rentzat. Nere lana nik erakutsi eta berak onartu egin duala esan nai nuke.

Orain, Irazusta'ren berri batzuk emango ditugu.

Ondarrabi'ko Kamino-txiki baserrian jai

zan, Jaizubia ballaran, 1901'eko apirillaren 25'an.

Irun'go Lasalle'n egin zituan bere ikasketak. Joan-etorriak askotan oñez. Ondoren, Irun'go denda batean lan egin zuan, dependiente edo saltzalle bezela.

22'ko kintoa baitzan eta orduan Afrika'ko gerra baitzebillen, beraren kinta deitu baño len eta gerratik iges egitearren, 1919'ko abenduan Barcelona'ra joan, Victoria Eugenia itxasontzira igo eta Argentina'ra, Buenos Aires'era, alde egin zuan.

Andik Babía Blanca eta Río Colorado'ra joan zan, eta artzantzan lan egin. Bi toki oietan nagusi bera izan zuan: etxalartar bat, Etxenike, bere osaba izandako baten sozio izana.

Urrengo pausoa Patagonia'ra eta emen ere artzantzan saiatu. Lenengo, Santa Cruz'en, Estancia Cañadón Sargento'n. Ondoren, San Julián'en, Estancia Lai-Haike'n. Indioen izkuntzaz, Lai-Haike itz orrek Haike-erreka esan nai omen du.

Patagonia'n oso banaka omen ziran euskaldunak. Andik ipar alderago, Pampetan alegia, asko.

Erri-izen oiek, Babía Blanca, Río Colorado, San Julián eta Santa Cruz, nobela ontan ere azaltzen dira. Izen oiek ez-ezik, lurralde aietako gorabera asko ere bai. Len esan bezela, kontraerabidea eta personajeak asmatuak dira. Bañan beste oiek ez. Oiek, an ikusiak eta ikasiak alegia, Irazusta'k liburuan ixuri ditu.

Alderdi aietan beti ondo artua eta ederki bizi izan zala aitortzen du Irazusta'k ao betean.

Bañan jaiotako lurrak beti tira egiten. Ala ere, prófugo joana baitzan, ezin onerako biderik artu.

Amabi urte egin zituan Argentina'n. Amabi-garrenean, 1931'an alegia, España'n errepublika jarri zan, eta orduan ateak zabaldu eta etorri.

Bere aita zanak bi baserri zituan: bat, Kaminotxiki, familia bizi zana; bestea, Zaldunborda-berri, etxe xar bat, utsik. Onako au berritu, bertara emazte bat ekarri, familia azi, lurrak landu, Errenteria'ko esmalterian ogei eta bederatzia urtean lan egin; ori izan da, Ameriketatik etorri ezkeroztik, Irazusta'ren bizitza.

Orain, berriz, erretiroa artuta dago. Etxeko baratza eta lurrak zaintzen ditu. Seme-alabak kanpora ezkondu zaizkio. Etxean, senar-emazteak pake-pakean.

Eta une orretan, bere burua bizi bearraren burrukatik libre antzean ikusi duanean, liburu au idazteko buruzbidea artu.

Zorionak, beraz, Juan Jose Irazusta'ri. Zorionak eta esker milla. Makiña bat euskaldun or ibilli da, mundu guzian barrena: indianoak, mariñelak, pelotariak, mixiolariak, musikalariak, politikagatik alde egiñak eta abar. Zer kontatua geientsuenak izango zuten. Bañan papereratu dutenak, esku bateko beatzekin konta litezkela us-te det.

«Largos en facellas y cortos en contallas» esan zuan gugatik norbaitek. Eta esaera ori burua gora altxata errepikatzen degu. Ederki eman ere. Literatura egiteko oso motzak izan gerala esan nai du, bañan ez gera orretzaz jabetzen.

Eta ala, umildu bearrean, puztu. Berez lotsakizuna dana, arrokeri biurtu. Ondoren, euskeraren egoera larria nundik datorren galdetuko degu.

Itz batean esateko, tonto arroak baño, Juan Jose Irazusta bezelako umil argiak on geiago egi-ten diote Euskalerrinari.

Orregatik, berriz ere, zorionak eta esker milla.

A. Z.

MARTIÑEK BERE GURASO ETA SENIDEERI

Nere guraso eta senide maiteak:

Gaurko eskutitz onekin, orain Buenos Aires'en ez nagoela esan nai dizutet. Lenago baño urrutiago nago, Tierra del Fuego deitzen zaion ugarte batean. Bere kapitala. Ushuaia.

Onera etorri nintzan; obeto esateko, nerekin agintzen dutenak ekarri egin ninduten. Ez nuen ezer ere ordaindu bear izan. Itxasontzia eta gañontzeko gastu guziak utsean. Amar lagun, geuren zaintzalleekin, etorri giñan.

Tierra del Fuego, Buenos Aires'tik urruti dago. Sei egun iraun zuen gure ibillaldiak. Patagonia'ko itxas-ertzez etorri giñan. *Ballenato* batzuk ere ikusi genituen, ura gora botatzen eta jostatzen.

Itxasontzia portu danetan gelditzen zan: Puerto Madryn, Comodoro Ribadavia, San Julián, Santa Cruz, eta, azkenik, Punta Arenas eta Estrecho de Magallanes.

Emen, bi itxaso izugarri oien urak naasten dira: *Océano Atlántico* eta *Océano Pacífico*; eta noiz-beinka beren aserrea azaltzen dute, itxas-bazterrak jo eta puskatuaz.

Estrecho de Magallanes pasa ta gero, Tierra del Fuego dago, eta nere ibillaldia ortxe bukatu zan.

Emen bizi naiz orain, itxas-ertz zoragarri on-tan, nere lagunekin. Ez dut Buenos Aires'en aibat irabaziko. Oraindik ez didate ezer ere ordaindu.

Buenos Aires'en beldurrak bizi nintzan. An-go auto eta nunai bonba eta arriskua; eta, gañera, kiratsa alde guztietan. Emen, berriz, aize fresko eta osasungarriak. Zertarako da dirua, osasuna galtzezkerotan?

Etxe aundi batean bizi gera, munduan dan tokirik seguruenean. Emen ez digu iñork ezer egingo. Gau eta egun, gure segurantiagatik, iñork kalterik egin ez dezaigun, or dago *la guardia permanente*, beren pusillekin. Gaurko mundu beldurgarri ortatik urruti bizi gera.

Zenbat ordainduko ote luteke gaurko *millonario* askok, onelako toki batean bizitzeagatik? Naiz berak naiz beren semeak noiz sekuestratuko dituzten, beti urduri bizi dira. Emen balira, ez luteke orrelako kezkarik izango.

Gu bizi geran tokia, ugarte bat da. Emen artalde izugarriak omen dira; eta bei eta zaldi asko ere bai. Guk, barruko berri bakarrik dakigu; ez baigera iñora irteten.

Goizean, danok batean jaikitzen gera. Bazkaria ere, danok alkarrekin. Eta oera ere, danok ordu berean.

Jantziak ere danok berdiñak ditugu, bein ere modatik joango ez diranak: barratuak, fubolistak bezela. Aiek barrak goitik bera dituzte, eta guk zearka.

Bakoitzak geuren numeroak ditugu. Nik 56 daukat. Mordoska bagerala esan nai du orrek. Numeroz deitzen digute. Bañan neri *el vasquito* esaten didate.

Emen, berrogei ta amar urte daramazkitenak ere badira. Eta, esaten dutenez, sekulan etzan onera euskaldunik sartu. Ni lenbizikoa. Orrek poza ematen dit. Alegia, euskaldunak ere, besteak muturra sartzen duten tokian sartzen dutela.

Goizean, arrobian lana egiten degunak, danok geuren karretillakin irteten gera; eta, erdaldunak esaten duten bezela, bide txiorrean barrena *en fila india* joaten gera, zaintzalleak fusillakin bazterrean ditugula. Arrobian karretillak betetzen ditugu, gero berreun bat metroan eraman eta an ustu. Orrela goiz guztian. Arratsaldean, berriz, arri ori artu eta osterara arrobira. Sekulan bukatuko ez dan lana, beraz.

Nere lagunetan badira batzuek, anketatik anilla bat kate bati lotu eta muturrean bola bat arrastaka dutela, beren karretillakin gu bezela dabilzanak. Eta oraindik umorea badute, beste lagun kateduneri desafioa egiteko, laixterketan zein baño zein arrobira lenago joan eta zein le-

nago etorri. Oek dira mutillak! Denbora gutxiko izaten dira laixterketa oiek. Ankak zauritu egiten zaizkate eta odoletan asten dira. Urrikalgarriak benetan.

Kate eta bola oiek, oso biurriak diraneri jartzzen dizkiote. Gabean, lotarakoan, kendu; eta goizean, arrobirakoan, berriz ipiñi.

Emen ez dira danak arrobian ibiltzen. Badi-ra *cocinero*, *panadero*, *peluquero*, *sastre* eta beste lantegitakoak. Emen dana geuk egin bear izaten dugu. Emen ez dago neskamerik, ez *ama de llaves* eta *ayuda de cámara*'rik edo orrelakorik. Eta danok kaskamotz gera.

Ille-moztallea beltz bat da; ijito antzeko bat. Sarritan mozten digu illea. Makina aundi bat du, eta arekin ille batzuk moztu eta beste batzuk ondotik atera. Guk karraxi batzuk egiñagatik, etzaio ajolik.

Nere lagun bat mekanikoa da; eta makina ori lasaitua zegoela eta berak ondo ipiñiko ziola esan zion. Bañan ille-moztalleak erantzun zion:

— Ez; nik ordena daukat, makina ori dagoen bezela ibiltzeko. Ori ezin liteke ez estutu eta ez lasaitu.

Orregatik, astamoztalle orren aurrean jartzeko beldurrez gaude. Ez dugu ezer ere ordaindu bear; ez baitu *perfume* eta usai goxokorik botatzten. Guk begietatik malko ederrik bai.

Buru makur eta txintxo dabillenari ez diote ezer egiten; ondo ikusia izaten da. Bañan tontor arro diraneri, burua azkar asko makurtzen diote.

Emen, ugarte onetan, indioak era ba omen dira. *Los indios Ona* esaten diote. Nola ote dute izen ori munduaren azkeneko mutur onetan? Guk, euskaldunak, ez al dugu indio azkar eta indartsu oekin zerbait senidetasun izango?

Lenago indio asko omen zan. Bañan ganaduzaleak onera etorri ziranean, etzitzaioten emen indiorik komeni eta eiztariak jarri eta al zuten guztia iltzea erabaki zuten.

Gauza oek jakin nai badituzute, irakurri itzazute *Patagonia trágica* eta *Orgía de sangre*, Dr. Borrero'rena. Txeeetasun guztiakin kontatzen da or, ganaduzaleak edo, emen deitzen dioten bezela, *pobladores* dalako oiek, indio gizarajo oekin zer egin zuten.

Ganaduzale oiek, emengo lur eta gauza guztien jaun eta jabe izan nai zuten. Orregatik, indio gizarajo oiek iltzeko, iñon diran maltzurkeri guztiak asmatu zituzten. Eiztariak ipiñi eta indio bakoitzaren buruagatik onenbesteko bat ordaintzen zioten.

Gañera, erromeriak ere egiten zituzten itxasertzean, al zituzten indio guztiak iltzeko. Ortarako, tokirik oberenak billatzen zituzten, indioak itzul etzezaten. Erderaz esaten dan bezela, *lugares estratégicos*. Eta an soñua eta alkoola eta edari zikin guztiak eman, mozkortu eta zoratu arte. Gero, alde egiteko toki jakiña zuten. Bañan an zeuden eiztariak beren izkilluekin, banan-banan danak botatzeko.

Gezurra dirudi, bañan egia da. Gauza auek, orain dala urte asko gertatuak dira. Gaur egun

diran indioeri, ez diote tirorik botatzen; bañan bai pixkanaka-pixkanaka mendi aldera uxatu.

Ikusten duzutenez, nere guraso maiteak, gauza asko ikasi dut. Asko irakurtzen dut eta, iñora irteten ez baigera, emendik ilustratua irtengo naizelakoan nago.

Nere lagunak, arrobiko lanari *trabajos forzados* esaten diote. Ez baitute sekulan lanik egin. Ikusi bear da, onera datozenean, nolako esku legunak ekartzen dituzten. Ez nik ekarri nitue-nak bezela, zakarrak eta kalloz josiak.

Oetan batzuek, berak esaten dutenez, karteristak omen ziran, eta geienezan *en compañía* lan egiten zuten. Esan nai du: bost edo sei elkarrekin.

Bañan lagun-arte ortan sartzeko, proba asko egin bear dira lendabizi. Bata, gizon-irudi bat ipiñi, bere arropa guztiekin eta patrika bakoitzean kartera bana duala; gero, irudi orri txintxerri txiki batzuk jarri eta kartera kendu. Bañan txintxerriak ixilik egon bear; ots egiten bazuten, berriz ere proba berria, alik-eta ondo ikasi arte. Bestela etzegoen konpañi ortan sartzerik.

Danetan samurrena, jende asko dagoen tokian emakumeeri bolsoa ostutzea omen da. Geienak, bolso oiek bizkarretik zintzilik ibiltzen dituzte, eta, jende tartean estu dabiltzan tokian, oiek ostutzea jostaketa bat omen da.

Geiago ere kontatuko nizuteke, bañan geiegi luzatuko nintzake. Au bakarrik esango dizutet: arrobian tarteka egon-alditxo batzuk egiten

ditugu, zigarro bat edo beste erretzeko, eta len-
go egun batean onela deitu zidan batek:

— *Che, vasquito, venid p'acá.*

Joan nintzan eta esan zidan:

— *Dame fuego.*

Nik, eskua patrikan sartu eta esan nion:

— *He perdido las cerillas.*

— *No, no las has perdido. Aquí están.*

Nola demontre kendu zizkidan patrikatik
poxpolo aiek? Oiek sorgin-eskuak dituzte eta er-
ne, mutillak! Euskalerrian ere ba omen dira
orrelakoak.

Emen oiek duten naigaberik aundiena da,
beren esku legun oiek arrobiko lanetan zakartu
egiten zaizkatela, eta askotan odoldu ere bai.
Etzaizkit neri odoltzen, eta ez lenago baño geia-
go zakartu ere.

Izan ere, aitak eta gu bi anaiok, Euskalerrian,
gure baserri aldapatsu eta neketsu artan egiten
genituen lanak! Basoak bota, oianak garbitu eta
patata erein; garoak ebaki eta etxera eraman;
belarrak ondu eta metak egin; ganadu-jana eba-
ki eta askotan bizkarka etxeratu; gañera, urtero,
gure etxe ondoko aldapa izugarri ura aitak eta
arrebak goldetu, eta gu, bi anaiok, xextoketan bi
illera lur betik gora eraman.

Ura bai zala lana eta *trabajos forzados*; ez
emen kontu kontari karretillarekin ibiltzea. Ga-
ñera, ez digute pisu aundirik jartzen. Bere itxu-
ra batean arri batzuk ipiñi eta aurrera, mutillak!

Emen alkoolik ez dugu; danok *a régimen*
gaude. Egarritzen geranean, naiko ura edaten

dugu. Emengo urak, itxasora mendiak beiti sal-
toka datoz. Zenbait tokitan artuko lituzteke orre-
lako ur garbi eta osasungarriak. Onak dirala du-
darik ez da. Emen danok osasun ona daukagu
eta bizitzeko gogoia.

Onezkero, nun nagoen antzeman diozute.
Bai, emen nago, txoria kaiolan bezela, ariztiak
eta zelaiak amets. Barru ontatik, itxas-txori *al-*
batros eta beste txori batzuk, gure gañetik, egoak
zabal-zabalik, ikusten ditut, beren eguneroko ibi-
llaldian, noiz-beinka lepoa okertuaz eta guri be-
giratuaz. A, egoak baldin bagenitu!

Emen denbora askorako ez naizela uste dut.
Nere lagunekin eta agintzalleekin oso ondo era-
maten naiz. Beti zintzo eta umil nabil, eta emen
orixe bear da. Sorpresa aundiak izaten dituzte
batzuek emen. Gutxiena uste dutenean, aginta-
riak deitu eta esaten diote:

— Zu bazoazke zere etxera lendabiziko itxas-
ontzian. Emengo lanak zuretzat bukatu dira.

Noizik bein, batzuek etxera biali egin bear
dira. Bestela, datozen berrientzako ez litzake to-
kirik izango. Gero eta geiago datoz, eta ikusi
egin bear da, traje barratu ori jaztean, nolako
begiak jartzen dituzten.

Baita ere esan bear dizutet, arri jasotzen ere
noiz-beinka jarduten naizela. Emen arri zakarrak
aukeran daude. Tarteka saio batzuk egiten di-
tut, eta danak arrituta egoten dira, orrenbesteko
arria bizkarrera nola jaso liteken.

Aizkoran ere saiatzen naiz, surtarako egurra
txikituaz.

Gaurkoz bukatzera noa. Etzazutela nigatik kezkarik eduki. Nik osasun ona daukat; zer jana ere badago; lana ere bai; apetitu ona eta lo ondo egiten dut gau guztian.

Orain zuen berrien zai gelditzen naiz. Ez duzute nik ainbat denborarik izango, bañan zer edo zer jakin nai nuke: aita eta ama, anai eta arreba, danok nola zeraten. Eta auzoko nere lagun Ixidro eta gañontzeko guztiak nola arkitzen diran. Lenbailen biali neri orko goraberak.

Goraintziak daneri, eta Jaunkoikoak nai duen arte emen gelditzen naiz. Besarkada bat danori, zuen seme eta senide:

Martiñek.

Zuzenbidea: Martin Goikoa, *Penitenciaría Nacional. Ushuaia. Tierra del Fuego, Argentina.*

AITAK SEMEARI

Nere seme Martin:

Ire eskutitza orain dala illabete bat artu diagu, eta arriturik gelditu gaituk danok, ni lenda-bizi naizela. Ire amak ere, irakurri zuenean, onela zioken:

— Aitaren eta Semearen...! Au ezin dut nik sinistu; Nola liteke Martin orrelako toki batean egotea? Zer egin du? Bakarren bat edo geiago il edo zer?

Gañera, oraindik lendabiziko euskalduna airtortzen duk or sartua, eta onek poz aundia ematen dikela; euskaldunak ere besteak muturra sartzen duten tokian sartzen ditekela. Iri poza emango dik, bañan ez guri. Guk naigabe izugarria artu diagu.

Lenago ere alproja xamarra intzan, eta orain aundiagoa. Xuxen ibilli izan baintzan, ez uen traje barratu ori jantzi bearrik izango.

Alde batera, orain gertatzen zaizkiken nalezak mereziak dituk. Ik egin dituk izugarriak! Kaxilda postura artan utzi eta Ameriketara iges! Orain emen zegok bere Josetxorekin, indianoa noiz etorriko dan.

Gañera, ire eskutitzean jartzen duk, amar bat lagun itxas-ontzian Patagonia'ko itxas-ertzez joan ziñatela, bazterrak ikusiaz. Eta ezer ere ordaindu gabe. Ori duk suertea! Ire aita, urrutiena Bitori'ra eta Donosti'ra joan izan duk. Gañerako denbora guztian ementxe baserrian, sasi tartean, zozoak bezela. Bañan batere damurik etzeukat.

Orrenbeste portu ikusi eta gero, zuen ibillaldia bukatu zala, eta orain etxe aundi batean zaudetela, munduan dan tokirik seguruenean, zeuen zaintzalleekin. Bai, itxura ederra ematen zidak neri gauza orrek!

Gañera, or barruan dauden oiek ire lagunak omen dituk. Bejondeikela! Lagun onak dakazkik! Karteristak eta eriotzak egin dituzten salastrajorik aundienak.

Ire eskutitza artu nuenean, zer egin ez nekiela gelditu niñuen eta On Ramon apaizarengana jo nian. Eta, ire eskutitza erakutsi nionean, arriturik esan zidaken:

— Martin, Argentina'ko presondegirik gogorenean dago. Emen, nazio ortako gaiztoen-gaiztoenak arkitzen dira, batzuk lan gogorretan eta beste batzuk beren bizi guztirako giltzapean.

On Ramonek, iñori etziola ezer ere esango esan zidaken, eta eskutitz ori iñori ez erakusteko.

Etziogu iñori erakutsi, ez baita erakusteko modukoa. Bakarrik esan dugu, ire berriak badi-tugula eta oso ondo aizela.

Auzoan ori jakin zutenean, galdetu zuten:

— Zer egiten du orain Martiñek?

Eta guk zerbait esan bear eta:

— Martin orain transportean dabil.

— Bere kontu ibilliko da, ba?

— Bai, ala dabil.

Martin nun dagoen baldin balekite, a zer berriketak eta marmarrak! Bai, transportean dabil, bañan esku-gurdi edo karretillarekin, arria aruntz eraman eta onuntz ekarri.

Esaten duk, gañera, batzuk kate eta bola bat anketik lotu eta arrastaka daramatela. Motell, etzakela orrelakorik idatzi! Ura irakurritakoan, ama negarrez jarri uen. Esaten zuen:

— Gure Martin oiekin batean! Zer egin ote du?

— Ez dakigu! Bañan gauza onik ez!

Naiko ura edaten dukela ere aitortzen duk; mendian beiti saltoka datorren ur osasungarria. Ur ori ona izango duk, bañan nik naiago diat gure sotoan etzanda geldi-geldirik dauden botilla sagardo oietako bat edan.

Orko indioak *los indios ona* esaten duk. Bai, indioak izango dituk onak, bañan zuek gaiztoak.

Asko irakurtzen dukela aipatzen duk, eta, denbora asko or igarotzen baduk, oso ilustratua irtengo aizela. Bai, alaxe uste diat nik ere. Izan ere, orrelako lagunekin eta unibersidade ortatik, derrigor irten bear ilustratua.

Pelukeroa ere astamoztalle orrelako bat dala esaten duk, eta makina aundi batekin ille batzuk moztu eta beste batzuk atera egiten dituela. Bañan ezin litekela makina ori ikutu; orrela moz-

teko ordena duela. Ori zergatik? Zuek pixka bat zigortzeagatik.

Ire eskutitzean diok, emen baserrian egindako lanak *trabajos forzados* zirala, aldapan gora zestoketan lurra eramaten. Lenago bi anaien artean eramaten zenuten; bañan orain Pellok bakarrik eramaten dik, eta, gañera, txistik egin gabe.

Ez ori bakarrik; gañontzeko baserriko lan guztiak ere bai. Fabrikan erreleboan lan egiten dik. Zortzi ordu an pasa ta gero, gañontzeko denbora guztian etxeke lanetan. Orren bearra bazegok emen.

Terexak, amari lagundu eta goizean esnea Anbroxiori bide-bazterrera eraman.

Gu emen, len bezela bizi gaituk.

Bañan orain kezketan gatxiok, ire etorkizunari begira. Ik ez duk esaten zer egin duken; bañan zerbait gogorra bai. Bestela ez intzan or egongo.

On Ramonek ere idatziko dikela uste diat. Ik badakik gu zenbat maite gaitun eta zenbat aldiz berarekin aitortu aizen. Lenago, ondo baño obeto zekien ire berri. Bañan orain, zuen bien tartean ataka bat zegok.

Kaxilda noiznai etortzen duk gure etxera, bere eta ire Josetxorekin. Orain bost urte zeuzkak, eta oso mutil ederra duk.

Goraintziak danon partetik, eta etxe aundi ortatik lenbailen irten. Guk ola opa diagu.

Ire aita:

Patxi.

KAXILDAK MARTIÑI

Aspaldiko nere lagun Martin:

Zure aitaren ondoren, nik ere nere gorabera edo kezka batzuk idatzi nai nizkizuke.

Zuk emendik alde egin zenuela sei urte igaro dira, eta, zure gurasoeri egin izan dizkiezun eskutitzetan, ez nazu sekula aipatu ere. Gogoratu bear zenuke, besterik ez bada ere, emen utzi zenuen landare txiki ori.

Aunditzen ari da. Baditu bost urte eta geiago. Oso mutil polita da, eta pizkorra. Danak txoraturik daude berarekin, Josetxo andik eta Josetxo emendik, danen jostallua. Eta ni, beragatik zer egin ez dakidala. Berak ematen dit bizitzeko gogoia.

Gañoitzekoan, nere inguruan alaitasunik ez dago. Emen, Beko-errota'n, egun guztiak berdin igarotzen dira neretzat. Bein irakurritako jakintsu baten itz auetaz askotan oroitzen naiz: «Maitasuna, biotza argitzen duen eguzkia da. Maitasunik gabeko biotzak, beiñere argitasunik sartzen

ez dan zoko illunak dira. Zoriontsua biotza eta maitasuna dutenak. Lurralde eta eguzkia oientzat dira.»

Bai, Martin, bai. Illuntasuna biotzean eta illuntasuna gu bizi geran erreka ontan. Noiz-beinka, eguerdi aldera, eguzkia pixka bat azaltzen da, aritzen ostu tartetik zoko au argitzera, bañan berealaxe oster gordetzeko. Etxearen inguru guztian, basoa, untza, goroldioa eta erreka mospela. Ori da gure Beko-errota. Emen nago ni, gure Josetxo eta aita eta amarekin.

Aita ere askotan mintsu dago, eta ganaduanak eta gañontzeko lan guztiak neronek egin bear izaten ditut. Gañera, amari lagundu ere bai; eta goizean goiz esnea Anbroxiori bide-bazterre-
ra eramane.

Aste guztian onela, eta jai-egunean auzoko emakume zar eta amonekin elkar-izketan. Oiek dira nere lagunak.

Nere edadeko gazteak or dabilta, batzuk ezkonduak eta beste batzuk beren mutillekin, alde batera eta bestera. Ni, ardi galdua bezela, zarretara urbildu bear.

Sarritan, nere etorkizunari begira negarrez egoten naiz. Oraindik gaztea naiz, bañan bide guztietan atakak ikusten ditut. Zer egin bear dut nik, Martin?

Nik badakit zuk okerren bat egin duzula eta presondegian orregatik zaudela. Zer egin duzun ez duzu esaten, bañan aundi xamarra noski. Nik oraindik ere maite zaitut, Martin, eta gizon bategin lezazken gaiztakeririk gogorrenak egin

badituzu ere, danak barkatzen dizkizut. Bañan nik, zu argi eta garbi mintzatzea nai nuke.

Etxe aundi orretan zenbat denboran egon bear duzun ez dakit. Irten eta gero zer pentsamentu dituzun ere ez. Bearbada, etzera onera geiago etorriko. Badirudi nitaz oroitzen etzerala. Orregatik, zuk zerbait esatea nai nuke.

Zuk alde egin zenuela urte batzuk badira; eta, seguru asko, etortzeko ere beste batzuk joango dira. Esan zaidazu, Martin, nitaz oroitzen zeran ala ez. Ez baduzu geiago nerekin ezer ere nai, denbora alferrik galtzen ari naiz eta beste bide bat artu bearra daukat.

Nik baditut ondo egiten didatenak eta bearbada nerekin ezkondu lirakenak. Bañan nik ez diot iñori ere aurrerabiderik ematen. Oraindik esperantza badut, zu noizbait etorriko zerala.

Zuk esaten duzunez, or uste gabeko sorpresak izaten dira, eta, konduta ona dutelako, asko etxera bialtzen dituzte. Ea, ba, Martin, zu oieta-ko bat zeran. Izan zaite danekin ona.

Nik zugatik egunero otoitz egiten dut, eta Jaunari nere lan eta naigabe guztiak eskeintzen dizkiot, zure askatasunerako izan ditezen.

Ni lerro auk idazten ari naizela, Josetxo etorri da eta galdetu dit:

- Zer egiten duzu, amatxo?
- Eskribitzen ari naiz, Josetxo.
- Nori?
- Nere aspaldiko lagun bati.
- Zein da lagun ori?
- Zuk ez duzu ezagutzen, urruti bizi baita.

Bai, urruti bizi zera; On Ramonek dionez, ia munduaren azkeneko muturrean.

Askotan egoten naiz pentsatzen, zergatik iges egin ote zenuen. Ez giñan beiñere aserratu, eta egun batetik bestera Ameriketara joan ziñan. Zergatik? Lotsagatik edo bizimodu berri bat arzteko beldurragatik?

Etzenuen orrelako erabakirik artu bear. Len ere orrelako gauzak gertatu izan dira, eta geroago ere gertatuko dira noski. Emen gelditu baziña, onezkero, oker ori zuzendu eta danok alkarrekin biziko giñan.

Jose txok askotan esaten dit:

— Nun da nere aita?

— Zure aita oso urruti da, Jose txo. Bañan diru askorekin etorriko da eta gero danok ondo biziko gera.

Bai, bearbada ondo biziko giñan. Bañan orain ni gaizki eta zu gaizkiago. Guk emen, zu transportean zabiltzala eta oso ondo zerala esaten dugu. Zer esango dugu, ba? Ezin liteke egirik esan eta zerbait asmatu bear.

Ixidro askotan oroitzen da zutaz, eta zer diozun galdetzen digu. Baita ere gañontzeko familiariko guztiak.

Sarritan zuen etxera gure Jose txorekin joaten naiz, eta zure amak, zu aipatu ezkerro, negar egiten du. Aita gogor xamarra da eta esaten du:

— Biurria baldin bazan ere, xuxenduko dute. Ez dago toki txarrean.

Pellok eta Terexak, zuregatik naigabe aundia daukate. Askotan esaten dute:

— Noiz ikusiko ote dugu berriz Martin? Auskalo!

Pelloc lan asko egiten du. Erreleboan lan egiten du eta al duen guztian aitari lagundu. Aita eta biak oso langilleak dira eta baserria oso txukun daukate.

Gaiontzekoan, zer esango dizut? Emen na-goela ni zure berrien zai, eta lenagokoak baño obeak izaten ditezela.

Eskutitz onetan, nere eta Josetxoren argazkiak bialtzen dizkizut. Ikusi ezazu zeñen mutil polita dan, zuk ikusi nai izan etzenuen mutiko ura.

Gaurkoz besterik gabe, eta, eskutitz au zureganatzen danean, osasun onarekin arkitu zaitezela. Nik ala opa dizut.

Goraintziak zure guraso eta senideen partetik, eta oroitu zaite Beko-errota'ko Kaxilda emen gelditzen dala. Lenbailen idatzi zaidazu, mesedez.

Besarkada batekin, zure aspaldiko adiskide:

Kaxilda.

MARTIÑEK ON RAMON APAIZARI

On Ramon agurgarria:

Badakit berori neri idaztekotan dagoela; bañan oraingo ontan aurrea artu diot. Berorrek badaki ni nun nagoen, bañan ez zergatik. Ori geroxeago jakingo du.

Nik aitortu nai nuke. Bañan On Ramon emendikan ain urruti dago...

Emen ere badugu apaiza. Sarritan etortzen da gure artera, gurekin jardunaldiak egiten ditu, eta konseju onak eman ere bai. Batzuk berarekin aitortzen dira. Neri ere esaten dit:

— *¿Tú no te confiesas, vasquito?*

— *Por ahora no. Ya hay tiempo.*

Eta esan zidan:

— *No, no hay tiempo, porque puedes estirar la pata de un momento a otro.*

Onelako ateraldiak ditu apaiz orrek. Alde guztietan dabillen apaiza da. Onera zaldiz etortzen da; gañera, zaldi begi-bakarra dauka. Orain aurreko batean esan zidan:

— *¿Sabes montar a caballo, vasquito?*

— *No he montado nunca.*

— *Pues a ver cómo montas. La rienda del lado de montar siempre más corta. Al caballo siempre hay que doblarle la cabeza hacia ese lado, y sujetarle para que no salga corriendo. Ahora pisa el estribo y arriba.*

Eta ni nolabait ere igo nintzan, eta, makurtu eta eskubiko estriboa eskuekin ankan ipintzen ari nintzala, begi bakar arekin begiratu eta salto bat, eta Martin lurrera...

— *¡Qué chambón! Estás bueno tú para montar los caballos de aquí.*

Apaiz orrekin aitortzea bein baño geiagotan pentsatu izan dut, bañan nik ez dakit pekatuak emen nola esaten diran. Ni beti euskeraz aitortu izan naiz; gañera, On Ramonekin. Besterekin sekula ere ez. Eta orain, nola aitortuko naiz, ba, apaiz gautxo orrekin? Ezin asiko naiz, apaiz orri nik egindako pekatuak keñuka adierazten.

Ez dakigu, On Ramon, elkar noiz ikusiko dugun; bañan ezin al liteke eskutitez aitortu? Nik badakit, aurrez-aurre aitortzea bezela ez dala; bañan ez al litzake batere ez baño obea izango? Gero, berorrek eskutitz batean absoluzioa eta penitentzia ipiñi. Esan beza balio duen ala ez.

Esan bearrean nago, otoitzak ere batzuk aztuta dakazkitela. Aita gurea eta Salbea ondo dakizkit. Nere Jesukristo Jauna eta Ni pekataria aztuta dauzkat. Kredoan, berriz, erdizka bakarrik dakit. Oneraño, igo zala eta jetxi zala, ondo irixten naiz; bañan ezin ortik aurrera segi.

Orregatik, mesedez eskatzen diot, neri idazten didanean, otoitz oiek paper batean ipiñi eta onera bialtzea. Len nekizkien bezela ikasiko ditut.

Beste kezka bat ere badaukat. Ameriketara etortzerakoan, izeba Joxepak beti nerekin ibiltzen dudan gurutze bat eman zidan. Berandu xamar gogoratu zala esan zidan, eta ekartzera laixterka joan zala. Berak ipiñi zidan lepoan, esanaz:

— Jaunak, mundu ontako tentazio guztietatik libra zaitzala!

Bañan, nere ustetan, gurutze ori bedeinkatu gabea da. Izebak ez baitzuen ori bedeinkatzeko astirik izan. Nik, emen ere, Euskalerrian nere ondotik zebillen deabru ura berbera daukat. Ni nora, ura ara, beti nere atzetik, beti neri zirrikaka, belarri-ertzean esanaz:

— Martin, mundu au oso atsegiña da bizitzten dakitenentzat. Etzaite ain tontoa izan. Esnatu itzazu lozorroan dauden begi oiek, eta ainbeste gauza zoragarri ikusiko dituzu.

Nik, deabru madarikatu au nere ondotik bein betiko uxatzea nai nuke, eta pakean utzi nazala.

Orregatik, On Ramon, berorrek gurutze ori bedeinkatzea nai nuke. Nik kajatxo txiki batean bialduko nioke; eta berorrek, ni bataiatu ninduten ponte edo ur bedeinkatu ontzi aundi artan sartu beza, emengo gaizto-usaiak kentzeko. Gero, berorrek ondo dakizkien latifñezko otoitz batzuk esan, ondo bedeinkatzeko. Eta, urrena, al-dare nagusian ipiñi, eta datorrela berriz onera

gaiztoen ondora. Bañan etorri dedilla Euskalerriko eliz barruko argizai eta intzieso-udaiarekin gaiztoak ontzera, bedeinka gaitzala guztiok, pekatari urrikgarriok, eta bide zuzenean ipiñi gaitzala. Ala izan dedilla.

Gure artean, badira geiago lepoan gurutze edo medallaren bat zintzilik dabilkitenak, naiz erlijio kontuetan atzera egon. Emen asko dira, sinismena dutenak eta Jaungoikoaz gogoratzen diranak.

Emen guk, danetik itzegiten dugu: onetik eta txarretik. Batzuk, Jaungoiko bat dala diote; beste batzuk, bat baño geiago dirala; besteak, daren gañetik mundu arrigarri ontako goraberak dabilzkien norbait badala; eta beste ale batzuk, il ezkerok ez dagoela ezer: zuloan sartu eta kito.

Onela gure arteko berriketak, On Ramon. Batzutan onak eta beste batzutan txarrak, gaiztoak baigera.

Bañan, gaiztorik ez balitz, zenbatek gelditu bearko luken lanik gabe! Ez litzake bear, ez *Palacio de Justicia*, ez tribunalik, ez presondegirik, ez poliziarik. Lege-gizonak ere lan gutxi izango luteke, eta tarte ortan lan egiten dutenak ere bai. Milloika persona lanik gabe. Al duenak al duen tokira jo bearko luke ogi billa. Bañan gaiztorik gabeko mundua atsegiña izango litzake, zoragarria. Orduantxe bai bertan zerua. Bañan gaiztoak lenago ere baziran, orain badira eta gero ere izango dira.

On Ramon, Kaxildak ere eskutitz bat egin

dit, eta aretzaz oroitzen ez naizela esaten dit. Bai, oroitzen naiz; askotan gañera.

Berak dionez, etorkizun illuna ikusten du. Nik zer egingo diot, ba? Nerea ere ez da oso alaia. Nik, emen nagoen bitartean, ezin nezake erabakirik artu. Ez naiz nere buruaren jabe. Bestek esaten didatena egin bearuko dut, eta ez dakit noiz arte gañera. Emendik irteten naizeanean, orduan zer egin liteken ikusiko dugu. Bien bitartean, al duen ondoen bizi dedilla.

Nik badakit, erbestean geranok nola bizi geran askok jakin nai izaten dutela. Orregatik, berorrek nere guraso eta senideeri esan bear diote, zer esaten duten kontu izan dezatela. Asko eta asko entzuten dutena alde guztietara banatzeko prest izango baitira.

Gañontzekoan, zer esango diot, ba, On Ramon? Gure egunak danak berdin igarotzen dira. Egunero lan jakiña: bide txiorrean barrena karretillakin aruntz eta onuntz.

Tarteka lagun berriak ere ekartzen dizkigute. Munduan zear zer pasatzen dan, ango eta emengo gertakizunak, oiek esaten dizkigute. Gu ao zabalik egoten gera entzuten.

Orain negua da eta elur asko egiten du. Batzutan ez gaituzte arrobira eramaten eta barrenean egoten gera. Egun oiek guretzat jai izaten dira. Sua egin eta berotu. Egurra ere, onelako ekaitz-egunetarako beti aurreratua izaten dugu.

Gaurkoz besterik gabe, goraintziak Kaxildari eta nere guraso eta senideeri.

Esan bezela, on Ramon, emen gelditzen naiz ni berorren berrien zai, eta nere agurrik beroena artu beza:

Martin.

MARTIÑEK KAXILDARI

Nere Kaxilda maitea:

Orain dala egun batzuk zure eskutitza artu dut, eta egin nuenagatik lotsaz beterik nago. Garai artan burua arin xamar neukan; bañan gaur ederki makurtuta daukat.

Zure eskutitza artu dudanean eta zuen bion argazkiak ikusi, negar egin dut. Bai, Kaxilda: negar, malco ugariekin.

Zutaz oroitzen ez naizela esaten duzu. Oroituko ez naiz, ba? Gauza oiek ez dira aztutzen; bañan zuk nerekin bukatu zenuela uste nuen. Batetik, zu postura artan utzi eta onuntz etorri nintzalako; bestetik, orain nun nagoen ondo dakizulako.

Zuk badakizu, ni emen zerbaitegatik nagoela. Onera ez dituzte bide zuzenean dabiltzanak ekartzen, okerrak eta biurriak baizik. Eta ni oietako bat naiz. Zergatik nagoen esateak lotsa ematen dit. Bañan oraindik, Jaungoikoak ala nai badu'eta egunen batean biok elkartzen bagera, or-

duan dana esango dizut. Nola esango ez dizut, ba, zuri?

Esaten duzu: «Martin, gizon batek egin lezazken gaiztakeririk aundienak egin badituzu ere, danak barkatzen dizkizut.» Nik merezi ez bezelakoa zera, Kaxilda. Damututa nago Euskalerritik alde egiña, zu orrela utzita.

Etorkizun illuna ikusten duzula diozu. Bai, ez oso argia. Zurea eta nerea, biak berdiñak dira: ni ezin nitekela emendik atera agintariak esan arte, eta zuk zer egin ez dakizula. Bearbada, nik emen uste baño luzarago egon bearco dut. Gañera, ezer gabe ezin joango naiz orrera. Emendik irtendakoan, berriz ere lanari ekin bear, zerbait aurreratu nai badut.

Emen alferrik daramaten denbora onekin, netzat atzerapen izugarria da. Emen ez baitut ezer ere irabazten; gastatu ere oso gutxi. Zigarrillo batzuk; besterik ezer ere ez. Arropa eta oñeta-koak ematen dizkigute; jaten eta ur freskoa ere bai. Tarteka musean edo trukean ekiñaldi batzuk egiten ditugu, bañan ezer ere jokatu gabe.

Guk ez daukagu emen dirurik. Onera sartzerakoan, danak agintarien eskuetan utzi bear izaten dira. Baita ere erloju edo zerbait balioko gauzarik ekartzen bada. Bakoitzaren arropa, oñetako, diru eta puska guztiak, ondo jasota egoten dira. Bakoitzak zer utzi duen, nota bat artzen dute; eta gero, emendik alde egiterakoan, dana osterara ematen diote. Bañan, zigarrilloak erosteko dirua bear badugu, ematen digute.

Bat, beste lanik gabe, gure diru eta gauzak

zaintzen *contable* bezela dago. Bañan jokurako ez digu dirurik ematen; ori presondegian debekatuta dago.

Ni, zuk dakizun bezela, ez naiz sekulan edarri-zalea izan. Bai, sagardoa gustatzen zitzaidan, bañan bere neurrian. Orregatik, ez dut ur utsarekin mira aundirik egiten. Bañan badira emen batzuk, botilla bat edarigatik zernai egingo lutekenak.

Nazio askok edariak jotako personekin zenbat diru gastatzen duten esan izan didate. *Lucha contra el alcoholismo* dute izena elkarte oiek. Ez al dute oraindik sumatu, gaixo oiek sendatzeko zer egin bear dan? Gu gauden toki onelako batzuk ipiñi, eta urtebete barru ur freskoarekin danak sendatuta.

Orra ba, Kaxilda: emen barruko gertaerak aipatu dizkizut. Bazterreko berririk ez dizut emango, nolakoak diran ez dakit eta.

Orain, gure Euskalerria zenbat aldiz gogoratzen zaidan esan nai nizuke: gure gazte denbora; jaietako mezak; illeroko luistarren biltzarra, On Ramon gidari genduelarik; arratsaldean bezperetara eta gero zozo edo biligarro-kabiak biltzera. Batek orrenbeste arrautzekin, bestek umeekin. Kirkirretan ere ibiltzen giñan, zeñek geiago arrapatu. Txapelan sartu eta etxera. Gero, tomate-potoetan jarri eta ederki kantatzen zuten.

Nik ordurako amasei bat urte baneuzkan, eta nere lagunak ere bai. Gure gazte denbora orrelaxe igaro zan. Gaur ez dut uste edade ortako

mutillik zozo eta biligarro-kabirik billatzen ibiltzen danik; eta kirkirretan gutxiago. Azkeneko tontoak gu izan giñan. Gaur gazteak espabilatua-goak datoz.

Kaxilda: baldin bakarren batek neri eskutitzen bat egin nai balit, bai al dakizu zer pentsatutudan? Nere zuzenbiderik ezin litzaioke iñori eman; eta, norbaitek eskatzen badu, oso aldrebesa eta zalla dala esan, eta On Ramonek makinan egingo duela.

Ortarako, jakiñean jarri bera, eta, edozein dala, eskutitza itxita eman On Ramoni; eta berak, iñork ezer ere igerri gabe, bialduko dit, orrenbeste malizi badauka eta.

Bai al dakizu orrera dijoazen eskutitzekin nik zer egiten dudan? Geienean bada nor edo nor emendik Buenos Aires'era dijoana. Batzutan, etxera bialtzen dituztenak; beste batzutan, gure zaintzalle oietako bat edo beste. Oietako bati eman eta Buenos Aires'en bota. Emen botako banu, selloa *Tierra del Fuego* alde guztietan ikusiko luteke, eta ori naikoa litzake begiak argitzeko.

Orrela ba, Kaxilda, al duzuten guztia lagundu neri, iñork ezer ere jakin ez dezan. Ez nuke nik zuen laguntzarik merezi. Nik egin nuena: zu utzi eta erbestera alde. Eta orain nagoen tokian egonda, zer egin dudan ez dakizularik, dana barkatzen didazula diozu.

Egindako txarkeri guztiengatik lotsaturik eta damaturik nago. Oraindik nigana azaltzen duzun ondo-naiaz, arriturik nago. Bai, zu bezelako gu-

txi daude gaur egun. Beste zenbait izan balitz, nik egindako oker guztiak berak zabalduko zituen. Gañera, zenbat eta geiagok jakin, ura eta naiago. Toki ederrean geldituko nintzan. Zenbaitekin, nun nagoen onezkero erri guztiak bazekien. Bañan zuk, dana nere errua dala jakiñik, ixilik igaro dedin zer egin ez dakizu.

Norbaitek esan zuen: Maitatzen duen emakumeak, eriotza ere barkatzen du; maitatzen ez duenean, ez du birtutea ere barkatzen.

Kaxilda: argi eta garbi itzegiteko esaten didazu. Ara emen nere erabakia: Zuk neri itxogin nai badidazu, bearbada denbora luzean, ni joango naiz eta elkarrekin biziko gera. Bañan zuk badakizu etorrera ori nere eskuetan ez dagoela. Orregatik, aukera oek jartzen dizkizut: Josetxo eta biak, zeure gurasoen ondoan, elkarri lagunduaz, itxogin nai baduzu, ez dakizu nik zer poza artuko nuken. Bañan oso luze izango dala iruditzen bazaizu, eta beste bide berri bat artu nai baduzu, zeure buruaren jabe zera, Kaxilda. Ez nintzake orregatik aserratuko.

Gauza oek ondo konprenditzen ditut, eta, alakorik egingo bazenu ere, len bezin adiskide gelditzen nintzake zurekin. Ni noiz etorriko naitzen zeñek daki? Bearbada emendik bost edo amar urtera, eta zuk bitartean zer egin bear duzu?

Aita askotan gaixo dagoela eta ama ere urtean aurrera doala, eta zuretzat gero eta lan geiago, gero eta bizimodu latzagoa. Bai, Kaxilda; urrikalduta nago zuri begira. Ez da txantxetako, nere erruagatik zuri gertatu zaizuna.

Zure argazkia eta Josetxorena nere aurrean emen dauzkat. Orain ere malkoak bi begietatik ateratzen zaizkit. Gaiztoa izan arren biotz bera bainaiz ni, eta erri-miña askotan sentitzen dut; zuek danok ikusteko gogoia. Bai, Jaungoikoak ala nai badu eta emendik bialtzen nautenean, lenbailen orrera joan nai nuke.

Kaxilda: Josetxo ere aunditzen ari da eta laixter eskola batean jartzea komeni litzake. Ikastetxea zuen etxetik urrun dago, eta Josetxoren joan-etorriak buru-auste bat izango lirake zuretzat. Nik Buenos Aires'en diru pixka bat badaukat, eta, emendik irteten naizenean, zeozer bialduko dizut, Josetxoren ikasketak ordaintzeko.

Bien bitartean, al duzun bezela saiatu zaite. Nik, nere gurasoeri ere zuri pixka bat laguntzeko esango diotet.

Gaurkoz besterik ere ezer gabe, amaitzera noa. Goraintziak nere guraso eta senideeri eta gañontzeko pamiliko daneri. Muxu bat Josetxori; eta zuk, zure lagun zar onen besarkada bat ar zazu:

Martin.

ON RAMONEK MARTIÑI

Nere adiskide Martin:

Orain dala egun gutxi zure eskutitza artu dut, eta beste gauza askoren artean, zuekin sarritan egoten dan apaiz bat or ere badaukazutela esaten didazu, eta tarteka aitortu-naia izaten duzula, bañan pekatuak or nola esaten diran ez dakizula. Ori aitzakia da, Martin. Gogoia izan ezkeroko gauza xamurra da, berak lagunduko lizuke eta.

Gañera, otoitzak ere aaztuta dauzkazula esaten didazu. Ori da lotsagarrikeria, ori! Orrenbeste zabartzea gogorra da orratio! Nun dago denbora bateko Martin, ain elizkoia eta zintzoa?

Gero, Euskalerrian zure atzetik zebillen deabru ura berbera zure ondotik dabillega esaten didazu. Ibilliko ez da, ba? Otoitzik egiten ez baduzu eta erlijioko gauzak alde batera uzten badituzu, ez duzu zure ondotik uxatuko. Gañera, onezkeroko ondo ezagutzen zaitu, eta alderdi aulazekin duzun badaki, an zirikatzeke.

Lepoan daramazun gurutze ori bedeinkatu gabea izango dala esaten didazu. Bai, ala da; Jo-xeparekin izan nintzan eta bedeinkatu gabea zala esan zidan. Or duzuten apaiz orrek ere bedeinkatuko lizuke gurutze ori. Bañan, onera biali nai baduzu, nai duzunean kajatxo batean ipiñi, nere zuzenbidea ondo jarri eta zertifikatu, galdu ez dedin. Nik bedeinkatuko dut, eta ostera zuregan-na joango zaizu.

Zuk, gurutze orrek joan-etorria egin bitartean, nik bialtzen dizkizudan otoitz oiek ikasi itzazu. Aaztuta badauzkazu, len bezela ikasi bear dituzu. Bestela alferrik gabiltza.

Nerekin eskutitzez aitortu nai zenukela ere esaten didazu, eta absoluzioa eta penitentzia nik gero bialtzeko. Nik ezin nezake ez absoluziorik eta ez penitentzirik eskutitzez bialdu. Ni apaiz soil bat naiz, eta ez naiz iñor Elizako kontuetan xixtima berriak ateratzeko. Orretarako or daude Elizako agintariak.

Zuk esaten duzun bezela aitorketak eskutitzez egitekotan, ez litzake aitor-leku bearrik. Aski litzake elizaren sarreran buzoi batzuk ipiñi, bakoitzak bere pekatuak an utzi eta or konpon. Ez, Martin; Elizako kontuak ezin litezke brome-tan artu. Gauza serioak dira oiek.

Nik konseju bat emango dizut. Zuk, or daukazuten apaiz orrekin aitortu bear zenuke. Noiz aitortu bear duzun berak galdetu zizula; zuk, gero ere denbora badala esan zeniola, eta berak esan zuela: Ez, usterik gutxienean anka luzatu liteke. Orrek badakizu zer esan nai duen: gauza

oiek ezin litezkela gerorako utzi, eta apaiz orrekin beldurrik gabe aitortu zindezke. Ori, onezkerok, gauza gogorak entzuten ederki jarrita dago, zuen artean.

Nerekin aitortu nai duzula esaten duzu; baina ezin liteken gauza da, orain beñepein.

Erbestean bizi zeratenok, or eta emen Jaungoiko bera dala oroitu bear duzute. Ez, or zurekin daudenak esaten duten bezela, bat baño geiago dirala. Eta beste batzuek, il ezkerok ez dagoe-laz; zuloan sartu eta kito. Ori, beoi ala komeni zaiotelako esaten dute.

Batek esan zuen, ateismoa edo ezin siniste ori gizonen ezpañetan geiago zegoela, biotzetan baño. Onek esan nai du, ezpañetatik ateratzen diran alferrikako itz asko biotzak ez dituela ontzat artzen. Gizonen artean au gertatzen da: gauza bat esan eta beste bat sinistu.

Or duzuten apaiz ori zaldi gañean etortzen dala diozu. Bañan nundik ez duzu esaten. Gañera, zurekin ere jardunaldiak egiten dituela. Beraren adiskide egin zaite, asko lagunduko dizu eta.

Bai, zuek or artzai on bat bear duzute, lagun bat balitz bezela. Konseju onak emango dizkizute, eta zuen bizimodu latz eta urrikgarri ori pixka bat arindu ere bai.

Beste gauza bat ere esan bearrean nago, Martin: zure lagun zan Ixidro eta Juanita laixter ezkonduko dirala. Oeri ere, zueri gertatu zitzazuten gauza bera gertatu zaiote, eta orain or

dabiltza alde batera eta bestera, gauzak antolatzen.

Orra, ba, Martin: bi laguneri gauza bera gertatu. Jaungoikoak aurretik ematen du saria, bañan sari ori gero ordaintzeko izaten da. Ondotik, kezkak, larrialdiak, estuasunak eta abar datoz.

Zuk, berriz, saria artu eta iges egin zenuen. Bañan onezkero ederki damututa zaude, gizarajo ori. Zutaz askotan oroitzen naiz eta pentsatzen dut: zergatik alde egin zuen Martiñek? Emen gelditu izan baziña, onezkero, beste asko bezela, elkarrekin biziko ziñaten, eta familia azeitzen joango zan.

Orain, berriz, Kaxilda gaixoa Josetxorekin ikusten dudanean, pena izugarri bat ematen dit. Emakume zintzoa eta txukuna. Jaietan emen datoz elizara, bere semea eta biak. Orixe bai maite duela! Ez dauka ezkutuan uzteko!

Zure aita eta ama sarritan ikusten ditut, eta Pello eta Terexa ere bai. Aita oraindik gizon gordiña dago eta etxe-bazterrak txukun daude, eta zelaiak ere bai.

Zuen artera etortzen dan apaiz ori zaldiz etortzen dala esaten duzu. Naiago nuke nik ere bat baneuka. Urtetan aurrera noa eta ibilli bear aundiak izaten ditut; baserriak emen erritik urrun dira eta noiznai deia daukat.

Norbait gaixorik dagoela; beste etxe batean, gurasoak il eta gero, diru-banaketa dala eta elkarrekin konpontzen ez dirala; neska-mutillak

ere aserratu egin dirala, On Ramon alde guztietara, adiskidetasuna ezin zabaldurik.

Bai; naiko lan badaukat nik eliz-barruti ontan. Gañera, ezkontzak, bataioak, illetak eta eguneroko meza, eta oraindik gaztetxoeri dotriña erakutsi. Bai, Martin; orrenbeste lan eta aruntz eta onuntz ibilli bearra, beti zalapartaka eta beti pobre.

Nere sotanak bi kolore dauzka, beltza eta gorria, mendiko beor izuak Otsaillean dauzkaten bezelakoak. Nik, beste erri batera joaten naitzenean, apaizak sotana beltz-beltzarekin ikusten ditut. Bañan On Ramonek len daukanarekin ibilli bear.

Erri txiki ontan ez da dirurik ikusten. Erregalo batzuk egiten dizkirate, bañan dana jan-gauza: arrautzak, gazta bat edo beste, sagar batzuk, eta Gabon aldera ollasko bat edo beste ere bai. Bañan eliza zar onetan beste gastu batzuk badira, On Ramonek besteren laguntzarik gabe ezin konpondu dituenak.

Lenagoko batean, emengo jauntxo batekin nengoelarik, elizak gastu aundiak zeuzkala esan nion, eta berak erantzun zidan:

— Elizak zer gastu ditu, ba? Santuak ez dute jan-edanen bearrik.

Eliz au emen inguruetan danik zarrenetako bat da, eta konponketan ezer gutxi gastatu izan dute. Aitor-lekua ere pipiak janda dauka. Egunen batean or joango da goitik bera.

Amaitzera noa, Martin, eta esan bezela, guru-

tze ori nai duzunean bialdu zaidazu, eta nik be-
deinkatuko dizut, osterá berriz bialtzeko.

Goraintziak zure guraso eta sendi danaren
partetik, eta besarkada bat zure adiskide zar
onengandik:

On Ramon.

MARTIÑEK IXIDRORI

Aspaldiko lagun Ixidro:

Laixter Juanitarekin ezkontzen aizela jakin diat, eta gañera gauzak antolatzen presaka zabil-tzatela. Zer pasa duk, ba, Ixidro? Orain arte mutilzar lasai egon eta orain presaka eta mutur-ka?

Bazekiat zer pasa zaizuten: guri pasa zitzai-gun gauza ber-bera. Ezkontzearekin ik ori erre-mediatzen duk. Gu okerrago galditu ginduen. Ba-ñan oraindik ere ni etorriko nauk eta ezkonduko gaituk.

Nik bazekiat inguru ortako atsoak neregatik nola jardun zuten, eta orain iregatik jardungo di-tek. Bai; gure baserrietako andreak langilleak dituk, zintzoak, etxekoiak eta, itz batean, gutxi bezelakoak. Bañan, auzoan orrelako gertaera bat izaten danean, orduan bai pixka bateko jakia...

Askotan ikusi izan dizkiat, goizean errira es-nea eta baratze-gauzekin dijoazenean, batzuk xex-toa buruan eta besteak astoarekin, iru edo lau

emakume elkarrekin; eta, orrelako gertaera bat danean, orduan bai gustora maxiatzen:

— Bai, mutil alproja orrek engañatu du, ba, ori, onelako neska!

Onelako neska, besteak bezelakoa ori ere. Ni geiena arritzen nauena, emakumeak ez duela sekulan kulparik izaten. Neska kaxkarin xamarrek ere ezagutu izan dizkiagu. Bañan, aietako bati orrelako gauza bat gertatzen bazaio ere, beti mutillak dizkitek kulpa guztiak:

— Bai, engañatu egin du.

Engañatu badu, berak engañatzea nai izan duelako. Ez al zaik iri ala iruditzen? Emezor-tzi edo ogei urteko neska batek bazekik ankagorriak Paris'tik etortzen ez dirala, eta zigueñak ere ekartzen ez dituela. Gaztexeagoak ere bazekitek ori.

Engañatu egin dituztela... Engañatu baño len alde egin bear. Ezer gertatzea nai ez duenak, arriskua dagoen tokitik iges egin dezala; sua dagoen tokitik alde, erre baño len. Orain goazen lengo arira.

Len ere esan diat, baserrietako andre oiek, beren xexto eta astoekin, errira nola joaten diran. Batzutan, ia goiz guztia beren salmentak egiten igarotzen ditek; eta gero, etxerakoan, berri ere lenagoko kontu berak, auzoa antolatzen. Orrela beren etxe-inguruetara joan arte, eta an azkeneko maxiaketa.

Askotan, emakume gaixo oiek ikusiaz, urrikalduta egon izan nauk: beren xextoak buruan, bearbada pixu aundiarekin, lepoko zañak ere aun-

dituta... Bañan ala ere gustora bazterrak jorrazten.

Astoak, berriz, gertaera oiekin zer ikusirik ez baitaukate, aitzaki-maitzaki sasi-bazterrez bazter belar-muturrak janez ezkutatu eta bata bestearen xextoak miatu; eta, ogirik edo beste zer-bait jan-gauzarik baldin badago, amarretakoa egin.

Astoa ez baita askok uste duten bezin astoa. Astoak pentsatzen du; badu memoria. Astoari etzaio gaur ongi nun jaten duen aaztuko. Bigar ere toki artara joango da. Bai al dago, ba, animalirik, astoak ainbat pentsatzen duenik?

Ez dago ikusi besterik: lotzen dituzte eta orduetan antxe egon bear. Neguan otzak, eta udaran beroa eta euliak. Noiz-beinka, ostiko bat edo beste tripapera, eta belarriak eta isatsa astindu. Gero, euliak uzten badiote, lozorroan. Ori ere badu astoak: zutik lo egiten du, eta, lo ez dagoenean, pentsatzen ari da.

Astoa da gure baserrietako esne eta baratze-gauzak errira eramaten dituen, eta erritik baserriera ere bear diran gauza guztiak ekarri. Eta oraindik ez dira batzuk konturatzen, animalia gizarajo onek egiten duen serbitzuaz. Entzun izan dut, baserri batean, aitak semeari esaten:

— Aizak: beien majaretako pizarrak bota astoari.

Beiak nai etzituzten belarrak, astoarentzat... Orrelako estimazioa daukate toki askotan, ainbeste mesede egiten duten animalia gizarajo oiek.

Orrela, ba, Ixidro, naiko astakeri esan diat, eta orain goazen gure gazte denborako kontu batzuk aipatzera.

Gu biok gaztetan oso lagunak izan gaituk; biok beti elkarrekin ibiltzen giñuen. Gogoratzen al aiz, pixka bat ernatzen asi giñanean, erromerietara nola joaten giñan? Neska bat edo beste gustatzen, bañan ezin aotik itzik atera; mingañean korapilloa.

Nik orregatik eramaten nian askotan guardasola. Sirimiri edo euri pixka bat egin zezan desiatzen egoten niñuen, ori eskuetan eramateko. Askotan joan izan nauk, guardasola eta alpargata zuriekin, erromerietara. Esku utsik ezin neska baten aurrera joan.

Itzalditxo bati asera emateko, ez duk orrelakorik. Pixka bat astinduaz joan eta itz-bidea berak ematen dik. Gero, neskarekin izketan sitakoan, lurrean xuloak egin. Makiña bat xulo utzi izan diat nik bide-bazterretan. Ollagorrak bazkatutako tokia bezela gelditzen uen, dana xuloz beteta.

Gure gazte denbora orrela igaro zan: neska baten aurrera joan orduko, arpegia gorritu eta mingaña toteldu edo mututu. Gaur dakidan ainbat jakin izan banu, beste ollar batek joko zuen kukurruku.

Asko irakurtzen diat, eta neri geiena gustatzen zaidana psikolojia duk. Personak istudiatzeko zientzia bat duk ori; garrantzi aundi-koa bera. Nik uste dudanez, persona bati begiratu eta zer pentsatzen ari dan sumatuko diote

oraindik. Ori gogorra izango duk orratio. Nik orain, zer pentsatzen dagoen antzematen zioat gutxi gora-bera zenbait emakumeri.

Martiñek ez dik orain gaurdasola bearrik. Gabe ere bazekik emakumeetara urbiltzen eta lasai itzegiten. Gure amak amaika aldiz esana:

— Nora oa, motell, dagoen egualdia eta guardasolarekin?

— Ama, euria usterik gutxienean egin lezake, eta nik ez dut bizkarrik busti nai.

Gaztetako kontuak berritu egin dizkiat; bañan nola igaro ziran ik ere badakik. Orain goazen gaurko kontuekin.

Ik dakiken bezela, ni aruntz eta onuntz transportean nabillek, beti zeozer eramaten. Ez diat urrutirako lanik artzen. Katxarro txiki bat zeukat eta emen inguruan ibiltzen nauk beti. Ezaguera aundiak zeuzkat eta etzaidak lanik faltako. Eguneroko ogia irabazten diagu, bañan andik gora ezer gutxi.

Lan berean gabiltzanok elkarte bat zeukagu emen eta oso ondo konpontzen gaituk. Askotan entzun izan diat, elkarren aurka geien egiten dutenak ofizio berekoak dirala. Bañan emen ez; emen danok lan berdiña. Batek baño geiago besteak irabazten duela eta inbiria, emen ez. Danak adiskide, danak lagun, anaitasun batean bizi gaituk. Iñun ere etzegok orrelako elkartasunik.

Orra ba, Ixidro: danetik pixka bat ipiñi diat eta ik ere zerbait bialdu neri. Bañan etzaiekela ezer esan orko atso maxiatzalle oieri, bestela erregu ederrak egingo zizkidatek eta. Guk

ere badizkiagu geren auleriak, eta nik nere aldetik dana barkatzen ziotet, gañontzean emakume zintzo eta onak dira eta.

Besterik ezer ere gabe, gaurkoz bukatzera niak, eta goraintziak emaitzak nere guraso eta senideeri. Ala berean Kaxildari ere, eta ea nere eskutitza artu zuen galdetu zaiok.

Esan zaidak, idazten didakenean, noiz ezkontzen zeraten.

Ixidro: emengo karteroeri zuzenbidea garbi gustatzen zaiotek, eta orregatik, idatzi ondoren, eskutitz ori itxi eta On Ramoni ematea komeni duk. Berak nere zuzenbidea makinaz ipiñiko zio, ortan oso iaioa duk eta.

Goraintziak Juanitari, eta ik artu zak nere besarkadarik beroena:

Martin.

IXIDROK MARTIÑI

Nere lagun zar Martin:

Ire eskutitza artu diat, eta ondo aizela jakiteak poz aundia ematen zidak. Gu emen danok ondo, Jaunari eskerrak.

Umore ona daukakela ikusten diat. Ori, ondo bizi aizen señailea duk. Emengo emakume eta astoak jorratu dituk, eta gauza askotan arrazoi aundia ematen diat.

Ik esaten duken bezela, emakume bati zerbait gertatzen bazaio, beti mutillak dizkik kulpak. Bañan emakumeak ere, gizonak dituzten gaiztakeri berberak dizkitek. Disimulatzen alegeñak egiten dizkitek, bañan alferrik; zein anketatik erren egiten duten antzematen zaiotek.

Onekin ez diat danak berdiñak diranik esan nai. Emakume jatorrak ere badituk.

Batek esan zuen, lendabiziko maite-miñetan neska mutilla baño trebeagoa azaltzen zala; au beti lotsatiagoa. Ori esan zuenak zerbait bazekiken. Zerbaitegatik giñuen gu ere orren

lotsatiak. Ik ire guardasolarekin lurrean xuloak egiten, eta nik, beti lar-ostoa bat ezpañetan nuelarik, zer esan ez nekiela, larrialdi ederrak igaro izan dizkiagu. Bañan gero, poliki-poliki lotsak galduaz, aurrera joan giñuen. Bai; bear dan baño aurrerago.

Orregatik orain, Martxoaren amarrean, ezkondu eta bizimodu berri bat artu bear diagu. Etxe-bizitza bat artuta zeukat Oianalde'n. Ez duk aundia, bañan oso polita. Nere lantokia ortik urbil baituk.

Ik dakiken bezela, nik zerreri batean lan egiten diat, eta gure mendietako zugaitz ederrak or txikitzen dizkiagu. Lenagokoak bota eta berririk ipiñi ez, emengo mendiak soiltzen ari dituk. Orain piñua aldatzen ditek. Bañan ori ez duk gurea; ori atzerritik ekarria duk. Aritza duk gure-gurea; baita pagoa eta gaztaña ere. Oek danak, denbora asko baño len bukatuko dituk.

Emen, i joan ezkerro, aldakuntza aundiak izan dituk. Lenago ez genian eletrizidade edo tximist-indarrik; bañan orain alde guztietan jarrita zegok. Kriselluak ganbaran zintzilik, nola-koak ziran ondorengoak ikusi dezaten.

Guk ere, orain tallerrean jarrita zeukagu. Lenago, motorra gasolinarekin ibiltzen uen, bañan orain tximist-argiarekin.

Juanitak, zearo gaiztotu aizela esan zidak; ire eskutitzean emakumeengatik epelak jartzen ditukela; eta, emengoak jakiten badute, onera etortzen aizenean bizkarra berotuko ditekela.

Gañera, ire ixtudioekin, psikolojia edo dalako orrekin, arrituta gelditu duk. Oiek ez omen dituk parte oneko ikasketak; oiek sorginkerri edo zerbait orrela omen dituk. Aizak: Elizak ixtudio oiek ontzat emanda al zeuzkak? On Ramonek jakiten baduk, ederki arrotuko au.

Ezagun duk, bai, zer egin aundirik ez daukakela eta ondo bizi aizela. Guk bezela lana egingo ba-u eta etxera nekatuta etorri, oera lenbailen joango intzake.

Izan ere, Buenos Aires aundi orretan egunero bolantean jarri eta aruntz eta onuntz ibilli, ezaguera berriak egiñaz, paraje berriak ikusiaz, mota askotako personekin tratatu eta asko ikusiaz... Bai, motell; ibiltzea bezelako maixurik ez duk.

Gu, berriz, ez gaituk mendi-tarte onetatik iñora irteten. Emen jaio eta emen bizi. Etxetik lantokira eta lanetik etxera. Jaietan mezetara joan, lagunekin jardunaldi bat egin eta ardo pixka bat edan. Pilotan ere saio batzuk egiten dizkiagu, eta gero bazkaltzera. Bazkalondoan siesta pixka bat egin, eta gero askotan ostera berriz ere errira, betiko arpegiak ikustera. Emen elkar ondo ezagutzen diagu, bai.

«Erri txikia, infernu aundia» esaten ditek. Egia duk, bai, ori. Emen elkarren berri danak zekitek: zeñek zer egin duen, zer egin bear duen, larritasunean bizi dala, onelakori zenbat diru zor dion, eta ordaintzen ez diola eta beiren bat edo beste kenduko diola eta abar.

Bein batean, goiko kaleko Krixantorenean,

eskaparatean abrigo polit bat bere baliorekin ikusi nian. Garesti xamarra uen; bañan Juanitari bere egunerako erregalo bat egin nai eta erosteia erabaki nian. Juanita eta biok joan giñuen, probatu zian eta oso ederki zeukaken; beretzako egiña bezela. Juanitak esan zidaken:

— Orrenbeste diru ordaindu bear al duzu?

— Bai, Juanita; abrigo ori zuretzako egin da bezela dago.

Eta ordaindu eta atera giñuen. Bañan zer gertatu uen? Abrigo ori eliz ondoan zegoken, erri guztiak bazekiken nolakoa zan eta zenbat balio zuen. Bere tokian etzegoela konturatu ziranean, emakume danak elkarri begiraka asi ituen, zeñek erosi ote zuen, eta nun Juanitari ikusten dioten. Onela esaten omen zioteken:

— Oso abrigo polita da, bañan garestia.

Gizasemeak ere konturatu ituen, eta onela esan omen zioten batek:

— Juanita: abrigo orrek, len zegoen tokian baño politagoa ematen du orain dagoen tokian.

Zer duk eta abrigo ura zenbat ordaindu nuen erri guztia oartu uen. Orregatik, ezin litekek erri txiki oetan orrelako gauzarik erosi. Zerbait erosi bear dudanean, kanpora joaten nauk.

Emen orixe zegok: elkar ezin ikusia. Lantegi batean ere, nagusiarekin askotan itzegiten baduk, txaketeroa aiz. Baserritarrak ere, orrelakok bei geiago dauzkala eta ura ezin eraman. Bei geiago baldin baditu, lana ere geiago izango dik. Norbaitek esan zian: Persona batzuek,

gure ondasunaren damua ain nabarmen azaltzen baitute, beuretaz ere urrikaltzeko gogoia ematen ditek.

Zuek, Buenos Aires aundi ortako txoperrak daukazuten elkartasun orrekin arrituta gelditu nauk. Urrutirako joan-etorririk ez dukela esaten duk; bertan ibiltzeko katxarro txiki bat daukakela; lan berean dabiltzan lagunekin elkartasun bat daukazutela; asko edo gutxi irabazi berdin zaizutela; orregatik iñor aserritzen ez dala. Bejondeizuela! Ori duk anaitasuna eta pakea!

Ez didak esaten katxarro ori zer dan. Etzekiat kamioneta bat ala esku-karroren bat dan. Zuen joan-etorriak bertatik bertara izaten dirala esaten duk; ez aizela urrutira joaten. Orregatik, *mudanzas* edo zerbait orrela izango ote dan pentsatzen diat.

Ez didak Buenos Aires eta bere inguruak nola diran esaten. Len bezela gelditzen nauk: or zabiltzatela aruntz eta onuntz; elkar ondo artzen dezutela; bañan ortik aurrera ezer ere ez. Zer arraio! Jaietan ez al aiz iñora joaten edo lo egiten al duk?

Onezkero, adiskideren bat ere izango duk, bai, ik. Or danetik izango dituk: beltzak eta zuriak. Ire eskutitzean, emakume batengana urbiltzeko orain guardasola bearrik ez dukela aitortzen duk. Naikoa esan duk; ortik aurrerakoak neronek asmatuko dizkiat.

Kaxilda lasai egon litekela uste diat. I onerra etortzerako, Beko-errota'tik bera ur asko

joango duk, bai. Kaxilda askotan ikusten diat ganadu-janak egiten: berak ebaki eta gero karretillarekin etxera eraman. Oiek ez dituk emakumeentzako lanak. Ik onera etorri bear uke. Danak ao batez esaten ditek:

— Emakume gaixo orrek daraman bizimodu!

Aita geienean mintsu zegok, eta lan guztiak berak egin bear. Zerbait pentsatu bearra zeukak, motell. Emakume orrek ezin lezakek luzaroan orrela jarraitu.

Josetxo ere aunditzen ari duk. Ire antza ederra zeukak. Ez al aiz urrikaltzen? Nun zegok ire biotza? Erdi utsik daukaken biotz aundi ori maitasunez bete zak, onera etorri adi eta lenbailen ezkondu zaitezte. Lana egin ezkerro, emen ere bizi litekek. Kaxildaren etorkizuna ire eskuetan zegok. Ik nai baduk, igarotako okerrak zuzendu litezkek.

Eskutitz au itxi eta On Ramoni emango zioat, ire zuzenbidea ipintzeko.

Gaurkoz besterik gabe, goraintziak Juanitaren partetik eta Kaxilda eta ire guraso eta senideengandik. Artu besarkada bero bat ire lagun zar:

Ixidro'rengandik.

ATE AUNDIA

Martiñek presondegiko lanak bukatu ditu. Ango agintariak deitu dio, esanaz:

— *Vasquito, he observado muy buena conducta en ti, y desde ahora estás ya en libertad. Mañana sale el barco para Buenos Aires y te daré el billete para que viajes gratuitamente.*

Martiñek zer egin ez daki. Txoratuta gelditu da. Bere lagunengana joan eta eman du berri ona. Ango besarkadak eta esku-emateak!

— *Felicidades, vasquito. Que tengas mucha suerte.*

— *Gracias, amigos.*

Egun ortan Martin ez da arrobira joan. Bertan gelditu da, urrengo egunerako gauzak antolatzen.

Etzaio urrengo egun ori nai ordurako etorri. Gaez ez du bere pozarekin lorik egin. Goiz-goizetik or dago etzanta, begiak zabal-zabalik. Udara da eta leiotik eguzki-irripar bat sartzen zaio. Au duk egualdia! Pozik jeikiko

litzake, bañan emen ez dago nai danean altxatzerik. Deitzen dutenean, orduan bai danak batean.

Noizbait kanpanillaren otsa eta danak gora. Jeiki da eta, beti bezela, lendabizi gosaldü; eta segidan bere laguneri azken agurra, aiek eguneroko lan jakin ortara arrobira joan bear baitute.

Martiñi malkoak bi begietatik dijoazkio. Geientsuenak zer egin zuten badaki, egindako okerrak elkarri aitortzen baitzizkioten.

Baita ere badaki Martiñek, ain maite dituen oietan, sekulan geiago aterako ez diran batzuk ere badirala. Beren bizi guztirako giltzapetuak. Presondegiko ate aundi ura igaro zutenean, mundu ontako gorabera guztiak bukatu ziran aientzat. Batzuek emazte eta familia badituzte. Beste batzuek andregaiia utzi zuten. Badira atzeritarrak ere; oek ez dituzte beren etxeakoak sekulan ikusiko. Pixkana-pixkana urteak joango dira, zartuko dira eta gaixorik jarri. Oien zartzaroa urrikalgarria benetan. Ez baitute iñoren laguntzarik izango, lau pareta mospelen tartean azken arnasa eman arte. Gero, zulora eta kito.

Martiñek gauza oek danak badakizki eta ezin da bere lagunetatik apartatu. Onelako batean arrobirako deia, eta azken agurrak eta besarkadak.

Martin bakarrik gelditu da. Bere gauzak gordeta dauzkan orrengana joan da. Martiñen puska guztiak atera ditu. Lendabizi, erlojua artu eta orduetan ipiñi du. Gero, jantzi barratu

ura kendu eta galtza gris batzuk jantzi; danak zimurtuta daude. Urrena, alkandora eta jerse bat.

Bañan oñetakoak ezin ditu jantzi. Presondegian oñetako aundi batzuekin oitu da; naiz ezker naiz eskubi, edozein oñetan ondo datozen oietakoak. Lendabizi artzen dana edozein oñetan jantzi eta bale.

Martin, bere gauzak jaso eta alde egiteko gertu dago. Ainbeste aldiz amets egindako egun ura etorri zaio. Orain, presondegiko agintaria etorri artean, itxogin egin bear. Ezin egona dauka. Ate aundi artara begiratzen du. An daude bi zentinelak alde banatan. Ezagutzen ditu. Or barruan bizi diranak, danak alkar ezagutzen baitute. Oraintxe, bai, ate aundi ori pasa eta gero, agur, mutillak, agur betiko!

Pentsamentu oietan dagoelarik, agintariaren abixua etortzen zaio:

— *El director, que pases.*

— *Buenos días, señor director.*

— *Buenos días, vasquito. Ya estás en libertad. Puedes salir cuando quieras. El barco sale a las doce y toma el billete. Y éste otro para que los centinelas te dejen salir. Ya has probado una prisión. Dada tu buena conducta, se te deja en libertad antes. Pórtate bien y no vuelvas a caer. Te deseo suerte y felicidad.*

— *Muchas gracias, señor director.*

Eta esku eman eta alde egiten du. Presondegiko eskutitzak banatzen dituenarengana joan eta onela esaten dio:

— *Si llega carta para mí, téngala hasta que le dé mi nueva dirección. Adiós, amigo.*

— *Adiós, vasquito. Suerte.*

Martin ate aundira xuxenean dioja. Ara irixtean, agintariak emandako paper ura zentinelari eman diote, eta jardunalditxo bat ere egin du berakin; eta, elkar agurtu ondoren, badioja Martin.

Oñetakoak estu dauzka eta lasaiagoak erosi nai ditu. Ameriketako danetik saltzen dan denda oietako batera joan da. Nai baduzu, errebolberaren balak salduko dizkizute, edo jantziak, erropak, oñetakoak, zaldien tresnak eta abar. Emakume gazte bat dago eta Martiñi esaten dio:

— *¿Qué desea Vd.?*

— *Unas zapatillas o algo que sea holgado, porque estos zapatos no los puedo usar.*

Pare bat probatu du eta txiki xamarak. Beste pare bat ekarri dio, esanaz:

— *No hay más grandes.*

Jantzi ditu eta arrituta dago:

— *Len anka aundiak nituela? Orain bai galantak!*

Dendan dagoen ispillu aundi batean begiratu du, aspaldian ez baita ispillu baten aurrean jarri, eta izututa gelditu da:

— *Nora joan bear dut nik piura ontan? Illea moztu berria, burua soil-soilla! Presondegira etorri nintzanean, ille ederrarekin sartu nintzan ni. Bañan ori ere kendu didate.*

Txapela bat erostea pentsatu du, eta gazte orri esaten dio:

— *¿Tienen boinas vascas? Acá se llaman gorras vascas.*

— *No, no tenemos. Pero tenemos sombreros. Mire éste, con una plumita de ave del paraíso, qué lindo es. Y estos otros que usan los gauchos, de ala ancha. ¿Cuál de ellos le gusta?*

— *A mí ninguno, porque nunca he usado sombrero. Pero como tengo que taparme la cabeza, tendré que llevar algo.*

Martiñek zer egin ez daki. Zerbait bear, ba, kaska soil ura tapatzeko, eta besterik ezean sombrero bat artu du. Bazterreko luma kendu eta jantzi du. Ondoren, ispilluari begiratzen dio:

— *Oraintxe bai, tipo ederra daukak, Martin. Gaizki jazten asi ta ere, ezin okerrago jantzi: oñetako aundiak; galtzak tela txarra, gaizki josiak eta gañera zimurrak; eta gero sonbreroa. Bien, motell! Ori duk pailazo-tankeran jaztea! Aitak ikusiko baniñu, zer esango ote luke?*

Zapatillak eta sonbreroa ordaindu ditu, *boliche* edo taberna batean sartu da eta bermut bat eskatu du. Ez baitu ura besterik edan, barruan egon dan bitartean. Edari ori goxoa iruditu zaio.

Boliche ortan badaude geiago ere. Martiñek, danak berari begira daudela antzeman dio. Alako batean, aietako batek onela dio:

— *Patrón, sáquele otro vermut al hermano.*

— *Muchas gracias* —esaten dio Martiñek, eta bolitxeroari:

— *¿Cuánto le debo?*

— *Acá Vd. no paga nada, mi amigo. Ya me imagino de dónde sale Vd. Del lugar donde yo estuve largos años. Ahora trabajo aquí y me va bien. Si necesita Vd. plata, le puedo ayudar.*

— *Muchas gracias. Pero tengo algún dinero* —esaten dio Martiñek, eta daneri esku ematen diote, esanaz:

— *Voy a dar una vuelta, antes de ir al barco.*

— *¿Quiere que le acompañe?* —esaten dio presondegian egondako arek.

— *Pues sí.*

Badijoaz biak kontu kontari eta bazterrak ikusiaz. Martiñek, presondegiaren inguruak ikusi nai lituzkela esaten dio. Mendi-tontor ttiki batera igo dira eta or ikusten dute bean, arrobian, gizajo aiek nola ari diran.

Arrobia alde xamar dago, eta zutik nabarmen dala eta exeri egin dira. Or barruko bizi-modua ondo ezagutzen dute biak ere eta an ari diranak urrikgarri egiten zaizkiote.

Martiñek, erlojuari begiratu eta portu aldera abiatu bearko duela esaten du, laister amabiak dirala eta. Biak alde egiten dute.

Martiñen laguntzalleak esaten dio, presondegitik irten zanean, lana bertan billatu zuela, eta gero bertako emakume batekin ezkondu zala; seme-alabak badauzkala eta oso ondo bizi

dala; bertan gelditu nai badu, lana billatuko diola. Bañan Martiñek Buenos Aires'era joan nai du.

Laguntzalleak Martin etxera eramaten du, bere seme-alabak ezagutu-arazteko. Sartu-atera bat egiten dute. Gero, itxas-ontziraño laguntzen dio eta elkar agurtzen dute.

ITXASONTZIA

Martin itxasontzira igo da. Bere pasajea erakutsi du. Gero, beste batek, zein kamarote tokatzen zaion erakustera eraman du. Giltza eman dio, armarioan bere puskak sartzeko.

Egualdi ederra dago. Martin, garbitu eta makutsik goiti atera da. Bere artean pentsatzen du:

— Au giroa, buru utsik prexko-prexko ibiltzeko. Bañan nundik natorren segituan antzemango dute eta sonrero alu onekin ibilli bear. Bai; itxasontzia lendabizi gelditzen dan tokian, jeixten uzten badute, txapela bat billatu bear dut nik eta sonrero au uretara bota.

Itxasontzian zeintzuk datozen ikusiaz, or dabil Martin aruntz eta onuntz. Elkar-izketan bata bestearekin ikusten ditu; bañan Martiñek ez dauka iñorekin itzegiteko gogorik.

Bazkaltzera deitu dute. Apetitu ederrarekin jan du. Gañera, ardo eta guzti; fruta ere bai.

Bazkalondoan, bere gurasoeri eskutitz bat bialtzea pentsatu du, berri ona emanaz. Emen aideportua portu guztietan dago, eta, egazkiñez edo abioiez, bera Buenos Aires'era baño len artuko luteke eskutitz ori Euskalerrian. Eta a zer poza bere guraso eta familiak!

Orrela, ba, eskutitz labur bat idatzi du, pre-sondegitik irten dala eta itxasontzian Buenos Aires aldera dijoala esanaz.

Río Gallegos deitzen dioten portura iritxi dira. Itxasontziak, portu geienetan bezela, ordu batzuk igaroko ditu, gauza batzuk artu eta beste batzuk uzteko. Martiñek, bazterrak ikusteko naiko denbora badauka.

Patxara ederrean or dabil, alde guztietan ikusmiran. Sello bat erosi eta eskutitz ori aideportuan utzi du. Gero, errira berriz jetxi da eta txapela bat nai luke. Denda batean billatu eta jantzi du. Orain bai; beste itxurarik dauka Martiñek.

Sonbreroa paper batean bildu diote eta eskuetan darama. Bañan Martiñek ez du oztoporik edo trabarik nai. Mutil koxkor bat ikusi eta esan dio:

— *¡Che! ¿Querés un sombrero?*

— *Pues sí.*

Jantzi dio eta mutil koxkor ori etxera korrika joan da.

Or barrena ibilli ondoren portura arrimatu da, eta an dago, itxasontziaren bazterrean, alde guztietara begira. Batzuk, arpegi ezagunak,

itxasontzira doaz; beste batzuk, ezagutzen ez dituenak, pasajero berriak.

Oien artean or ikusten du Martiñek neska beltzaran polit bat bere maletarekin igotzen, eta bere buruarekin onela dio:

— Orixe bai neska polita, iñun politik baldin bada.

Bera ere itxasontzira igo da. Exeri eta erre-bista bat irakurtzen asi da. Alde guztietara begiratzen du, bañan ez du begia bota dion neska polit ori ikusten.

Itxasontziaren eskallerak igo dituzte, aingura ere bai, eta irteteko prest dago. Batzuek itxasontzitik eta besteak legorretik, elkar agurtzen dute. Martiñek neska ori nun dagoen ikusi du, bañan ez dio iñori agurrik egiten. Zein ote da neska ori? Geienak, pamiliko edo ezagunen batekin etortzen dira portura; bañan ori bakarririk etorri da. Bai; Martiñek jakin bear du, luzaro gabe, ori zein dan.

Alako batean, or ikusten du, barandillan bi eskuak jarri eta itxasora begira dagoela. Martin pasa da ondotik, bañan ez dio ezer esan. Bueltatxo bat eman du eta xuxenean beragana dijoa.

— *Buenos días* —esaten dio.

— *Buenos días* —erantzuten dio, parra murriz batekin.

— *¿Va Vd. lejos?*

— *A Buenos Aires, ¿Y Vd.?*

— *Yo también.*

Neskak:

— *¿Viene Vd. de lejos?*

— *De las Islas Orcadas. Allí he trabajado cargando abono en los barcos.*

— *¿Qué abono?*

— *Abono natural de los pájaros marinos. El espesor del abono alcanza varios metros, y se lleva al extranjero por ser uno de los mejores fertilizantes.*

Au, guk emen txori-gorotza esaten dioguna da. Eta orain goazen lengo arira.

Martin eta gazte ori oso adiskide egin dira. Geienezan, biak elkarrekin kontu kontari doaz.

Martiñek neska orri, «*en las islas Orcadas*» lan egin duela esan dio. Gezurra da. Bañan zer egingo du gizajoak, ezin lezake egia esan eta?

Itxasontzia, Santa Cruz portuan sartzera doa. Emen ere ordu batzuk igaroko ditu. Martin eta gazte ori jetxi dira eta bazterrak ikusten dabilta. Martin lotsatu ere egiten da: bera ain trakets jantzita eta neska txukun polit ori bazterrean. Gizasemeak pasaran begiratzen diote eta esan ere bai batek:

— *¡Qué linda la pebeta!*

Martin, neska polit orren ondoan, txorata dabil. Bere artean pentsatzen du:

—*Etzegok igualekoa an karretillarekin arriketan jardun edo onelako polit baten bazterrean ibilli. Onen irripar batek nere biotzeko naigabe guztiak uxatzen ditu, eta nork daki gure elkarrenganako maitetasuna oraíndik noraño iritxi liteken.*

Ibillaldi bat egin ondoren, pasteleri batean sartu dira, eta, pastel batzuk jan ondoren, ostera itxasontzira.

Itxasontzian eldu ziranak elkar ezagutzen dute, bañan orain arpegi berriak, emen igo diranak, ikusten dituzte. Martiñek, bi gizaseme elkarrekin euskeraz mintzatzen ikusi eta belarria tente jarri du.

Urrengo egunetan ere, Martiñek ez diote gizaseme oieri begirik galtzen. Bañan ez du iñondik ere ezaguerarik eman nai. Elkar-izketan asi ezkeru, lendabiziko gauza nundik datorren edo zer egin duen, eta Martiñi etzaio komeni iñori esatea ez nundik datorren eta ez zer egin duen.

Martin aulki batean exerita dago, eta bi euskaldun oiek beraren aurretik doaz. Batek onela dio bere lagunari:

— Aizak: or dagoen orrek, senide-parte ederra zeukak.

— Zer esan nai duk orrekin?

— Oin galantak dituela.

— Bai, motell; dexenteak zeuzkak.

Martiñek artu duen amorrua ez da nolanaikoa. Andik aurrera ez ditu ikusi nai ere.

Beragatik zer esan duten esan dio Anitari, izena onela baitu polit orrek; eta oieri ez itzik egiteko, arro batzuk dirala eta.

Itxasontzia beti aurrera doa. Urbildu dira San Julian deitzen dioten portura.

Itxas-ertzez dijoaz eta *lobos marinos* ikusten dituzte. Oek *anfíbios* dira; legorrekoak eta

urekoak, esan nai du. Animali aundiak dira. Naiko arrai jan ondoren, etzan-aldi aundiak egiten dituzte legorrean. Emen oso motelak dira. Arrastaka ibiltzen dira, sugeak bezela. Bazterretan bi aleta aundi dituzte, eta, isatsarekin lagunduaz, poliki-poliki mugitzen dira. Lasai ikuitu litezke, bañan atzetik; ez aurretik. Izugarrizko letagiñak dituzte. Oiekin, *boquillas* egiten dira, zigarroak erretzeko. Legorrean daudenean, norbait ikusten badute, arrak oiuka asiko dira. Zezenak bezelako orrua egiten dute; eta lendabizi umeak joango dira itxasora, urren emeak, azkenik arrak. Itxasoan igeri izugarri iaioak dira. Danak zabaltzen dira, eta, oraintxe borobil xamar daudenean, bat-batean danak urpera arrantzara. Patagonia'ko itxas-ertzean oietakoak millaka dira.

Pingüino deitzen dioten egazti oietakoak ere asko dira. Ez dute egarik egiten. Egoak lumarik gabeak dituzte; obeto esateko, lumak bai, bañan motxak. Zuri-beltzak dira, eta oso politak. Oinka bakarrik egiten dute eta eskuekin aixa arrapatu litezke. Oek ere arraia jaten dute.

ANITAREN AITORKETA

Itxasontziak, San Julián deitzen dioten portura sartu eta aingurak bota ditu. Emen ere denbora pixka bat egingo du eta nai duena jetxi liteke.

Martin eta Anita, biak jetxi dira, eta, beste portuetan bezela, ibillaldi bat egin dute. Anitak eta beste gazte batek elkar ezagutu dute eta gazte orrek onela dio:

— *¿Cómo te va, vieja?*

— *Bien y ¿a vos?*

— *Bien gracias. ¿Qué haces por acá?*

— *Voy a Buenos Aires a bordo del José Menéndez y hemos desembarcado a dar una vuelta. Te presento a un compañero de viaje.*

— *Tanto gusto.*

— *Igualmente.*

— *Gracias.*

Bata besteari esku eman diote eta bakoitza bere aldera joan dira. Martiñek Anitari esan dio:

— *Gazte ori nola ezagutzen zenuen?*

— Bai, ni lenago emen egonda bainago. Martin, zuk ez nazu ni ondo ezagutzen. Zuk, ni neska gazte garbi bat naizela uste duzu; bañan ez, Martin.

Eskuetatik eldu dio, esanaz:

— Goazen. Exeri gaitezen or dagoen aulki orretan.

Exeri dira eta Anitak Martiñi onela dio:

— Nik badakit zuk maite nazula. Bañan, ni zein naizen esaten dizudanean, bearbada ez didazu geiago arpegira begiratuko. Ni emagaldur bat naiz, Martin. Gazte-gaztetandik, oraindik ezer ez nekiela, engañatu egin ninduten, eta gizon askoren jostallua izan naiz. Eta esku askotan dabillen jostallua, autsi edo ondatu egiten da. Ori gertatu zait neri. Ondatu egin naiz; gaixorik nago.

»Ni onera gazte batek ekarri ninduen; emen *caficho* esaten dioten oietako batek. Nere irabaziak berarentzat izaten ziran. Nere gastuetarako doi-doia uzten zidan. Esaten zuen:

»— Zuk emen diru bearrik ez duzu. Ez daukazu ezertan gastatzerik. Bañan nik bizitzeko dirua bear dut, eta neri zuk lagundu bear didazu.

»Zer bizimodu egiten zuen, beste batzuegandik jakin izan dut. Ni bezela, bai omen zeukan beste bat ere engañatuta, eta bearbada geiago ere bai. Berak, *hotel* batean jan eta lo; gero, nai zituen alderdietan autoan ibilli. Gañera, jokoan ere saiatzen omen zan. Bitartean, gu, *esklabak*, berarentzako lanean.

»Gaixorik nengoela oartu zanean, etzan nigana geiago azaldu. Zertarako? Ez baitzeukan nerekin irabazirik. Sendagilleak, Buenos Aires'era, gaixo-etxe batera, bialdu nau.

»Au da, Martin, nere naigabea eta larritarena. Ogei urtetik gora gutxi dituen gazte baten bizitza, ondatua, puskatua eta bizitzeko gogorik gabe gelditua. Gertatzen dana gertatu, datozen egun illunak igarotzeko konforme nago. Egun alaiak an gelditu ziran, nere jaioterri maitean.

»Ni Corrientes'ko probintzian jaio nintzan. Nere gurasoak, *chacareros* edo nekazariak ziran. Gazte denboran, nere anaiekin jostaketan, pozez bizi nintzan. Batzutan *a las bochas* eta bes-tetan *a la taba* aritzen giñan. Gañera, *petizos* edo zaldi ttiki oietakoak bagenituen, eta zabal-degi aundi aietan barrena anaiekin ibiltzen nintzan.

»Egun batean, nerekin nai duen guztia egin duen gazte ori, Arturo, gure etxera azaldu zan, asegurotako ajentea zala esanaz. Eta ala izan ere. Au aitzaki polita zuen nunai ibiltzeko, eta, bazterrak ikusiaz, txitoen atzetik dabillen miruak bezela, al zuen tokian atzaparrak botatzeko.

»Gazte ori, gure etxera maiz xamar etortzen asi zan. Egun batean, bakarrik nengoelarik, orrela mintzatu zan:

»— Bigar zure billa etorriko naiz. Zaude orrelako tokian.

»Eta, nik gizon danak onak zirala uste bai-

nuen, bigaramonean berak esandako tokian nintzan. Gizonekin konfiantza osoa neukan, eta arekin oraindik aundiagoa. Bera izan baitzan, neri lendabizi belarri-ertzera itz goxo eta leguak esan zizkidana. Orregatik, miru maltzur orren atzaparretan erraz erori nintzan ni, geiago bururik ez altxatzeko.

»Martin, nitaz urrikaldu zaite. Bizitzen lagundu nazazu. Badakit denbora gutxi iraungo dudala. Bañan gelditzen zaizkidan egun ale oiek, zure ondoan igaro nai nituzke.

»Nere bizimodua nolakoa izan dan sinistu ere ezin liteke. Patagonia'ra ekarri ninduen. Ia portu guztiak ezagutzen ditut. Artu-emanak mota guztietako personekin izan ditut: ikasiekin, ez-jakiñekin, mozkorrekin eta abar.

»Gañera, beste emakume bat beti bazterrean neukan. Nere irabaziak ondo zaintzen zituen arek, eta Arturorekin ondo konpontzen zan. Arturo, etorri orduko, lendabizi emakume orrengana joaten zan, nere irabaziak zenbatekoak ziran jakitera. Nik, sos bat ere gordetzerik ez neukan. Danak kendu eta batere gabe uzten ninduen.

— Zer diozu, Martin, nere bizitza ondatu eta purrakatu duen gazte orrengatik?

Martin ao zabalik egon da orain arteraño eta onela dio:

— Nik gazte orrengatik, jakintsu batek esaten duena esango nuke: Nere bizitzan ikusi dudana animalirik nazkagarrienari, kalterik aundienak egiten dituen xomorroari, *parásito* deitu

diot. Etzuen maitatu nai eta maitasunetik bizi nai zuen.

Martiñek, erlojuari begiratu eta Anitari esaten dio:

— Goazen. Itxasontzia laixter aterako da eta urbildu egin bear dugu.

Anita altxa da eta elkarri besarkada eta muxu bat eman diote. Anita negarrez asi da eta Martiñi ere bi begietatik malkoak dijoazkio, bera ere biotz bera baita. Zearo urrikalduta dago, gazte orrek egin dion aitorketa entzunda. Bere artean esaten du:

— Ori da gauzak argi eta garbi esatea.

Itxasontzira igo dira. San Julián portutik atera eta orain urrengo geldi-aldia Puerto Deseado'n. Emen ere, jetxi nai duenak, bazterrak ikusteko ordu batzuk izango ditu.

Martin eta Anita, beti biak elkarrekin. Ez daukate gañontzekoekin traturik. Itz neurtuak geienaz ere. Ez baitute ezer ere esan nai; eta entzun ez eta ere, etzaiote ajolik.

Martiñek ere zer pentsatu ederrak badauzka. Anitak bere gorabera guztiak aitortu ditu, eta orain berak bere gertakizun guztiak aitortu bear:

— Bai; nik Anitari dana dan bezela aitortu bear diot, berak neri esan didan bezela, adiskidetasun osoarekin.

Aize aundia atera du. Itxasoa aserre dago. Itxasontzia gora eta bera dabil. Arpegi zuriak ikusten dira bazterretan. Anitari ere txorabilla egin zaio eta bere gelara joan da.

Martin bakarrik gelditu da. Or dijoazen bi euskaldun oiek berarengana arrimatu eta onela diote:

— *Buenos días.*

Martiñen erantzuna:

— *Buenos días.*

Eta alde egiten du. Len, Martin anka aundia zala esan baitzuten.

Puerto Deseado bertan ikusten da. Itxaso bare dago. Anita igo da gora eta ostera biak elkarrekin daude. Laixter sartuko dira portuan, bañan iñor jeixten utziko ez dutela esan dute; itxasontziak portuan denbora gutxi egingo duela. Ala gertatu ere: ordu bete geldirik egin ondoren, tutua jo du eta berriz ere aurrera doaz.

Anitak Martiñi esaten dio:

— Zure goraberek noiz esan bear dituzu? Zaletuta nago, zu zein zeran jakiteko. Zuk nereak badakizkizu, egi-egiak, ezer ere gorde gabe. Orain nik zureak jakin nai nituzke.

Martiñek esan dio:

— Urrena jeixten geran portuan jakingo dituzu. Emen ezin asiko naiz zuri gauza oiek daren aurrean esaten. Ortarako, bakar-bakarrik egon bear dugu, len egon geran bezela. Au baño toki erosoagoa komeni zaigu. Comodoro Ribadavia portura irixten geranean, egonaldi aundia egingo du itxasontziak eta naiko denbora izango dugu. Garrantzi aundiko portua baita. Emen petroleoa dago eta mugimentu aundia.

Alako batean onela dio Anitak:

— Buenos Aires'en zer egin bear duzu, Martin?

— Ez dakit, ba, zer egingo dudan. Lenago almalzen aundi batean lan egin nuen. Bañan orain zerbait egokixeagoa nai nuke, billatzen badut beñepein.

— Entzun, Martin: nik badaukat Buenos Aires'en lagun bat. Ura ere nere antzekoa da. Elena dauka izena. Tratu aundiak ditu ango gazteriarekin. Oso neska polita da eta lagunak gera. Itxasontzia ordaintzeko dirua berak bialdu dit; nik ez baineukan ezer ere nerekin. Len esan dizudan orrek dana kentzen baitzidan. Bañan Elena nere aldean asko dakiena da. Berak dabilki zartagia kiderretik. Ez dio iñori uzten. Orregatik, diru pixka bat ere badauka. Baita ere *apartamento* bat oso polita. Biak elkarrekin ibilliak gera. Amaika aldiz esaten zidan:

»— Utzi ezazu gizon ori eta goazen biok Buenos Aires'era.

»Bañan nik berari bildur aundia nion. Bear baño len kabitik ateratako txoria nintzan ni, eta, iñora joan nai nuela esaten banion, esaten zuen:

»— Obe duzu orrelakorik ez egitea. Noranai joaten bazera ere, nik arrapatuko zaitut eta zer gertatuko zaizun ikusiko duzu.

»Nere etxeakoak, nik alde egin nuelako, zenbat negar egin ote duten, askotan bururatzen zait. Ez dakite ez bizi naizen, ez ilda ote nagoen ere.

»Sendatzen naizenean, beste bide bat artu

bearra daukat. Lenagoko bide ori betiko utzi bear dut. Bide ortan ibilli naiz, ez gogozkoa nuelako, gogorrean ipiñi nindutelako baizik. Txitoak miruari baño beldur geiago nion nik gizon orri. Ura ikusteko beldurrak beti. Iku-si orduko, lendabiziko galdera:

«— Diru asko al daukazu? Ekarrri dituzun guztien bearrean arkitzen naiz eta.

»Bera lasai eta ondo bizitzeko, nik egun naigabetsu asko igaro bear.

»Gaixotegitik irteten naizenean, lan polit bat billatu bear dut neretzat. Zikinkeriak alde batera utzi eta personak bezela bizi.

Martin ixil-ixilik egon da dana entzuten. Emakume gaixo orretaz urrikaldu egin da eta bere artean pentsatzen du:

— Nik ere laixter esan bearko dizkiot, ba, nere gertakizun guztiak.

Sartzera doaz, dana dorrez betetako portu orretara: Comodoro Rivadavia'ra. Itxasontziak petroleoa kargatzen ari dira. Martin eta Anita laixter jetxiko dira. Emen bi edo iru ordu geldituko da itxasontzia.

MARTIÑEN AITORKETA

Martin eta Anita jetxi dira eta elkar-izketarako toki polit bat aukeratzera doaz. Oraindik goiz da eta ez dago iñortxo ere aldamenean. Arbol baten azpian exerleku bat billatu eta exeri dira.

Elkarri begiratzen diote eta Martin mutututa dago. Ez daki nundik asi. Bi pekatu aundi baditu egiñak: bata, Kaxilda postura artan utzi eta Ameriketara iges egiña; bestea, Ameriketean gertatua, eta orregatik egon bear izan du lau urte luze espetxean.

Anitak galdetzen dio:

— Ez al duzu itzegin bear, Martin?

— Bai. Zu izango zera, nere okerrak len-dabizi jakingo dituzuna. Ain biotz zabalez mintzatu zera zu ere nerekin. Zuri dana dan bezela esango dizut, zuk neri esan didazun bezela.

»Anita, zu itxasontzira sartu ziñanean, begi beltz oiekin zein polita zeran bereala konturatu nintzan. Zure pauso guztiak zaindu nituen. Bakarrik etorria ziñala ikusi nuen. Geienak, pa-

miliko edo lagunen batekin etortzen dira portura. Zu, berriz, iñor ere gabe; itxasontzira igo eta barandillatik begira.

»Ni zure ondotik pasatzen nintzan; bañan ezer esan gabe. Alako batean, xuxenean joan eta agurtu zindudan. Zuk irripar batekin asera eman ere bai gu biok gaur daukagun adiskidetasanari. Eta orain or dijoaz nere aitorketak.

»Nik lendabizi gezurra esan nuen eta barkatu zaidazu. *Islas Orcadas*'tik nentorrela esan nizun; an itxasontziak abonoakin kargatzen jarduna nintzala. Bai aldakizu nundik natorren? Ushuaia'ko presondegitik, lau urte bertan igarota. Arrituko zera, Anita, bañan egia au da: lau urte *trabajos forzados* esaten dioten oietan. Arrobian karretillarekin arria eraman eta arria ekarri. Egunero lan berdiña.

»Zergatik espetxeratu ninduten? Orain jakingo duzu. Buenos Aires'en nengoelarik, igande batean trena artu eta urrun joan nintzan, bazterrak ezagutzera, Pampa deitzen dioten alde artara. Emen dana berdiña da. Egun guztian trenean joanda ere, ez da mendi koxkor bat ere ikusten. Alde guztietan beiak, ardiak, zaldiak eta gari-zelai izugarriak.

»Erri txiki batean gelditu nintzan. Bazkaldu eta bueltatxo bat ematera. An eta emen, *gaucho* edo *vaquero* oietakoak zaldiz zebiltzan, beren errebolbera eta kutxilloa gerrian zituztelarik. *Boliche* edo taberna batean sartu eta zerbeza bat eskatu nuen. Bolitxe dana gautxo zebeteta zegoen.

»Ni, bakarrik eta iñorekin mintzatu gabe, an nengoen mostradorean zutik. Alako batean, gautxo bat nere ondora etorri eta zernai esaten asi zan: *Gringo* emen eta *gringo* an. *Gringo*, zuk dakizunez, erbestekoari esaten diote. Gero, bultzaka asi zitzaidan eta nere zerbeza lurrera bota zuen.

»Nik, nere amorruan, mostradorean zegoen botilla bat artu eta buruan jo nuen, eta... lurrera erori eta ezaguerarik gabe gelditu zan, burutik odola zeriola.

»Poliziak, etorri eta Buenos Aires'era eram ninduten. Presondegian, beste ura mututu eta itzik gabe denbora luzean egon zala jakin nuen. Sendagilleak ere, oker aundiagokoren bat gertatuko ote zan oso beldur zirala. Bañan denborarekin sendatu eta bere onera etorri zala.

»Ni, berriz, presondegitik Ushuaia'ra aldatu ninduten. Emen mota askotako personak ezagutu ditut: oso gaiztoak, gaiztoak eta oen artean mutil onak ere bai.

»Nere gurasoak badakite ni presondegian egon naizena; bañan zergatik, ez. Zu zera lendabizi jakin duzuna.

Anita ere ixil-ixilik egon da, danak entzuten, arriturik; eta Martiñi esaten dio:

— Gezurra zergatik esan zenuen?

— Egia nola esango nuen, ba? Nik etziñudan zu ezagutzen, eta zeñek esango du: Ni presondegitik eldu naiz?

— Zergatik etzenuen gizon orren ondotik

alde egin, erronkaria zala ikusirik? Alde egin bazenu, obe berarentzat eta obe zuretzat ere. Nik uste baño gaiztoagoa izan zera, Martin.

— Oraindik ez ditut, ba, danak esan, Anita. Zuk badakizu ni Euskalerritik etorri nintzala. Bañan ez, an andregaiia aurdun utzita alde egin nuela. Bai, Anita: ori ere aitortu bearra daukat. Gaztea nintzan eta buru arro xamarra, eta orixe gogoratu eta egin: danak utzi eta Ameriketara. Nere andregaiak Kaxilda dauka izena; eta izan zuen semeak, Josetxo.

Martiñek bere kartera atera du eta Anitari onela dio:

— Ona emen Kaxilda eta Josetxo.

Anitak, ondo begiratu eta esaten du:

— *¡Qué hermosa es la Casilda y qué pibe (muchacho) más lindo! ¿No te da vergüenza haberlos abandonado?*

— Bai, damututa nago. Bañan oraindik biok ezkonduko gera. Ez gaude aserratuta. Bata besteari idazten diogu eta nik egindako gaiztakeri danak barkatzen dizkidala esan dit.

— Ea ba, Martin, emendik aurrera mutil ohea izaten zeran.

— Nik, Anita, gaiztakeriak bakarrik kontatu dizkizut. Egindako mesedeak ez ditut esan. An-emenka askori lagundu izan diotet. Bañan ez nijoa aipatzera, geiegi luzatuko nuke eta.

Orduak aurrera doaz. Biak altxa eta errian barrena bueltatxo bat eman dute, ostera itxa-sontzira igotzeko.

Buenos Aires gero eta urbillago dago. Oraindik portu batzuk badira, bañan ez dira geiago jetxiko. Beti aurrera doaz: Bata besteari konseju onak ematen dizkiote. Anitak Martiñi esaten dio:

— Emendik aurrera izan gaitezen zintzoak. Ona eta txarra zer dan, biok probatu dugu. Zu, izan zeran baño apalagoa izan zaite. Indar asko duzula eta ez geiegi arrotu. Zeure burua arriskuan ikusten duzun tokitik alde egin zazu. Obe zenuen lenago ere ori egin bazenu. Etzenituen lau urte presondegian igaroko. Lau urte oietan, bearbada diru-mordoxka bat irabaziko zenuen. Atzerapen aundia izan da zuretzat ori. Orain zer egin bear duzu?

— Zer egingo dudan ez dakit. Lenagoko almazen artara beñepein ez naiz joango. Beste zerbait lantegi billatu bear dut. Eta zuk, Anita, zer egin bear duzu?

— Ni, egun bat edo beste Elenarekin pasa eta gero, gaixo-etxera joango naiz. Eta, sendatzen naizenean, besterik ez bada, *mucama* edo neskame asiko naiz.

— Eta zergatik etzera zure etxekoen ondorra joaten?

— Aien aurrera berriz joateak lotsa aundia ematen dit. Naiago dut ezkutuan bizi. Nere ama bizi izan balitz, etzitzaidan orrelakorik gertatuko. Nik zortzi urte nituelarik il zan gure ama, eta bi anaiak eta ni aitarekin gelditu gihan. Etxeko lanak nik egin bear izaten nituen, eta gañera ikastetxera joan. Ezer gutxi ikasi

nuen. Gero, pixkanaka-pixkanaka, zeozer ikasi dut.

»Amarik gabe gelditzea zer dan, ederki probatuta nago ni. Ama baita mundu ontako arriskuak alabari esaten dizkiona; eta emakumeak bere-bereak dituen beste gauza geiago ere bai. Amarik gabe edo beste emakumerik gabe etxean bakarrik bizi dan gaztea, itxu-itxuan bizi da. Ori gertatu zitzaidan neri.

»Lur-lanetan zebiltzan mutil gazteak ezagutu nituen. Batzuk mutil onak, bañan ez-jakiñak gizajoak. Baita lendabiziko maite-miñetan bat edo beste gustatu ere.

»Bañan egun batean or azaldu zan Arturo bere automobillean: mutil polita, ondo jantzia, izketan berriz oso leguna, asko zekiena. Eta ni zearo txoratuta berari begira. Bai, alde ederra zegoen, lur-lanetan zebiltzan gizajo aiei begiratu edo berari begiratu.

»Martin, gañontzeko goraberak badakizkizu eta ez noa berriz aipatzera.

BUENOS AIRES

Bide guztian elkar-izketan joan dira. Batean, oraindik urrun, Buenos Aires aundi ori ikusten dute. Laixter an izango dira eta ibillaldi au bukatu egingo da.

Gero, bearbada, ez dute geiago elkar ikusiko, eta jakingo ere ez bata bestea nun dabillen. Bañan, bizi diran arte, gogoan izango dituzte elkarri aitortutako okerrak eta goraberak. Gertakizun oiek ez dira sekulan aaztutzen. Biotz barrenean beti-betiko eramaten dira.

Itxasontzia poliki-poliki doa. *Dársena Sur'* era urbildu da. Beste ontzi askoren tartean barrera, bere tokia artzera doa. Emen bazterrari lotuko dute, eta danak jetxi eta alde guztietara banatuko dira.

Portuetan askotan ikusten dana: maitasuna eta naigabea. Batzuek elkarri besarkada maitekorrek, bata bestea aspaldian ikusi ez dutelako. Beste batzuk negarrez, geiago elkar ikusiko ez dutelako.

Martin eta Anita itxasontzitik jetxi dira. Anitak bere lagun Elena ikusten du. Elkarren-gana korrika doaz eta bata besteari besarkada maitekor bat ematen diote. Elenak Anitari esaten dio:

— *Guardaespaldas*'ekin al zatoz, Anita?

— Bai, au nere adiskide bat da. Biok itxasontzian ezagutu degu elkar.

Bata besteari eskua eman diote eta abiatu dira irurak tasis bat artzera. Elenak bere etxera eramán ditu, esanaz:

— Emen daukazute zeuen etxea.

— Eskerrik asko —dio Martiñek.

Gero, bizkotxo batzuk eta edari goxoa aterra ditu, eta ekin diote berriketan. Anitak esan dio Elenari Martin zein dan, zer egin duen eta nundik datorren. Elena izutu egin da eta onela dio:

— Bañan gurekin ona izango zera. Ez da ala?

— Bai, zuekin ona izango naiz.

Martiñek Elenari begiratzen dio. Neska polita da; txukun jantzita. Tratu egokia dauka. Trebea izketan eta asko dakien emakumea iruditua zaio.

Bañan gau-txori oietakoa baita au ere, oso arpegi zuria dauka; eguzkiak jo gabea. Eguzkia dagoenean, lotan; eta, ezkututzen danean, irten. Itzaleko xomorroa.

Elenak Martiñi, beurekin gelditu ditekela esan dio; oe bat ere utsik dagoela. Bañan Mar-

tiñek, lotara lagun baten etxera joan bear duela erantzun dio; an dauzkala len utzitako arropa eta puska guztiak, eta gañera lenbailen agurtu nai duela.

Anitak onela dio:

— Zu etzera geiago onera etorriko, Martin.

— Bai, etorriko naiz. Nik, zuk zer egiten duzun jakin bear dut. Gaixotegira joaten zereanean, tarteka azalduko naiz zu ikustera. Gaur irurok elkarrekin afaldu bear dugu, zeuek nai duzuten lekuan, eta gastu guztiak nik ordainduko ditut.

Elenari eta Anitari ondo iruditu zaiote Martiñen borondatea, eta elkarrekin afaltzera joateko gelditu dira.

Buenos Aires'ko arrabaletako *restaurant* batera joan dira. Bazegoen soñua ere, *bandoneón* eta guzti. Martin an dago, zabal-zabal, bere bi lagunekin, puroa ortzetan duela, *empresa* bateko *accionista* dirudielarik.

Elenak esaten dio:

— Martin, dantzatu egin bear dugu.

Eta Martiñek:

— Nik ez dakit *tango* oiek dantzatzen. Nik Euskalerriko dantzak bakarrik dakizkit.

— Oso xamurra da, Martin. Ez al duzu ikusten oiek nola dantzatzen duten? Lendabiziko, Anita eta biok dantzatuko gera, eta zuk begiratu ondo. Goazen, Anita.

— Nik ez daukat dantzatzeko gogorik.

Bañan Elena solu-joleengana joan da eta *la comparsita* jotzen asi dira. Anita altxa da eta ekin diote biak dantzan. Martiñek ez du begirik galtzen. Bere artean onela dio:

— Arraioa! Ori duk dantzatzea, ori, biak zein baño zein iaioagoak!

Etorri dira eta Elenak Martiñi esaten dio:

— Orain biok dantzatu bear dugu.

Martiñek Elenari eldu dio eta asi dira dantzan. Bañan Martin zarpalla eta desegokia da, eta Elenak onela dio:

— Arrimatu zaite geiago. Ez beldurrik izan, eta, buelta ematerakoan, sartu ezazu eskubiko anka ori aurrera.

— Beno, sartuko dut, ba. Zu etzera noski asko izutuko eta.

Anita ez da geiago dantzatu. Bañan Elena eta Martin, aspertu arte. Orduak aurrera doaz eta Anitak esaten diote:

— Goazen etxera, ni nekatuta nago eta.

Alde egin dute. Elena, lenago ere orrelakoak egiten oitua, oso alaia dago. Arpegia ere pixka bat gorritu zaio, kopa batzuk edan egin baititu eta umore ona dauka. Martiñi gerritik eldu dio, Anitari ere bai, eta or dijoaz irurak tasis bat artzera.

Gaur berandu egin zaiote; bañan, beste egun batean, Anitari arrabal oiek erakustera etorriko dira. Martiñek eta Elenak lenagotik ezagutzen dituzte.

Martiñi ere berandu egin zaio, bere arro-

pak eta puskak dauzkan lagun arengana joateko, eta Elenak esan dio:

— Gaur gurekin lo egin bearke duzu.

— Nik zuekin ez. Nik bakarrik lo egin bear dut.

— Bai, gizona, bai. Guk txarkeriren bat egiteko beldurra baldin baduzu, giltza emango dizut, eta zuk atea barrundik itxi eta lo egin ezazu lasai.

— Nik, atea barrundik ixteko oitura dut lenago ere.

— Mutil pizkorra zaude zu orrenbestekoa eta orren beldurtia.

Tasis bat artu dute eta badoaz Elenaren apartamentura. Gaur gastu guztiak Martiñek ordaindu ditu. Urrengoan, Elenaren txanda. Anita gaixoak ez dauka xentimorik ere.

Apartamentura sartu dira eta exeri ere bai. Bañan Anita aspertuta dago eta lenbailen oera joan bear duela esan dio Elenari. Bañan Elena ez dago aspertuta. Jostatzeko gogoia dauka eta Martiñi tentatzen eta zirikatzen asi zaio. Anita onela dio Elenari:

— Utzi zaiozu Martiñi bakean. Gu biok, bide guztian anai-arrebak bezela etorri gera, errespeto guztiarekin; eta ez nuke nai orain, azken egunetan, guk elkarrenganako daukagun maitasun garbi ori zuk zikintzea. Ezagutzen zaitut, Elena. Kopa bat edo beste edan dituzu, eta orain prest zaude gaiztakerirako eta edozein gizoneri burua galtzeko.

Irurak oera doaz. Elena eta Anita oe banatan elkarrekin kuarto batean; eta Martin beste batean.

Martiñek erlojuari begiratu dio eta goizeko laurak. Onela dio:

— Oek al dira oera joateko garaiak? Orain-
txe egunsentia, iri aundi oetatik urrun bizi izan
geranok ainbeste aldiz ikusi dugun egunsenti
zoragarria. Eta emen orain oera, gero eguerdi
aldera edo geroxeago jeikitze.

Alako batean, Martiñen atean: *dan, dan, dan.*

— Zein da?

— Elena.

— Zer nai duzu?

— Idiki ezazu, Martin. Ezin dut lorik egin.

— Eta nik zer egingo dizut, ba?

— Idiki ezazu atea. Lo artzeko pildorak
or dauzkat eta artu nai nituzke, ea lo egiten
dudan.

— Nik emango dizkizut. Nun daude?

— Ez dituzu arrapatuko. Atea idiki ezazu.
Martiñek atea idiki du, eta Elenak eldu
eta musu bat eman dio. Martiñek, arriturik,
onela dio:

— Elena, artu pildora oiek eta utzi nazazu
bakean, lo egin bear dut eta.

— Nik ez daukat emen pildorarik. Ideki-
tzearren esan dizut ori, bestela etzenuen ide-
kiko eta.

— Orain zer nai duzu, ba?

— Zurekin izketan egin.

— Au ez da berriketarako garaia. Badakizu Anitak zer esan duen. Orain esnatuko balitz eta gu biok emen ikusi, aserratu egingo litzake, eta nik ez nuke nai ain lagunak zera-ten biok aserratzerik. Zoaz oera, Elena.

— Eman zaidazu, ba, musu bat, Martin.

— Orra, ba, musu bat.

— Bai zakarra zerala. Ez al duzu oraindik ikasi musu nola ematen dan? Etzegok bazterretan pizkorragorik! Nik ez dakit Kaxilda nola engañatu zenuen zuk, tonto aundi orrek.

— Bai, tontoa izango naiz. Bañan zein anketatik erren egiten duzun antzeman diot, eta *caprichito* ori aaztu eta ondo lo egin.

— Barkatu, Martin.

— Barkatuta dago.

Martin oean sartu da eta ezin du lo artu. Neska biurri orrek galerazi dio. Erlojuari begiratu eta goizeko seiak. Berriz ere jeiki da eta ideki du leioa. Eguzkiak artuta dago iri aundi ori. Bean jendea aruntz eta onuntz. Izparringi-saltzalleak, *canillitas* deitzen diote emen, oiuka:

— ¡Prensa! ¡La Nación!

Martiñek onela pentsatzen du:

— Nik ez dut orain lorik egingo. Jantzi eta alde egin bear dut emendik bera.

Jantzi da eta joan da bien gelara. Atea ideki eta deitu du:

— Anita.

— Zer nai duzu?

— Bera noa eta itxi ezazu atea barrendik.

Anita jeiki da eta Martiñi esaten dio:

— Nora zoaz dagoeneko? Oraindik goiz da.

— Bai, goiz da. Bañan ezin dut lo egin eta bueltatxo bat ematera noa.

Martiñek, bere lagunaren etxera joatea ere pentsatu du; bere erropak eta puskak dauzkan etxera. Emen apupilo bezela egoten baitzan. Bañan joaten bada, denbora asko igaroko duela eta gerorako utzi du.

Restaurant batean sartu eta gosari txikia egin du. Orain or doa, bazterrak ikusiaz, *Parque Zoológico* aldera. Emen denbora asko egin du.

Eguerdia da eta Martin etxera doa. Gora igo eta deitu du. Anita atera da eta esan dio:

— Nun ibilli zera, Martin?

— Bueltatxo bat egin dut zoologikoan barrera. Zu nola zaude, Anita?

— Ni ez nago ondo. Zearo aulduta nago. Ez daukat indarrik. Nekatu egiten naiz. Bigar bertan gaixo-etxera joan bear dut. Elenak lagunduko nau.

— Nun da Elena?

— Oraindik oean dago.

— Jeiki dedilla, ba, bazkaltzera joateko. Arratsaldean, nere lagunaren etxera joan bear dut nik, eta, len bezela, bertan apupilo geldituko naiz.

Elena jeiki da eta or dator erdi jantzita, aozabalka. Egun onak eman ditu eta Martiñek esaten dio:

— Bazkaltzera nora joan bear dugun pentsatu ezazu, Elena.

— Atzoko tokira joango gera, eta Anitari, Buenos Aires'ko arrabal oiek nolakoak diran erakutsiko diogu.

Ikusi ez duenak ezin lezake sinetsi, persanak nola bizi ditezken latazko txabola zikin oietan. Or bizi diranak, geientsuenak alfer purrakatuak dira. Beiaren buru-ezurak exerleku-tarako ikusi izan ditugu. Exerleku bat egitea ez da gauza zalla, bañan gogoan bear eta ura falta. Asko dira danak elkarrekin lo egiten dutenak ere: aita eta ama, anai-arrebak, eta gañera zakur bat edo beste ere bai. Orri *cama redonda* esaten diote. Orixe bai dala *redonda*. Udaran ezin diteke orrera arrimatu. Ango eulia, usaia eta pestea! Jende au *higiene* edo garbitasunarekin aserratuta bizi dala dirudi. Zerriak ere toki askotan obeto. Gezurra ematen du: Argentina'k ainbat milla kilometro alferrik iñor ere gabe eduki eta or jendea pillan bizitzea, danak zingurriak bezela.

Irurak prest daude bazkaltzera joateko. Taxis bat deitu dute eta badoaz lenagoko toki artara. Lendabizi, Anitari arrabaletako txabola zikin oiek erakutsi dizkiote. Anita arriturik gelditu da eta esan du:

— Ez nuen pentsatzen, Buenos Aires orren iri ederra izanik, bazterrak orrelakoak izango zituenik.

Bazkaldu dute. Soñua jotzen ari dira. Bañan Anitak makal-aldi aundia dauka eta ez dira dantzatu. Bazkaria Elenak ordaindu du eta alde egin dute. Anitak lenbailen etxera joan nai du.

Ez dago ondo. Oean sartu da eta bere bi laguneri onela mintzatzen zaie:

— Gaurko bazkari au izango da, seguru aski, guk elkarrekin egiten dugun azken bazkaria. Ni bigar gaixo-etxean sartuko naiz, eta ez naiz geiago aterako.

— Zergatik ez, Anita?

— Nik zer daukadan dakitelako. Nere ama ere oso gazterik il zan, eta nik bide bera daramat. Nere ama minbiziarekin il zan, eta nik ere gauza berbera daukat.

Martiñek eta Elenak, bata besteari begiratu eta esaten diote:

— Ez pentsatu orrelakorik, Anita. Zu sendatuko zera, bai.

— Ez; ni ez naiz sendatuko. Eta bigar goizean, ondo banago beintzat, aitortu egin naidut. Lagunduko al nazu, Elena?

— Bai. Lagunduko ez dizut, ba?

Martin ao zabalik dago. Neska gaixo orrek esan dituenak, gezurra iruditzen zaizkio. Bere artean:

— Nik ainbeste maite dudan neska gaixo onek il egin bear ote du, ba? Jaungoikoak lenbailen sendatu dezala.

Anita lo artzera doa. Begi beltz polit aiek ixtera doaz. Elenak Martiñi esaten dio:

— Lenago apupilo egon ziñan etxe artara, gaur joan bear duzula esan duzu. Bañan bigar arte geldi zaitte. Nik bigar Anitari elizara lagundu bear diot, eta gero gaixo-etxera eramán. Zergatik etzera zu ere gurekin etortzen?

— Geldituko naiz, ba. Badakizu nik ere aitortu naia daukadala. Urte batzuk badira lan ori egin ez dedala, eta bigar Anitarekin batean aitortu eta Jauna artu bear dut. Eta zuk, Elena?

— Ni ez naiz beñere aitortu.

— Orduan onezkero bekatu-mordoxka badaukazu.

— Bai; apaiza izutu egingo litzake.

— Ez, Elena; ez duzu apaizik izutuko. Apaizak, lenago ere epelak entzunda daude. Gañera, naiago dute iñoiz joan gabea edo bakan joaten danari entzun eta barkatu. Ez astean bein edo bi aldiz *lata* ematera joaten diran aiei. Oietako bat ikusi orduko, badakite zertsu esan bear duan ere.

— Nik ez dakit apaizari zer esan bear zaion, eta otoitz bat ere ez.

— Etzaitte geiegi estutu. Zer egin bear duzun, apaizak berak esango dizu. Zertan utsegin duzun eta zenbat aldiz, memori ona ez baduzu beñepein, gutxi gora-bera esan eta aski duzu.

Anita, lo-kuluxka egin eta esnatu da. Bañan ez dauka ibiltzeko gogorik. Ebainduta dago. Odolak auldu egin zaizkio. Ez dauka indarrik. Aitutzen ari da.

Arratsean ez dira iñora irtengo, eta Elena afaltzeko zerbait ekartzera joan da. Bien bitartean, Martin eta biak gelditu dira. Jardunalditxo bat egin dute. Martin, naiz mutil azkarra eta indartsua izan, oso bera da, negarra axalean

daukana, eta negarrari eman dio. Elena etorri da eta, orrela ikusirik, onela dio:

— Zer gertatzen da, Martin?

— Ezin dut sinetsi Anitak gure artetik alde egin bear duenik.

— Bañan, Martin: ikustera sarritan joango gera.

Eta Anitak:

— Bai; zuek joan beariko duzute. Ni ez naiz onera geiago etorriko.

Bere maleta artu eta eskutitz bat atera du. Itxita dago eta azalean onela ipintzen du: *Al Director del Centro Anticanceroso Nra. Sra. de Luján.*

Anitak onela dio:

— Emen barruan, *análisis* eta gañontzeko nerekin egindako proba guztiak dira. Midikuak, ez idekitzeko esan zidan, eta zuzendariari emateko. Orrela, ba, bigar danok banatuko gera: Ni, gaixo-etxera; Martin, lenago egoten zan toki artara; eta Elena, emen.

Aparia prest dago eta exeri dira irurak. Bañan gogo aundirik ez daukate. Saminduta daude, naigabetuta, urrikalduta. Martiñek eta Elenak, sobre itxi ura ikusi dutenean, antzeman diote, gutxi gora-bera, an barruan zertzuk ipiñiko zituzten Río Gallegos'ko midiku aiek. Anita mintzatzen da:

— Nere lagun maite Elena eta Martin: Bigar ez dut nik denborarik izango. Orregatik, gaur gauza batzuk esan nai nituzke. Martin, zer egin bear duzu orain?

— Lendabizi, lana billatu. Gero ez dakit zer egingo dudan.

— Bai al dakizu zer egin bear duzun?

— Zer egin bear dut?

— Kaxildarekin lenbailen ezkondu. Ekarrizazu onera Josetxorekin eta jarri zaitezte elkarrekin bizitzen. Emakume gaixo ori ez dezazula orrela eduki. Nigatik negar egiten duzu. Eta, ez al zera urrikaltzen, orrenbeste urtean aaztuta dauzkazun emakume eta mutiko oietaz?

— Bai, oroitzen naiz. Bañan lendabizi lana egin bear dut eta diru pixka bat aurreratu. Nola ekarriko ditut, ba? Oraindik diru gutxi daukat, eta, zuk dakizunez, lau urtean ez dut xentimorik ere irabazi. Bañan, al dudanean, ekarriko ditut eta ezkonduko gera.

— Orain zuregana nator, Elena. Utzi ezazu alde batera orain arte egin duzun bizimodu ori, eta izan zaite garbia. Nik ondo dakit gauza oien berri. Ni gogorrean egon naiz zikinkeri artean. Bañan zu, zeuk nai izan dezulako. Orregatik, nai duzunean utzi zenezake. Zuk ez daukazu iñoren beldurrik. Zu, zeure buruaren jabe zera. Gañera, ikasitako neska zera, eta lana nun nai billatuko duzu. Bide garbi bat artuko al duzu, Elena?

— Bai, artuko dut, Anita.

Martiñek itzegiten du:

— Bigar goizean goiz xamar jeiki bear dugu, elizara baraurik joan, aitortu, meza entzun eta Jauna artzeko.

Elenak:

— Zer esan bear diot nik apaizari?

Martiñek:

— Belaunikatu zaite eta esaiozu: *Ave Maria purísima*. Eta berak esango dizu: *Sin pecado concebida María Santísima*. Gero galdetuko dizu: Zenbat denbora da azkeneko aitortu zerala? Eta zuk zer esan bear diozun? Sekula santan aitortu etzerala.

— Eta gero?

— Nik ez dakit, ba. Ni ez bainaiz apaiz istudiatua. Bañan zu bezelako bat, bere denborako pekatu guztiekin, zama astunarekin, damutu eta barkazio eske joatea, apaizarentzat nobedadea izango da. Orrelakoak gutxitan joango baitira. Seguru aski, pittinkeriekin dabil-tzan oiek baño obeto artuko zaitu. Bai, Elena, bai; gero ere joateko gogoarekin geldituko zera. Eta zuretzat, Anita, ez daukat ezer ere esan bearrik. Zu lenago ere aitortu izan zera eta zer egin bear duzun badakizu.

— Bai; nik badakit zer egin bear dudan.

Martiñek:

— Bigar goizean goiz deituko zaituztet eta oera lenbailen joan zaitezte.

Danak, oitura duten bezela, bata besteari musu bana eman diote eta oera joan dira.

Martin goizean goiz esnatu da. Asi da banan-banan zokoan dauzkan pekatu zar oiek gogoratzen:

— Orrenbeste urte dira On Ramonekin aitortu nintzala. Urte-mordoxka da eta aitor-

keta on bat egiteko premi ederra daukat nik ere.

Martin jeiki da. Esnatu ezker oean ezin egon diran oietakoa baita. Errebista bat artu eta ikusmiran asi da. Atea jo dute. Ideki du eta Elena da. Esaten dio:

— Gertu al zaude, Martin?

— Bai; berealaxe prest nago ni. Anita jeiki al da?

— Ez; bañan orain deituko diot.

Irurak etxetik atera eta eliz aldera doaz. Barruan sartu eta zutik daude, alde guztietara begira, betizuak bezela. Bakan joaten danaren señailea da ori. Astean bein edo bi aldiz joaten diran oiek, ez dira orrela geratzen. Oiek, bazterretara begiratu gabe, aurrera xuxenean dijoaz.

Banatzen asi dira. Martin aitortu batera joan da; Anita eta Elena beste batera. Martin, aitortu ondoren, Anita eta Elenaren ingurura urbildu da. Atera da Elena noizbait ere eta Anita jarri da. Elenak Martiñi esaten dio:

— Zer egin bear dugu orain, Martin?

— Meza entzun eta Jauna artu.

Eliza barrutik atera dira. Elena pozez beterik dago: apaiza oso sinpatikoa zala eta berriz ere joateko gogoarekin irten dala.

Anita ixilik dago. Pentsakizun aundiak dauzka. Ainbeste maite dituen bi lagun oiek, laixter betiko utzi bearko ditu. Elenak onela esaten dio:

— Anita, zu ez al zera elizatik pozez aterara?

— Bai; pozez atera naiz. Bañan nik badaukat beste kezka eta larritasun izugarri bat.

— Zer da ba?

— Laixter nora joan bear dudan ez al dakizute?

Martiñek:

— Aldaketa orrek orrenbeste kezkatzen al zaitu? Zu berealaxe sendatuko zera eta berriz ere elkarrekin ibilliko gera. Orain goazen *restaurant* batera. Nik oraintxe badaukat zeozer artzeko gogoia, eta zuek ere izango duzute.

Sartu dira *restaurant* batean eta gosaldu dute. Bañan Anitak ez dauka ezer artzeko gogorik. Aoa juxtu-juxtuan busti du. Gaixo-etxe artara lenbailen alde egin nai du. Tasis bat artu dute eta esan diote:

— *Al Centro Anticanceroso Ntra. Sra. de Luján.*

Iritxi dira. Anitak, sarreran dagoen mojatxoari eskutitz itxi ura eman dio. Mojak esaten diote:

— Itxogin ezazute pixka bat emen. Exeri zaitezte.

Anita barrura eraman du. Elena eta Martin bertan gelditu dira. Egonaldi luzea egin ondoren, mojatxoak deitu diote, nai dutenean barrura igarotzeko esanaz, eta Anita oean dagoen gelara lagundu ditu. Emen beste mojatxo bat dago eta au onela mintzatzen zaiote:

— Anita orain nerekin gelditzen da. Nik ondo zainduko dut eta berealaxe sendatuko da.

Eta alde egin du. Elena eta Martiñek, Anitarekin jardunaldi bat egin ondoren, elkarri musu bana eman eta badoaz. Bañan mojatxoa an zegoen zai, zerbait jakin naiean. Galdera batzuk egin dizkiote:

— Sendi edo pamilikoren bat al duzute Anita?

— Ez; onek ez dauka emen iñor ere bere aldekorik. Gure lagun on bat da, asko maite duguna eta lenbailen sendatzea nai genukena.

— Alegiñak egingo ditugu.

Elena eta Martin goibelduta doaz. Tasis bat artu eta iri barrura joan dira. Banatzeko ordua iritxi da. Elenak Martiñi esaten dio:

— Noiz joango gera Anita berriz ikustera?

— Ez dakit. Deituko dizut. Orain nik nere lagun orren etxera joan bear dut, eta lenbailen lantoki bat billatu.

Biak apartatu dira. Martin bere lagun orren etxera doa.

LANEAN

Lagun ori euskalduna da. Ushuaia'ra eramán zuten bitartean, Martin beraren etxean egoten zan apupilo, eta emendik joaten zan lanera, almazen aundi batera.

Atea jo du eta Joxepantoni atera zaio:

— Ondo al zerate?

— Ondo; eta zu, Martin?

— Nik ere ondo esan bearko. Nun da Bartolo?

— Or dabil nunbait ere. Laixter etorriko da. Aurrera, Martin. Zure lenagoko etxea emen daukazu. Zerbait artu nai al duzu?

— Ez; orain ez dut ezer ere nai.

Alako batean, Bartolok atea jo du eta Joxepantoni idekitzera joan da. Esaten dio:

— Ez dakizula zein dagoen emen!

— Nik zer dakit, ba?

Bartolok Martin ikusten du eta bata besteari besarkada aundi bat eman diote.

— Ateak idiki al dizkitek, motell?

— Bai, bialdu niotek; ez nik nai orduko.

Martiñek presondegiko gorabera guztiak kontatzen dizkio: zer egiten zuen eta nola igarro dituen lau urte bertan. Bartolok esaten dio:

— Orain zer egin bear duk?

— Etzekiat, motell. Nun edo an lana egin nai nikek.

— Ondo etorri aiz, ba! Nik lan asko zeukat. Bakarrik ezin moldaturik nabillek, eta askotan batedobat artu bear izaten diat laguntzeko. Lenagoko lan berean ari nauk ni orain ere: esnea banatzen. Goizean, lendabizi dоторren trenean, marmita-mordo bat bialtzen zidatek, eta ni kamionetarekin joan eta alde guztietan banatu. Gañera, nai izan ezkerero, geiago ere bialduko zidatek. *Tambo* deitzen dioten ganadu-toki oietatik, esnea barra-barra zetorrek; eta emen, saldu ezkerero, irabazbide ona zegok. Gañera, ez duk egun guztiko lana: goizean banatu eta arratsaldean osterera marmita utsak bialdu. Esne-artzalle jakiñak zeuzkat. Eraman eta utzi besterik etzegok. Zer iruditzen zaik, Martin? Nai al duk nerekin lanean asi? Gu biok ondo moldatuko gaituk eta irabazbide ona izango duk. Gañera, arratsaldean ordu asko izango dituk libre, nai duken tokira joateko.

— Konforme negok, ba. Biok asiko gaituk.

— Bigar bertan asiko nauk esne-artzalle berriak billatzen, eta esne geiago bialtzeko deituko ziotet.

Bartolo eta Martin ondo konpontzen ziran

lenago ere, eta orain, biak elkarrekin, etxe be-
rean, bata besteari lagunduaz, etorkizun ona
daukate.

Martiñek Bartolori galdetzen dio:

— Esne ori nundik eldu duk?

— Tandil'tik bialtzen ditek. Emen izuga-
rrizko bei-pillak zeudek eta esnetara saiatzen
dituk. Neri, nai dudan aña esne bialduko zi-
datek. Ez al duk beñere entzun: *la piedra mo-
vediza de Tandil?*

— Zer duk ori?

— Ori, *una de las siete maravillas del mundo* uen. Arri izugarri bat, tonelada asko-
koa. Goian pisu ikaragarria eta bea meiarra,
txiba bezela. Bearbada, mundua mundu dan
ezkeroztik gelditu gabe balantzaka zebillena.
Amaika buru-auste eman ziotek orrek mundu
guztiko jakintsueri. Bata besteari galdetzen zio-
teken: Nola diteke arri orrek orrenbeste ur-
tean balantzaka eta zutik irautea? Arri orren
ondoraño, automobilak joateko bidea egin zi-
teken. Gañera, *hotelak* eta ostatuak jendearen-
tzako. Arri orren inguruan sekulako mugimen-
dua baitzebillen. Mundu guztitik zetozteken
ori ikustera. Mirari bat bezela zeukaken jen-
deak. Bañan zer duk eta egun batean or joan
uen goitik bera amilka, bazter guztiak porra-
katuaz. Seguru aski millaka edo milloika urte-
tan balantzaka zebillen arri ura, ilda zegok be-
ko zokoan.

Bartolo eta Martin elkarrekin lanean asi
dira. Esne-artzalle berriak billatu dituzte, eta

esne geiago ekarri ere bai. Biak mutil azkarrak izanik, ondo moldatzen dira esnea banatzeko.

Martiñek, leku askotara joaten baita, eza-guera berriak egin ditu, pixkana-pixkana beti arpegi berriak ezagutuaz.

Garai onerako egiten dituzte banaketa oiek, eta arratsaldean denbora asko dauka, nai duen tokira joateko.

ZAÑAK MOZTUTAKO LANDAREA

Martiñek Anitari bisita bat egitea pentsatu du. Elenari deitu eta biak elkarrekin joateko gelditu dira. Martiñek tasis bat artu eta Anita-rengana dijoaz.

Onek, gelan sartzen ikusi dituenean, oetik ia salto egin du bere pozarekin. Musu bana eman diote, galdetu ere bai nola dagoen, eta onela erantzuten du:

— Ni gero eta aulago nago. Ez daukat in-darririk, eta jateko gogorik ere ez. Zañak moztutako landare bat bezela naiz ni; pixkana-pixkana igartu egin bear. Denbora gutxirako nago emen. Laixter geldituko zerate Anitarik gabe.

— Ez, Anita, ez! Orrelakorik ez pentsatu! Sendatuko zera, bai, oraindik! —diote Elena eta Martiñek.

Bañan ez dute Anita engañatzen. Badaki zer gertatuko zaion denbora asko baño len. Elena eta Martin ere konturatu dira asko txartu dala eta, usterik gutxienean, ainbeste maite duten Anita gaixoaren azkena izango dala.

Martiñek, lanean ari dala esan dio; lenago-ko lagun ura eta biak esnea etxez-etxe banatzen dutela eta oso ondo dijoazela.

Elena, urrikalduta, ixil xamar dago eta Anita-k galdetzen dio:

— Eta zuk, Elena, zer egiten duzu?

— Nik orain ezer ez. Apartamentua salgai daukat eta, saltzen baldin badut, Bahía Blanca'-ra nere aizparengana joango naiz. Badakizu arek *Salón de Belleza* eta *Peluquería de Señoras* daukala, eta biak elkarrekin egingo dugu lana.

— Bai, bañan etzaita presaka ibilli, Elena. Ez nazazula ni emen bakarrik utzi. Zuk bada-kizu nik ez daukatela emen iñor ere; zu nere aizpa bat bezela zerala. Ain bakarrik arkitzen naiz ni mundu ontan. Zure eta Martiñen adis-kidetasuna bakarrik daukat nik. Etorri zaitzte biak al duzuten guztian, alaitasun aundia ematen didazute eta.

— Etorriko gera, Anita.

Eta musu bana eman eta alde egin dute. Martiñek Elenari esan dio:

— Goazen biok oñez, bazterrak ikusiaz, oraindik goiz degu eta.

Erri barrura badoaz eta or azaltzen zaiote *adivina* edo etorkizunaren berri dakien oietako bat, esanaz:

— *¿Les hago la buena ventura?*

— *Pues sí* —esaten diote biak.

Elenagandik asi da. Esku polit ura artu du bere esku beltzen artean eta onela dio:

— Zu, orain arteraño pauso txar asko emandako emakumea zera; loikeritan ibillia. Zeurezeurea duzu zuk griña ori. Bearbada damututa zaude eta garbitasunean bizitzeko asmoa ere badaukazu, bañan lenagoko zikin artean erortzeko arrisku izugarrian zaude. Gañontzekoan, maitasun eta biotz oneko emakumea zera. Zure etorkizuna, auleri ori alde batera uzten baduzu, ona; bestela, negargarria.

Gero Martiñi deitu dio, biai banaka itzegiten baitiote:

— Zuk askatasuna bear duzu. Besteren mendean egona zera, gaiztakeriren batzuk egin izan dituzulako. Eta oraindik etzaude oso damututa. Damutu zaite benetan. Gañera, zure ezpain lodi oiek, *sensuales* esaten diote, emakumeenganako zuk daukazu auleria erakusten dute.

Martiñek:

— Zer ikusteko daukate ezpain lodiak beste gauza oiekin?

— Bai, asko gañera. Edozein personak, jakinduri pixka bat daukanak, segituan antzemandio dio zu emakume-zalea zerala. Griña ori badaukazu, bañan ez duzu maitasunetan suerterik izango.

Martiñek Elenari:

— Zer esan dizu, Elena?

— Neri ia danak asmatu dizkit. Arrituta utzi nau. Badirudi, ni zein naizen norbaitek esan diola. Eta zuri, Martin?

— Neri ere ia danak asmatu dizkit. Bañan gauza bat ez diot sinisten noski. Nik ezpain lodiak ditudala eta emakume-zalea naizela. Zer ikusteko daukate ezpañak gauza oiekin?

— Bai, Martin, bai; asko gañera. Guk asko begiratzen diogu ezpain lodiak dituen gizonari. Gure kutiziaren atsegingarri oiek baitira. Zenbait gizonak, zuk dauzkazun ezpain mami-tsu oiek baleuzka, emakume danak txoratuko lituzke. Bañan zu gizarajoa zera eta...

— Beno, Elena; gaurkoa naikoa dugu. Anita ikustera noiz joango gera berriz?

— Deituko dizut.

AZKEN AGURRA

Martiñek eta Bartolok elkar oso ondo ar-tzen dute eta esne-banaketa ori gora doa. Arra-tsaldeetan, denbora baitute, tarteka Buenos Ai-res'en dagoen euskaldunen arteko elkartasun batera joaten dira. *Laurak Bat* deitzen diote. Au, Euskalerriko puska bat bezela da. Buenos Aires'ko eta inguruetakoko euskaldun guztiak emen biltzen dira.

Martin eta Bartolo ortxe daude. Biak mu-sean ari dira. Alako batean, Joxepantonik Mar-tiñi telefonoz deitu dio: etxera lenbailen joa-teko, emakume gazte bat zai daukala.

Bartolok, illea artzeko gogoia dauka eta esa-ten dio:

— Ixilkako adiskideren bat al duk ori? Ez didak neri ezer esan orain arte.

— Gero esango diat. Bazekiat gutxi gora-bera zer gertatzen dan. Gero arte, Bartolo.

— Gero arte, Martin.

Martin etxera lasterka doa. Elena an da-go zai:

— Goazen aguro, Martin. Mojatxoak deitu dit: Anita bizirik ikusi nai badugu, segituan joateko.

Tasis batean joan dira. Sartu eta an dago Anita gaixoa, mojatxoa bazterrean duela. Miruak txitoa bezela, eriotzak atzaparretan artuta dauka eta ezin dezake iges egin.

Elena eta Martin ikusi dituenean, eskua gora atera du, azken agurra egin naiean. Mutututa dago. Ezin du itzegin. Ezpain polit aiek itxita daude. Lenago ain gorriak ziranak, orain ubeltuta. Begi beltz polit aiek, lenago bi ikatzkozkor piztu berriak bezela argi egiten zutenak, orain itzalita.

Elenak eta Martiñek negarrari eman diote, eta ia oztu dan arpegi polit artan musuka asi dira. Pixka bat atzera egin dute eta Sor Katalinari galdetzen diote:

— Zer iruditzen zaizu? Laixter utziko al gaitu Anitak?

— Bai, laixter utziko gaitu. Orrenak egin du. Gaixoa! Bere gertakizun guztiak esan dizkit neri, etxetik atera eta orain arterañoakoak. Urrikaldu eta saminduta nago.

Urbildu dira. Sor Katalinak eskutik eldu dio eta onela esaten du:

— Oraindik bizi da.

Elena musu ematen asi zaio, bañan Sor Katalinak esaten dio:

— Utzi zaiozu, eriotzean dago eta.

Sor Katalinak petxuan gurutze aundi bat ipiñi dio. Anitak, begiak pixka bat azken aldiz

ideki, eskuak atera, gurutzeari eldu eta ilda geratu da.

Irurak negarrari eman diote. Sor Katalinak ere maite baitzuen eta pizkortzearren alegiñak egin baitzituen. Bañan aren egiñalak alferrik. Eriotza datorrenean, zer egiterik ez dago.

— Orain zer egin bear dugu? —dio Elenak.

Sor Katalinak esaten diote:

— Jantzi egin bear dugu. Gero, segituan *Chacarita*'ra eraman eta bigar arte depositoan utzi.

Martiñek:

— Ezin al diteke bigar arte bertan utzi?

— Ez, iñola ere. Emen ez da etxeetan bezela. Etxeetan, eun bat eta geiago bertan euki diteke. Bañan, Buenos Aires ontan, asko daude gaitz onekin beren etxeetan, emen oerik ez dagoelako. Bearbada, gaur bertan beste bat jarriko da oe ontan. Orain, Anita jantzi bear dugu —dio Sor Katalinak.

Armariotik beraren puska guztiak atera eta esan du:

— Ikusiko duzute zer apain jantziko dugun. Il da gero ere polita baita.

Sor Katalinak eta Elenak Anita apaindu dute eta kajan sartzeko prest daukate. Sor Katalinak, kajak bertan dauzkatela esaten diote, eta bat ekartzeko deitu du. Ekarri dute eta barruan sartu ere bai.

Martiñek kaja arlote orri begiratzen dio. Bere artean pentsatzen du:

— Anita gaixo orrek ez al zuen kaja poli-
tagorik merezi? Kaja soil bat, juntu-juntu
barniz pixka batekin beztua, batere apaindu
gabea.

Martiñek kaja dotore bat pozik ordainduko
zuen, bañan ixilik geratu da. Sor Katalinari esa-
ten dio:

— Ezin al diteke gurutze aundi ori Anita-
ren eskuetan utzi? Ori eskuetan zuelarik il zan,
eta nik berak eramatea nai nuke.

— Ez, Martin, ez. Ori, paretean zintzilik
egoteko gurutzea da; gañera, oso aundia. Nik
gurutze txiki polit bat ipiñiko diot.

Bai ala egin ere.

Bi mutil gazte etorri dira, furgoneta prest
dagoela esanaz. Bien artean Anita artu eta an
daramate Buenos Aires'ko kanposantu aundi
artara. Irurak negarrez asi dira, eta Martin eta
Elenak berarekin joan nai dute. Bañan Sor Ka-
talinak esaten diote:

— Zertara joan bear duzute, an utzi eta al-
de egingo dute eta?

Martiñek Sor Katalinari esaten dio:

— Bigar nik meza bat atera nai diot, eta
zer ordutan izango dan jakin nai nuke.

— Kanposantuko apaizari segituan deitu-
ko diot.

Deitu dio eta goizeko zortziretan izango
dala, eta meza ondorenean lurperatuko dutela.

Sor Katalinak, berak ere Anitari azken agu-
rra ematera joan bear duela esaten diote; eta,

gañera, Jauna artu eta meza entzun nai duela, beraren animaren alde.

— Gu biok ere orixe egin bear dugu, Elena.

— Bai, orixe egingo dugu.

Martiñek Sor Katalinari esaten dio:

— Bigar tasis batean etorri eta irurok elkarrekin joango gera. Bigar arte, Sor Katalina.

— Bai, bigar arte.

Anita egondako gelari azken aldiz begiratu diote eta ura utsunea! Biak bata besteari eskuetik eldu eta negarrez doaz. Beren lagunik maitteena galdu baitute.

Martin, goiz jeiki eta aitortzera joan da. Gauza bera egin du Elenak ere. Mirari au Anitari zor dio, bide zuzenean berak jarri baitzuen.

Elena ez da orain lengoa. Beste bat da. Lenago, ia gauero *Maipu Pigalls* eta onelako gau-txorien elkarte oietara joaten zan. Orain berri-ze, zearo damututa, bide xuxen eta garbi bat artuta dauka.

Martin tasis batean joan zaio eta Elena prest dago.

— Aitortu al zera, Elena?

— Bai, aitortu naiz. Eta zu, Martin?

— Ni ere bai. Goazen.

Badoaz Sor Katalinaren billa. Irurak tasi-sean igo eta *Chacarita* aldera. Iritxi diranean, kapillan sartu eta mojatxoak esaten diote:

— Oraindik denbora badaukagu eta beraren animaren alde errosarioa errezatuko dugu.

Sor Katalinak errosarioa atera du eta erre-
zaten asi da. Bañan Elena ixilik dago, eta Mar-
tiñek, erdi euskeraz eta erdi erderaz, zeozer
esaten du. Mojatxoak ez du ezer konprenditzen
eta Elenari esaten dio:

— Ez al duzu ezer esan bear?

— Nik otoitzean ez dakit, eta Martiñek
euskeraz bakarrik daki.

Andik aurrera, Sor Katalinak ixilik esan du
errosarioa.

Mutil koxkor bat etorri da eta aldareko
kandelak piztu ditu. Apaiza ere segituan azaldu
da meza ematera. Aitaren egin ondoren, onela
dio:

— Meza au, Anita Ramos'en animaren al-
de izango da.

Eta asi da otoitzean. Meza-denboran irurak
Jauna artu dute. Bukatu ondoren, apaizarenga-
na joan dira, elkarrekin depositora eramateko.

Egualdi illuna dago, Elena eta Martiñen
biotzak bezela. Apaizak esaten diote:

— Goazemazute depositora.

An kaja geiago ere badira; bañan Anitare-
na ezaguna da, danetan arlotena eta kaxkarrena.

Zuloa eginda dago. Bi gizasemek, Anita gai-
xoa artu eta aruntz daramate. Apaiza aurretik
eta berak ondotik doaz, kanposantu izugarri
artan barrena. Euri-tanta batzuk asi ditu. Ba-
ñan ez Elena, ez Martin, ez dira oartzen. Beren
biotzetan beste pentsamentu sakonago batzuk
daramazkite.

Iritxi dira eta Anita zulo ondoan utzi dute. Negarrari eman diote eta Martiñek apaizari esaten dio:

— Ez al genezake azken aldiz Anita ikusi?

— Bai; ikusi dezakezute.

Eta bi gizaseme aieri esaten diote:

— Ideki ezazute kaja.

Martin, aurrean belaunikatu eta aitaren egin ondoren, otoitzean asi da. Euri-tanta aiekin Anitari arpegia busti zaio, eta Martiñek sakeletik pañuelo txuri bat atera eta legortu dio. Azken musua arpegi polit otz artan eman eta negarrez atzeratu da.

Elena, ia min eginda dago. Sor Katalinak besotik eldu dio. Ez dira gauza nola lurperatzen duten ikusteko eta alde egiten dute. Martiñek Elenari esaten dio:

— Bigar, nola gelditu dan ikustera etorri bear dugu.

— Bai —dio Elenak—. Gañera, lore batzuk ekarriko dizkiot nik, gañean ipintzeko.

Sor Katalinak Elenari esaten dio:

— Anitaren puska batzuk or gelditu dira eta oiek zuek eraman bear dituzute.

— Bai; eramango ditugu.

Sor Katalinak atera ditu danak: esku-muturreko erloju merke bat, beste txutxeri batzuk eta arropak, danak ere ezer gutxi balio dutenak. Bañan Elenak jasoko ditu, eta zaindu ere bai bere lagun maitearen oroigarri oiek.

Sor Katalinari, Anitarekin eta beurekin ain maitekorra izan dalako, eskerrik beroenak ema-

ten dizkiote; eta, agurtu ondoren, alde egiten dute.

Urrengo egunean, Elena eta Martin osterak kanposantura joan dira. Elenak lore polit batzuk daramazki. Anita lurpean dagoen tokira iritxi eta arriturik geratu dira. Lur gañean gurutze kaxkar bat. Onela ipintzen du: *R.I.P. Besterik ezer ez.*

Martiñek Elenari esaten dio:

— Anita ezin diteke onela utzi. Gaur edo bigar, nun dagoen ere ez dugu jakingo. Gurutze polit bat ipiñi bear diogu, beraren izenabizenakin. Nik ordainduko dut ori.

— Ez, Martin. Bion artean ordainduko dugu.

Eta kanposantuan gurutzeak ipintzen dituzten oiengana joan, beurek gurutze polit bat berexi, eta onela ipintzeko esan diote: *Aquí yace Anita Ramos, 1901-1924. R.I.P.*

Bañan lenbailen ipintzeko eta bigaramonean etorriko dirala. Kanposantutik alde egin dute eta Martiñek Elenari onela dio:

— Zer iruditzen zaizu, Elena? Dirudunen illetak ikusi eta gaixo onenak ikusi, alde ederra dago. Aiek kaja ederrak, inguru guztiak lorez beteta; gañera, lau lagun zintak eskutik dituztela; ondotik pamiliko eta aideak; oien atzetik lagun-mordo bat, askotan eliza betetzeraño; kanpai-soñuak, organoa, kantoreak, aldare guztietan mezak. Orrelakoetan, ildakoa norbait bazala ezagutzen da. Anitaren illetak, berriz, ixillak; iru lagun elizan, eta aldarean apaiz baka-

rra meza ematen, bere laguntzallearekin; dana ixilik. Beartsuaren illetak, baimenik gabe edo kontrabandoan egiñak dirala dirudite.

Martin eta Elena bigaramonean Chacarita'ra joan dira, Anitari gurutze berri ori nola ipiñi dioten ikustera. Biak diotenez, ondo dago; eta orain, nun dagoen jakingo dute beiñepein.

Kanposantutik irten dira eta oñez kontu kontari doaz. Elena, apartamentua saltzen duenean, Bahía Blanca'ra joango da. An aizpa bat dauka, *Salón de Belleza* edo emakumeak apaintzeko toki batekin. Eta bera ere pizkorra eta iaioa baita, laixter ikasiko du lantegi ori ere. Martiñek, berriz, lengo lanean jarraituko du, Bartolorekin esne saltzen.

MARTIÑEK IXIDRORI

Nere lagun zar Ixidro:

Aspaldi ontan ire berririk ez diat, eta gaur lerro batzuk iri bialtzea bururatu zaidak.

Nola ezkondu ziñaten jakin nian eta nere zorionik beroena bialtzen dizuet.

Ni, bakazio luze batzuk eginda, berriz ere Buenos Aires'era etorri nauk. Or ibilli nauk Patagonia aldean barrena, bazterrak ikusiaz. Tierra del Fuego deitzen dioten ugarte artaraño joan niñuen, eta, an denbora-alditxo bat egin da, berriz ere lenagoko tokira.

Oraingo ibillaldi ontan ezaguera berriak egin dizkiat; personak ezagutzeko ibiltzea bezelakorik ez baituk.

Lan berri bat artu diat orain. Transporte alde batera utzi eta beste lagun batekin esne saltzen nabillek. Esnea trenean marmita aundi batzutan bialtzen zigutek, Tandil deitzen dioten erri batetik, eta guk bion artean geuren artzalleri banatu. Arratsaldean, marmita utsak oster trenean bialdu eta urrengo eguna arte jai.

Eta zuk? Zer diozute, ba, Ixidro? Nola bizi zerate Euskalerriko txoko orretan? Kabi berri ortan etsi al duzute? Zer diote Juanitak eta ire gurasoak eta Moxtok?

Onetaz ere tarteka gogoratzen nauk. Sekulan etzaidak aaztuko, jai-arratsalde batean zuen etxera joan eta egualdiak aserre-aldi izugarria nola izan zuen: euria eta aizea. Eta ire amak esan zidaken:

— Gelditu zaite, Martin. Nora joan bear duzu egualdi onekin? Guardasola ere txikitu-ko dizu aizeak. Zuretzat aña afari badago emen. Eta Ixidrok eta biok oe batean lo egingo duzute.

Ala, gelditu niñuen. Moxto, oraindik gazte xamarra, gu baño lenago joan uen lotara. Gu, izketan gelditu eta noizbait ere oera joan giñuen.

Sartu orduko, or inguruetakoko neska guztiak aipatu genizkin, eta, politena au zala edo ura zala, ixildu gabe ekin genioken. Alako batean, or esaten duk ik:

— Lo artu al duk, Moxto?

— Bai, lo negok.

Lo bai! Kabitik saltatzera doan erbia baño erneago zegoken ura, guk zer esaten genuen entzuten.

Beste batean, gaztetxoa nintzalarik, auzoko emakume gazte bat gure etxera etorri uen. Senarrarekin aserratu egin zala eta bere etxera joan nai zuela esan zioken gure aitari, eta bere puskak ere eramán egin bear zituela. Garai artan beorra eta karroa genituela badakik. Ai-

tak lotu eta prest jarri zian, eta arre! Martin an ziake andre orren puskek artzera. Puskek artu, andrea ere bai, eta beraren jaiotetxera eramanez nizekin, eta ondoren duro bat eman zidaken.

Garai aietan, bakoitza duroan, or inguruko andre guztiak beren etxetara eramango nizekin nik. Duro bat gauza aundia uen orduan.

Jai-egunetan, amak amar xentimo ematen zigukenez: bost, elizan botatzeko, eta beste bost bollo bat erosteko. Oraindik oroitzen nauk, sakristaua bandeja aundi batekin etorri eta kokotza azpian ipintzeko oitura nola zuen, onela esanaz:

— Purgatorioko animentzat!

Amak emandako bost xentimo txiki aiek an uzten genizkin bandeja aundi artan. Gu biok urte berdiñak zeuzkagu, eta gauza auetaz ere gogoratuko aiz.

Ordukoz ere, eliz ortan On Ramon zegoen. Onezkero, urte-pilla ederra badik gizajoak. Ikusten dukenean, nere partetik eskumuniak emaitzikiok.

Len esan dudanez bezela, goizean ia lan guztiak egiten dizkiagu, eta arratsaldean bueltatxo bat egiteko denbora izaten diagu.

Orain egun batzuk, bi lagun elkarrekin genbiltzala, emakume batek or galdetu zigukenez, *la buena ventura* edo etorkizunaren berri jakin naitote genuen. Baietz erantzun genioken.

Banaka deitu zigukenez, lendabizi nere lagunari, eta ia dana asmatu omen ziokeen. Arrituta

gelditu uen. Eta neri ere ia danak asmatu zizkidaken.

Bañan gauza batekin ez nauk konforme gelditu. Nik ezpain lodiak omen zeuzkat; *sensuales* esaten omen zaiotek ezpain oieri, eta ni emakume-zalea naizela esan zidaken. Nik esan nioken:

— Zer ikusteko daukate ezpañak beste gauza oiekin?

Eta baietz esan zidaken; edozeñek antzemateko modukoak nituela.

Orrelakorik sekulan entzun al duk? Nik bazekiat ezpain lodiak ditudala. Ezpain oek nai-ko bular gozo edanak dituk. Amaren bularra esku motzekin estutu eta esnea eta aparra dariotela sendotuak eta lodituak. Ez ttuttoa txupatzen aulduak, erdia aizea eta beste erdia esnea irentsiatz.

Gañera, maitasunetan suerterik izango ez nuela esan zidaken. Ederki negok ni, arek esan zituenak egiak badira.

Ezpain lodiak dituenari ezik, ezpain meari ere berdin gustatzen zaizkiotek emakumeak. Ezpain me askoak ere ikusi izan dizkiagu gauza oietan afizionatu xamarrak.

Ez diat zein zan esango; bañan bein, etxera ninjoalarik, an zegoken, bide txiorrean, ik ondo ezagutzen duken mutil bat, neskari bi eskuetatik eldu eta aurrean belauniko. Bearbada, ez intentzio txarrarekin. Bañan, orrela ikusi ezkerro, ik badakik zer pentsatzen dan. Gauza onik ez beñepein. Eta ura ere ezpain mea uen.

Orain aurretik, nere gurasoeri eskutitz bat bialdu nioteken. Etzekiat artu duten ala ez. Kaxildari ere egin bearrean negok.

Naiko buru-auste bazeukat nik ere. Emakume ori ezin ditekek orrela egon. Ni orain orrera joango banintz, zer egin bear nitek? Emen gañera irabazbide obeak zeudek. Berak nai badu beñepein, Josetxo eta biak onera ekarri nai nizkikek.

Nik bazekiat beraren gurasoak ez dutela naiko Kaxildak eta Josetxok alde egiterik. Bakarrik gelditzen baitituk. Bañan zer egingo diagu, ba? Guk ere geuren bideak artu bearra zeukagu, garaia duk eta, beti onela egon gabe.

Kaxilda eta Juanita lagunak dituk. Orregatik, Juanitari esan zaiok, Kaxilda poliki-poliki artzeko eta zer pentsamentu dauzkadan adierazteko.

Ni orrera joan, Kaxildarekin ezkondu eta Beko-errota zulo ortan bizitzen jarriko bagiña, zer etorkizun izango nitek? Orrenbeste lurralde ikusi, mota guztietako personakin artu-emanak eta ezaguerak izan, eta orain orrera joan eta erreka-zulo ortan sartu, zer egiteko?

Bi edo iru bei txarren ipurditik nere denbora guztian ezer ere irabazi gabe ibilli; goizean goiz jeiki, eta, aiek jetzi eta gero, Ambroxiori gora esne pizarrak eraman; egualdi ona bada eta txarra bada, egunero aldapa izugarri ori goiko gallurreraño igo bear; gero ganadujanak egin, eta ikulluko eta zelaietako lan guztiak.

Lan oek danak orain Kaxildak egiten dizkik. Bañan ez dituk oiek emakumeentzako lanak, eta nik alegiñak egin bear dizkiat, Kaxilda zoko ortatik atera eta onera ekartzeko.

Ez dizkik bere gurasoak nolanai utziko. Nik ondo ezagutzen diat. Bere aita eta ama asko maite dizkik eta aien ondotik ateratzeak lanak emango dizkik. Bere gurasoak ondo ikustearren, ortxe ibilliko uke ori osasuna galdu arteraño.

Onera etortzen bada, beste bizimodu bat izango dik. Emen emakumeak lan gutxi egiten dik. Geientsuenak lasai bizi dituk. Bat baka-rrik ere ez nitek arkituko, Kaxildak ainbeste lan egiten duenik.

Au dana nere errua izan duk. Guk, aspaldi ontan ezkondu eta elkarrekin bizitzen bear genian. Bañan garai artan gaztea nintzan eta bu-rua ere arro xamar; eta danak utzi eta alde.

Gaur izan bazan, ez uen orrelakorik gerta-tuko. Gaur Martiñek mundu geixeago zeukak. Gauza asko ikusi dizkik eta bizitzen ikasi ere bai. Bizimoduaren alderdi onak eta txarrak ba-zekizkiat; bai, oek geiago. Euskalerritik alde egin ezkeroztik, danetik probatu baitiat.

Egia esango diat, Ixidro: ni ez nauk orrera joango, len esan dudan bezela, bi edo iru bei-rekin nere bizi guztian madarikatzen ibiltzeko. Naiago diat emen urte batzutan saiatu eta ge-roxeago joan.

Orain nere kezkarik aundiena auxe duk:

Kaxilda etorriko dan ala ez. Ori nik lenbailen jakin nai niked, eta berari laixter idatziko zioat.

Bañan aurretik zuek, Juanitak eta biok, lan pixka bat egin dezakezute. Nik bat-batean berari esatea baño, ohea duk zuek biok aldez aurretik, poliki-poliki, bera jakiñaren gañean jartzea.

Etzekiat gañera ez ote dan komeni izango On Ramoni ere kontu au aitatzea eta laguntza pixka bat eskatzea. Onek lan asko egin dezakek.

Gauzak diran bezela ikusi ditzagun, Ixidro. Kaxildak ezin dezakek orrela luzaroan jarraitu: aita mintsu, ia ezertarako gauza ez dala; amak osasun ona, bañan urtetan aurrera. Eta zer egin bear ditek or ama-alabak bakarrik?

Nere iritzirako, onena izango litzakek errota zar ori saldu eta kalera bizitzera joatea. Ori, orain edo geroxeago egin bearra zeukatek. Etxe zar ori ain urruti zegok erritik, bear diran gauzak ekartzeko ere. Eta, gañera, beiak eta gañontzeko lanak Kaxildarentzat. Josetxorentzat eta danentzat bizimodu urrikalgarria benetan.

Ea, ba, Ixidro eta Juanita, zerbait egiten duzuten, Kaxilda eta Josetxo lenbailen onera etorri ditezen eta, merezi duten bezela, nerekin batean or baño bizimodu atsegiñago bat izan dezaten.

Besterik gabe agurtzen zaitu lagun zar onek:

Martin.

MARTIÑEK KAXILDA ETA JOSETXORI

Nere Kaxilda eta Josetxo maiteak:

Lenagoko egun batean Ixidrori idatzi nion, beren ezkontzagatik zorionak emanaz. Zueri ere eskutitz bat bidali nizuten, itxasontzitik jetxi eta aideplanoz. Ez dakit artu zenuten ala ez.

Ixidrok, Buenos Aires'en nik zer egiten du dan eta gañera zer pentsamentu dauzkadan esango zizun. Ni orain oso ondo ari naiz lanean, eta zuetaz ere askotan oroitzen naiz.

Nik badakit, gutxi gora-bera, zu nola bizi zeran: beti bezela, laixterka eta muturka; beti lanpean, burua ezin jasorik. Orixe jakin nai nuke: goizean zer ordutan jeikitzen zeran, beiak jetzi eta esnea Anbroxiori goiko gañera eramateko. Gero, askotan, andik errira, etxean bear diran gauzen billa. Eta berriz ere korrika etxera, gañontzeko lanak egitera, beti itxumustuan eta zalapartaka.

Ori ez da bizitzea, Kaxilda. Ezin diteke orrela jarraitu. Gaixorik geldituko zera.

Gañera, Josetxok ere zer etorkizun dauka or? Ikastetxeak urruti daude. Zoko ortatik norra bialdu bear duzu gizarajo ori? Orain du zer-bait ikasten asteko garaia, eta or ibilliko da jostatzen eta denbora alferrikan galtzen. Gero berandu izango da; gauzak beren garaiean egin bear dira.

Bai al dakizu, Kaxilda, zer egin bear duzuten? Etxe zar ori saldu, aita eta ama kalean bizitzen jarri, eta zu eta Josetxo onuntz nereganatorri. Oso zalla izango da gurasoak zoko ortatik ateratzea, beurek orrenbeste urtean bizitutako tokia maite izango baitute. Bañan, naita nai ez, utzi bearra daukazute etxe ori; eta, utzi bearra daukazutenez, zenbat eta lenago eta obeago.

Nik ere urte batzuk alferrik igaro ditut, xentimorik irabazi gabe, eta bizimodu berri bat artzeko garaia da. Bañan bizimodu orri bion artean eman bear diogu asera.

Ni orain ezin nindeke orrera joan. Irababazbide ona daukat eta lan au ezin nezake utzi. Lenagoko toki berean nago: Bartolorekin eta Joxepantonirekin. Esne-banaketa bion artean kamioneta batekin egiten dugu, arratsaldean marmita utsak trenean bialdu eta urrengo goiza arte lanik ez. Lan ontan pozik nabil.

Arratsaldean, tarteka, emen dagoen euskaldunen elkarte batera joaten gera. *Laurak Bat* deitzen diote. Ia danok euskaldunak biltzen gera. Beste probintzietatik datozen euskaldun geienak ere onera etortzen dira, eta, batekin

eta bestearekin elkar-izketan, ezaguera berriak egiten dira.

Orain aurreko batean, berriketa luze bat egin nuen Patagonia'n bizi dan euskaldun batekin. Onek, Santa Cruz deitzen dioten toki batean, artalde izugarriak omen dauzka. Guztira, amabost milla arditik gora. Eta geiago dituztenak, asko omen dira.

Gizaseme onek, *Los Andes* deitzen dioten mendi izugarri batzuen inguruan omen dauka etxea; emen *estancia* deitzen zaio.

Bere alabarekin —au bizi-alarguna—, eta onek daukan zortzi urteko nexkarekin, bizi omen da. Suia oso petrala zan eta apartatu egin ziran.

Gizon onek, ea berarekin joan nai nuen galdetu zidan; ni bezelako batek falta aundia egiten diola. Orduan nik esan egin bear, ba, eta gure bion arteko gertaera guztiak esan nizkion. Etzan batere arritu eta esan zidan:

— Zergatik ez duzu onera ekartzen? Ezkondu zaitezte eta gure etxera etorri, nai baduzute. Nik ondo ordainduko dizuet. Eta zuen seme orrek, oraindik ez bada beñere ikasketan ibilli, aukera ederra izango du. Nere alabak, bere alabari erakusteko, etxean *institutz* bat dauka; tituloduna gañera. Bati erakutsi edo biri erakutsi, berdin zaio ari, naiko denbora badauka eta. Frantsesa eta inglesa ere ikasiko ditu, izkuntza oek emakume orrek mendean dauka eta. Lendabiziko ikasketak egiteko, emen toki askotan daude orrelako emakumeak. An-

dik ezin litezke aurrak iñora bialdu, erritik oso urruti bizi baigera. Lendabiziko ikastaldi oiek etxean, eta gero, pixka bat kozkortzean, erri aundi batera edo Buenos Aires'era, ixtudio sakonagoak egitera. Ni Buenos Aires'era askotan etortzen naiz. Bañan zuk eskutitz bat bialdu nai badidazu, au da nere zuzenbidea: *Andres Mendigain, Estancia San José, Santa Cruz, Patagonia.*

Orra, ba, Kaxilda: emen lantegi bat ona eta beste bat ohea gizon orrek eskeñi.

Jakiñaren gañean jarri ninduen, Patagonia'n bakardadean bizi bear dala; eremu izugarriak dirala, eta askotan egunak eta asteak etxeoak besterik ikusi gabe igaro bear dirala. Bañan bizimodu lasaia dala, eta atsegiña. Gañera, errira joan bearra danean, an dauzkatela autoak.

Jan-edanaren faltarik ez dagoela. Alde guztietan naiko aragia omen da. Nai bada, ardikia; edo, bestela, zekorrak, olloak, antzarak, aatak, indi-olloak eta abar.

Eiza ere erruz omen da: eperrak eta beste egazti asko, or ezagutzen ez dituzutenak. Erbiak ere asko omen dira.

Oek, batere tirorik gabe, nai duten ainbeste arrapatzen omen dituzte. Etxe ondoan alpa pa daukate, alanbre-sarearekin inguru guztian itxita. Bestela dana jango omen luteke. Eta adar edo zartaka batzuk ipintzen dituzte eta sareari xulo bat egin, arratsean sartu ditezen. Gau erdi aldera jeiki eta xulo ura itxi; goizean sare

bat ipiñi eta bear dituztenak artu, eta gañontzekoeri atea idiki eta utzi.

Emen ondo nago, Bartolorekin oso ondo konpontzen naiz eta irabazbide ona daukat. Bañan nik mendirako gogoia beti izan dut. Ni mendi artean jaioa naiz eta mendirako zaletasuna daukat.

Uri aundi oetako bizimodua ere ez da oso atsegiña. Danok korrika eta muturka bizi gera, askotan nora goazen ere ez dakigula. Orduak eta minutuak kontatuak onelako edo alako to-kira joateko, eta beti korri, korri...

Onela bizi geranok, gaixorik gelditzeko ere arrisku aundian gaude. Nerbioak, buruko miñak, biotza edo beste zerbait ez dabilhela ondo... Orrelakoak askotan entzuten ditugu, laixterka dabilhazan oien aotik.

Orregatik, nik bakardadea eta bizimodu lasaiago bat nai nuke neretzat eta zuretzat.

Ikusten duzunez, Kaxilda, aukera daukat: Buenos Aires'en gelditu edo bestela Patagonia'ra joan. Onera etortzen bazera, zuk naiago duzuna egingo dugu. Zer pentsatzen duzun, lenbailen jakin nai nuke.

Ni, lenago esan dizudanez, ezin nindeke orrera joan. Ea, ba, Kaxilda, gurasoak kale aldera eramaten dituzun. On Ramoni esaiozu. Berak lagunduko dizute, eta bearbada etxe bat arkitu ere bai, zoko guztietako berri badaki eta:

Gañera, urruti bizi diralako eta egualdi txarra dalako, zure aita eta ama askotan mezarrik entzun gabe geldituko dira. Eta zer obeto

aienezat, kalean elizatik bertan bizitzea baño? Biak elizkoiak baitira, eta kaletik erosoago izango luteke eliza.

Gañera, kalean ez lirake bakarrik izango. Izeba Joxepa or daukate, zerbait gertatzen bazaiote laguntzeko. Eta guk ere al duguna egingo dugu, tarteka zeozer emendik bialduaz.

Amak baño lan geiago emango du zure aitak, Beko-errota'tik alde egiteko. Nik ondo eza gutzen dut ura. Esango du:

— Nola alde egingo dugu, ba, emendik? Onenbeste urtetan egindako puskez beteta daukagu etxea, eta orain danak utzi?

Beste toki askotan ere orixe egiten dute: merke edo utsean eman eta alde. Naiko lanak emango dizkizute. Bañan, saiatzen bazerate, eramango duzute.

Etxea segituan saltzen ez baduzute ere, etzaio ajolik. Gero ere, kalean bizi arren, noiz-nai saldu diteke.

Etorri zaite, Kaxilda. Nik lanerako gogo aundia daukat, eta gu irurok bizitzeko ainbeste irabaziko dut.

Ez dakizu zer poza izango litzaken neretzat, Buenos Aires ontako portu izugarri ortara joan eta itxasontzitik jeixten zuek biok ikustea. Amets bat iruditzen zait. Bañan ez dedilla amets utsa izan, egi-egia baizik.

Etorri nai baduzu, Josetxo eta biontzako dirua nik bialduko dizut, itxasontzia ordaintzeko eta gañontzeko gastuetarako.

Zure erabakiaren berri jakiteko gogoarekin gelditzen naiz, eta bai edo ez esan zaidazu, arren.

Nere aitari eta amari, Pello eta Terexari, eskumuñak eta ondo izan ditezela. Ala berean opa diotet zure aita eta amari.

Eta zuk eta Josetxok artu ezazute nere besarkadarik maitekorrena:

Martin.

KAXILDAK MARTIÑI

Aspaldiko Martin adiskidea:

Orain dala illabete, zure eskutitza artu nuen. Poz aundia ematen dit, ondo zerala jakiteak. Gu emen danok ondo, Jaunari eskerrak.

Zure eskutitz ori baño len, beste bat artu genuen, berri onekin gugana etorria. Lau urte luze egindako toki ortatik bialdu ziñuztela esaten zenuen; eta, gañera, zergatik sartu zinduzten ere bai. Guk, pamilikoak bakarrik, dakigu ori. Beste iñortxok ez daki. Ez eta Ixidrok ere. Onek ez du orrelakorik uste.

Azkeneko eskutitz orrekin buru-auste ederak jarri dituzu emen, Martin. Nik badaukat zurekin elkartu naia. Bañan, nere aitari eta amari zure eskutitza irakurri niotenean, gozoak jarri ziran biak. Dauzkaten urteekin utzi eta alde egiteko prest banago, ea zer egin bear duten biak bakarrik emen.

Gero, On Ramoni eta izeba Joxepari deitu nioten, eta danon artean poliki-poliki kon-

preni-arazi genizkioten zure arrazoiak: etzegoe-la onela luzaroan jarraitzerik eta, nai eta nai ez, erabaki bat artu bearra zegoela.

Nik ere nereea esan nioten: ez aurrera eta ez atzera zenbat denboran nagoen, zer egin ez dakidala. Beti gizasemeen lan pisuak egiten eta auzoko guztien urrikalgarri. Orrela ezin diteke-la bizi.

Gañera, Josetxoren etorkizunari ere begi-ratu bear niola. Au aunditzen ari dala eta zeo-zer ikasteko garaiean dagoela. Gero berandu izango dala. Bere bolara igaro ondoren, damu-tzea alfer-alferrik dala. Josetxoren urteak dituz-tenak, asko daude poliki ikasiak, eta au, gi-zajoa, oraindik ezer ere ez dakiena; beti amari zerbaitetan laguntzen. Jostatzeko ere ez baitu emen lagunik; ama da bere lagunik oberena.

Gauza oek danak nere gurasoeri esan niz-kioten eta ixilik geratu ziran. On Ramon eta Joxepa ere tarteka mintzo ziran, eta arrazoa ematen zidaten. Esan nioten:

— Nik erabakia artuta daukat. Josetxo eta biok Ameriketara Martiñengana joango gera. Ondo dagoela esaten du eta irabazbide ona dau-kala. Bearbada, emendik urte batzutara, berriz ere zuen ondoan gera. Orain etxe bizitza bat kalean arkitu bear dugu, izeba Joxeparen ingu-ruan. On Ramonek bai omen daki bizitza bat utsik goiko kalean nun dagoen, eta ez dago Joxe-pa bizi dan lekutik oso urruti. Bera saiatuko omen da, eta zeñena dan edo nola dagoen iku-siko du.

Aitari beiak saldu bearko dituela esan diot eta onela erantzun dit:

— Bai, orain salduko ditut, urtean danik garairik txarrenean. Merkeen-merkeena oraintxe dago aragia. Irabazi ederrak atera bear ditut nik. Gañera, ez dira beiak bakarrik. Beko-errota'n puska asko dago, eta oek danak zeñi salduko dizkiot nik? Errota, nai izan ezkerero, lanerako noiznai prest dago. Orrenbeste urtean bere etekiña eman duen errota au, ez dago baztertua eta alde batera utzia.

— Bañan, aita: gaur errota onek ez du ezertarako balio. Ori bezela badira geiago ere geldirik daudenak eta sekulan geiago ibilliko ez diranak. Eta beste kontu bat: bei gorri ori erosten duenari, ostikolaria dala esan bear diozu.

— Ez; nik ez diot iñori ezer esango. Neri ere etzidan iñork esan, eta, ekarri nuen egun berean, bere atzetik konejueri jaten ematera ninjoalarik, bi ostiko ederrak eman zizkidan arunzkoan eta onunzkoan, *ida y vuelta*. Gañera, ezkeroztik eman dizkidanak. Zerbaitegatik nago ni anketatik, nagoen bezela. Midikuak reuma dala esaten dit. Bañan, reuma izan balitz, onezkero sendatuta zegoen, onek ematen dizkidan masajeekin.

— Aita, erostunari zuk egia esan bear diozu. Bei ori ez da segurua.

— Bai, segurua da. Orrek ez du golpe utsik.

On Ramonek goiko kaleko etxe ori zeñena dan jakin du eta errentan artu dugu. Bereala

an gera danok bizitzen. Pixka bat zuritu eta apaindu besterik ez dauka.

Oso toki polita da. Eguzkiak atera orduko bete-betean jotzen duen etxea; gure gurasoak bizitzeko toki aproposa, eta Joxepa bizi dan tokitik urbil, zerbait gertatzen bada ere bata besteari laguntzeko.

Ameriketako bideak artu baño len, Josetxok eta biok ere emen bizi bear dugu, aita eta amari etxea apaintzen lagunduaz eta gauzak antolatzen.

Ixidrok, puskak ekartzen berak lagunduko digula esan digu. Baita zure anai-arreba Pellok eta Terexak ere.

Beko-errota salgai jarri da. Bereala azaldu dira erostunak. Danak merke nai dute: urrutiko dagoela; toki aldapatsua dala; etxea ur-bazterrean eta mospela; etxe ondoraño basoa eta itzala; eta errira joateko, malda izugarria eta bide txarra.

Gure aita diru-zalea da, eskeñi txikiak egi-ten dizkiote eta onela esaten du:

— Ez dut, ba, merkeago emango. Onek gero ere or dauka bere balioa. Orain beiak, astoa, ollo eta konejuak salduko ditut.

Beiak arakin batek erosi dizkio. Astoa, ollo eta konejuak ere saldu ditu. Gurdi, golde eta gañontzeko tresna guztiak, batzuk saldu eta beste batzuk utsean eman ditu. Beko-errota utsik geratu da. Danon artean puska guztiak gora ekarri ditugu, eta orain kalean gaude.

Aitak egunero emendik Beko-errota'ra alde egiten du, puska zarrak erre eta zeozertan denbora pasatzera. Berak esaten duenez, an jaio eta bere denbora guztian an bizi, eta orain danak utzi eta kalera. Ezin da emen gurekin egon. Bañan denborarekin oituko dala uste dut.

Martin, laixter asi bear dut nik orrera joateko paperak egiten. On Ramonek lagunduko omen dit, eta zer egin bear dudan esan ere bai.

Aitak esan du, ez duzula onera dirua bialtzen ibilli bearrik; bear dana berak jarriko due-la, gu biok orrera joateko.

Josetxo ere, aita ikustera joan bear dugula esan diodanean, pozik jarri da. Onela galdetzen dit:

— Nora joan bear dugu, ama?

— Urrutira.

Aitari Gazteluzar'eko Iñaxio etorri zaio, Beko-errota erosi naiean. Biak ikustera joan dira, eta, etorri diranean, biak konforme dirala eta Beko-errota Gazteluzar'eko Iñaxioarentzat gelditzen dala esan digute.

Orra ba, Martin: zoko artako nekeak eta bizimodu latzak betiko bukatu dira. Guk ez daukagu orain ezer ikustekorik. Beko-errota beste batena da.

Denbora gutxian zer aldaketak izan diran emen, ikusten duzu. Eta oraindik aundiagoak izango dira, gu biok alde egin eta gurasoak bakarrik gelditzen diranean.

Danon laguntzari esker, gurasoak kalera eramantut, eta orain badirudi pixka bat lasaitu

dirala. Gañera, izeba Joxepak esan diotenez, zerbaitez beartzen badira, bera noiznai laguntzeko prest dago. Gero izango dira kontuak, guk alde egiten dugunean. Orduan utsune aundi bat sentituko dute.

Amaitzera noa, Martin. Zuk, guk emendik zerbait eramatea nai baduzu, lenbailen idatzi.

Noiz eta zein itxasontzitan aterako geran eta Buenos Aires'era noiz iritxiko geran, abixatuko dizut.

Emen, gure guraso eta anai-arrebai, naigabe aundia eman diote guk emendik alde egiteak. Baña beste aldera poz aundia daukate, guk elkarrekin bizitzeko asmoa daukagula jakini.

Ixidrok eta Juanitak asko lagundu digute aldaketa onetan, eta bien aldetik besarkadarik beroenak artu itzazu.

Zure guraso eta senideak, Joxepak eta On Ramonek, besarkada bana.

Gure zuzenbide berria: Goiko kalea, 22.

Esan bezela, Martin, emendik ezer nai baduzu, aguro ibilli; ni segituan paperak ateratzera noa eta.

Gaurkoz besterik gabe, besarkada maitekor batekin:

Jose txok eta Kaxildak.

ORAINDAÑOKO LIBURUAK

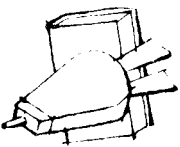
1. R. Artola: Sagardoaren Graziya (*Aitua*).
2. M. Soroa: Gabon, Au ostatubal, Anton Kaiku. (*Aitua*).
3. F. Apalategi: Euskal mutillak armetan, I. (*Aitua*).
4. Pepe Artola: Ustez laguna detan. (*Aitua*).
5. P. M. Urruzuno: Euskalerritik zerura. (*Aitua*).
6. T. Alzaga: Ramuntxo. (*Aitua*).
7. R. Azkarate: Galtzaundi. (*Aitua*).
8. A. Apaolaza: Patxiko Txerren. (*Aitua*).
9. B. Iraola: Oroitzak. (*Aitua*).
10. Errege eguneko bertso sayoa. (*Aitua*).
11. P. Larzabal: Bordaxuri. (*Aitua*).
12. Bilintx: Bertso ta lan guziak. (*Aitua*).
13. M. Izeta: Dirua galgarri. (*Aitua*).
14. P. Larzabal: Iru ziren. (*Aitua*).
15. Ezkontza galdutako bertsoak, I. (*Aitua*).
16. A. M.ª Zabala: Gabon gau bat. (*Aitua*).
17. A. M.ª Labayen: Malentxo alargun! (*Aitua*).
- 18-19. A. Zavala: Txirrita. (*Aitua*).
20. F. Goñi: Lurdesko gertaerak. (*Aitua*).
21. P. Larzabal: Herriko bozak. (*Aitua*).
22. Bertsolarien txapelketa (30-XII-1962). (*Aitua*)
23. Aizkolariak. (*Aitua*).
24. F. Imaz: Bertso guziak. (*Aitua*).

25. A. P. Iturriaga: Jolasak. (*Aitua*).
26. A. M.ª Zabala, A. Larraitz, Mir: Periyaren zala-partak. (*Aitua*).
27. Azpeitiko Premiyoaren bertsoak. (*Aitua*).
28. B. A. Mogel: Ipui onak. (*Aitua*).
29. T. Alzaga: Burruntziya. (*Aitua*).
30. G. Anduaga: Egunsentiko txoria. (*Aitua*).
31. M. Soroa: Baratzan. (*Aitua*).
32. M. Elicegui, A. Zavala: Pello Errotaren bizitza. (*Aitua*).
33. M. Elizegui, A. Zavala: Pello Errotak jarritako bertsoak. (*Aitua*).
34. P. Larzabal: Senpere-n gertatua. (*Aitua*).
- 35-36. J. V. de Echagaray: Festara.
37. A. Cardaberaz: Euskeraren berri onak. (*Aitua*).
38. S. Salaverria: Neronek tirako nizkin. (*Aitua*).
39. Bertsolariak: Amar urteko bertso-paperak. (*Aitua*).
- 40-41. J. R. Zubillaga: Lardasketa. (*Aitua*).
42. Uztapide: Noizbait. (*Aitua*).
43. Bertsolari-txapelketa. (1-I-1965). (*Aitua*).
44. P. Larzabal: Hilla esposatu. (*Aitua*).
- 45-46. J. M. Satrustegui: Bordel bertsolaria. (*Aitua*).
47. P. M. Urruzuno: Iru ziri. (*Aitua*).
48. P. Barrutia, Sor Luisa, X. Munibe: Teatro zaarra. (*Aitua*).
- 49-50. A. Zavala: Pello Errotaren itzala. (*Aitua*).
51. P. M. Urruzuno: Ur-zale baten ipuiak. (*Aitua*).
- 52-53. G. Anduaga: Bertso-bilduma.
54. A. Zavala: Pernando Amezketarra bertsolaria. (*Aitua*).
55. Basarri: Laugarren txinpartak. (*Aitua*).
56. A. Zavala: Udarregi bertsolaria. (*Aitua*).
- 57-58. C. Beobide: Asis'ko Lorea. (*Aitua*).
59. A. Zavala: Axentxio Txanka bertsolaria.
60. A. Zavala: Errikotxia, Itxaspe ta beste zenbait bertsolari. (*Aitua*).
61. A. Zavala: Gaztelu bertsolaria.
62. A. Zavala: Zarautz'ko Zaldubi bertsolaria.
- 63-64. A. Zavala: Juan eta Pello Zabaleta bertsolariak.
65. J. M. Satrustegui: Luzaide'ko kantiak. (*Aitua*).
66. A. Zavala: Iru bertsolari. (*Aitua*).
67. Bertsolari-txapelketa (11-VI-1967). (*Aitua*).
- 68-69-70. A. Zavala: Alzo'ko Imaz bertsolaria.
- 71-72. A. Iturriaga: Ipuiak.
73. A. Zavala: Iru anai bertsolari. (*Aitua*).

- 74-75. *A. Zavala*: Errenteria'ko bertsolari zaarrak.
76. *A. Zavala*: Alza'ko bertsolari zaarrak.
- 77-78. *A. Zavala*: Paulo Yanzi ta bere lagunen bertsoak. (*Aitua*.)
- 79-80-81. *A. Zavala*: Lexo bertsolaria.
82. *A. Zavala*: Juan Maria Zubizarreta bertsolaria. (*Aitua*.)
83. *A. Zavala*: Motza, Zulaika ta Ugalde bertsolariak. (*Aitua*.)
84. *M. Matxain*: Uste gabeen.
85. *Xalbador*: Ezin bertzean. (*Aitua*.)
- 86-87. *A. Zavala*: F. Iturzaeta bertsolaria.
- 88-89-90. *A. Zavala*: Xenpelar bertsolaria. (*Aitua*.)
91. *A. Zavala*: Txapel bertsolaria. (*Aitua*.)
92. *I. Alkain*. - *A. Zavala*: Alkain aita-semeak.
93. *A. Zavala*: Zubeltzu ta Saikola bertsolariak.
94. *A. Zavala*: Atano ta Estrada bertsolariak. (*Aitua*.)
- 95-96. *A. Zavala*: Azkoitia'ko zenbait bertsolari.
97. *A. Zavala*: Bidasoa aldeko bost bertsolari. (*Aitua*.)
- 98-99. *Inozentzio Olea*: Goierriko lorak.
100. *Manuel Lasarte*: Bertso-mordoxka. (*Aitua*.)
- 101-102. *A. Zavala*: Txirritaren bertsoak. I. (*Aitua*.)
- 103-104. *A. Zavala*: Txirritaren bertsoak. II. (*Aitua*.)
105. *José Inazio Etxeberria*: Mendi-gañetik.
106. *A. Zavala*: Pastor Izuela. - Ezkioko ta Segurako itxuak. (*Aitua*.)
107. *A. Zavala*: Zepai bertsolaria. (*Aitua*.)
108. *Mattin*: Ahal dena. (*Aitua*.)
- 109-110. *P. Lafitte*: Mañex Etchamendy bertsolaria.
111. *Bertsolariak*: Xenpelar-aria, 1972. (*Aitua*.)
112. *Basarri*: Sortu zaizkidanak.
113. *P. M. Urruzuno*: Sasiletrau baten ziria.
114. *A. Zavala*: Kaskazuri bertsolaria.
115. *A. Zavala*: Larraburu, Lexoti ta Balentin bertsolariak. (*Aitua*.)
116. *A. Zavala*: Oiartzungo bost bertsolari. (*Aitua*.)
- 117-118. *Balendin Enbeita*: Nere apurra.
119. *A. Zavala*: Oiartzungo beste lau bertsolari. (*Aitua*.)
- 120-121-122. *A. Zavala*: Mendaro Txirristaka.
- 123-124-125. *A. Zavala*: Zapirain anaiak.
126. *A. Zavala*: Ustu ezin zan ganbara.
127. *M. Arozamena*: Nere aldia.
128. *A. Zavala*: Amodiozko penak bertso berrietan.

129. *A. Zavala*: Afrika'ko gerra (1859-1860).
130. *A. Zavala*: Patxi Erauskin bertsolaria (I).
131. *A. Zavala*: Patxi Erauskin bertsolaria (II).
132. *A. Zavala*: Patxi Erauskin bertsolaria (III).
133. *A. Zavala*: Arrantzaleen bizitza.
134. *J. M. Arrizabalo - A. Zavala*: Baso-mutillak.
135. *A. Zavala*: Jaioak bizi nai.
136. *A. Zavala*: Noe'ren ontzia.
- 137-138. *Ataño*: Txantxangorri kantaria.
139. *A. Zavala*: Soldaduzkako bertsoak.
140. *A. Zavala*: Nekazariak bai miseriak.
141. *Bertsolariak*: Bertsolari-Txapelketa Nagusia (Donostia, 1980-I-6).
142. *A. Zavala*: Txabolategi, Elkoro eta Leunda bertsolariak.
143. *J. J. Irazusta*: Nork bere bidea (I).
144. *J. J. Irazusta*: Nork bere bidea (II).
145. *J. J. Irazusta*: Nork bere bidea (III).

AUSPOA
LIBURUTEGIA